

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
Π.Μ.Σ. "ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ"

Διονύσης Παύλου

Από την Καλλιέργεια της Ελιάς...στον Καρπό της Αυτοδιαχείρισης

Πολιτικές του Χώρου και της Ταυτότητας
στον Φοιτητικό Παραγωγικό Συνεταιρισμό Πάτρας κατά τη δεκαετία του 1980

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΥΤΙΛΗΝΗ 2014

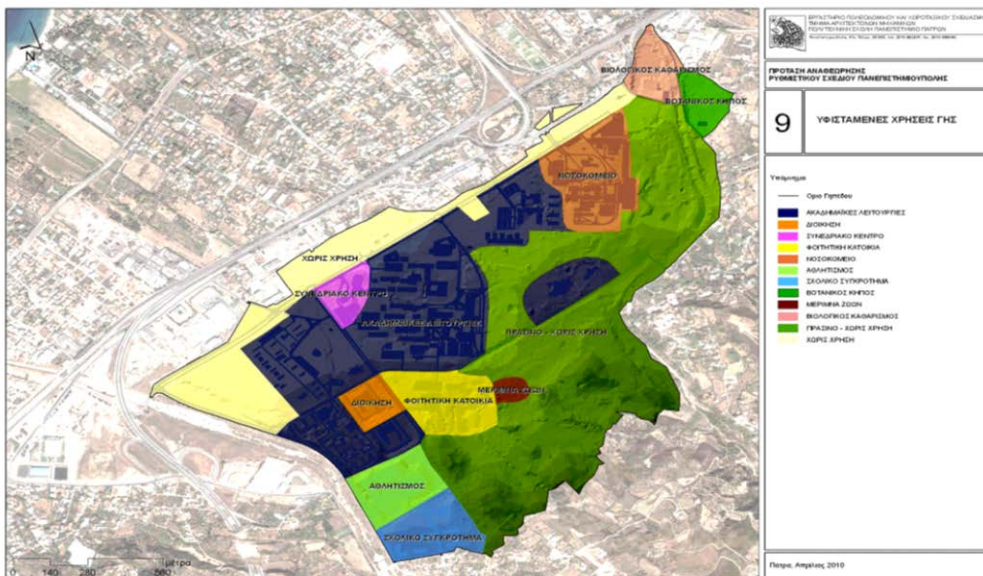
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Καθάρισμα του ελαιώνα. Δεξιά ο Λάζαρος

Προετοιμασία για τη γιορτή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
<i>Μεθοδολογία της Έρευνας</i>	6
<i>Θεωρητικό πλαίσιο Ανάλυσης και Ερμηνείας</i>	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ <i>Ιστορική Διαδρομή του Συνεταιρισμού</i>	11
<i>Περιοδολόγηση</i>	11
<i>Πρώτη Φάση –«Προϊστορία»</i>	13
<i>Δεύτερη Φάση-Θεσμοποίηση του Συνεταιρισμού</i>	14
<i>Κρατικός Κορπορατισμός-Αγροτικός Λαϊκισμός και Συνεταιρισμοί</i>	15
<i>Αυτοδιαχειριστικός Λόγος</i>	19
<i>Ίδρυση και Κρατική Στήριξη του Συνεταιρισμού</i>	20
<i>Νεολαίοι και «αυτονομία»</i>	24
<i>Τρίτη Φάση-Ακμή του Συνεταιρισμού</i>	26
<i>Τέταρτη Φάση- Παρακμή και Διάλυση του Συνεταιρισμού</i>	30
<i>Ποσοτικά στοιχεία</i>	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ <i>Τρόπος Οργάνωσης και Λειτουργίας</i>	37
<i>Συγκρούσεις-Διχοτομίες</i>	37
<i>Οι Σκοποί του Συνεταιρισμού</i>	40
<i>Δημιουργικός και Εκπαιδευτικός Χαρακτήρας</i>	44
<i>Οργάνωση σε Τομείς</i>	48
<i>Εσωτερικές Σχέσεις</i>	50
<i>“Επίμορτοι” Καλλιεργητές</i>	52
<i>Έμφυλες Διχοτομίες</i>	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ <i>Τρόποι Λήψης Αποφάσεων</i>	57
<i>“Χαρισματικοί” Ηγέτες</i>	57
<i>Η Γενική Συνέλευση</i>	58
<i>Το “Παράδοξο” της Έρευνας</i>	63
<i>Ομοφωνία -Συναίνεση (Consensus)</i>	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ <i>Πολιτικές του Χώρου-Πολιτικές της Ταυτότητας</i>	71
<i>Ο Χώρος της Πανεπιστημιούπολης</i>	71

Ο “Άγριος” Περιβάλλον Χώρος	72
“Έπανεδαφοποίηση” των Σημασιών	75
Μέθοδοι Συμβολικής “Καλλιέργειας” του Χώρου	78
Ενηλικιώσεις	81
“Φοιτητής” ή “Συνεταιρισμένος Αγρότης”	83
Μετασχηματισμοί	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	89
Πίνακας Α Ηχητικών Αρχείων Προφορικών Συνεντεύξεων	89
Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων	91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Νοέμβριο του 1981 μια ομάδα φοιτητών ξεκινά να συλλέγει τον καρπό από τα ελαιόδεντρα που βρίσκονται μέσα στην αγροτική έκταση στην οποία έχει εγκατασταθεί η πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου Πατρών στην περιοχή του Ρίου-Κάτω Καστρισιού Αχαΐας.

Την επόμενη χρονιά ζητούν και παίρνουν απλόχερα υλική και ηθική βοήθεια από το νεοσύστατο Υφυπουργείο Νέας Γενιάς και Αθλητισμού που βλέπει σ'αυτήν την προσπάθεια να πραγματώνονται τα οράματα του νεόκοπου στην εξουσία και ορμητικού ΠΑΣΟΚ για “σοσιαλισμό στην πράξη” και “αυτοδιαχείριση”¹. Έτσι το ΥΝΓ μεσολαβεί στο Πανεπιστήμιο Πατρών ώστε να παραχωρηθεί όλη η αγροτική έκταση στους φοιτητές αυτούς και τους δίνει γενναία χρηματική επιδότηση ώστε να αγοραστούν αγροτικά μηχανήματα και να υπάρχει και ένα κεφάλαιο κίνησης για τις πρώτες καλλιεργητικές προσπάθειες.

Ακόμη προτείνεται και υλοποιείται η σύσταση Εταιρείας Αστικού Δικαίου (άρθρο 741 του Α.Κ.) με την επωνυμία Φοιτητική Αγροτική Εταιρεία ώστε να υπάρχει στοιχειώδης νομική κάλυψη και εκπροσώπηση και έτσι γεννιέται ο «Συνεταιρισμός» που ολοκλήρωσε τον κύκλο ζωής του 1993.

Ο όρος «συνεταιρισμός» ωστόσο είναι νομική έννοια που καθορίζει ένα συγκεκριμένο θεσμικό τρόπο σύστασης και οργάνωσης συλλογικών παραγωγικών ή/και εμπορικών εγχειρημάτων. Το συλλογικό εγχείρημα που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας έρευνας ούτε ήταν σε όλη του την διάρκεια «συνεταιρισμός» (ξεκίνησε σαν άτυπη ομάδα φοιτητών, συνεχίστηκε σαν Αστική Εταιρεία και μετεξελίχθηκε σε συνεταιρισμό) ούτε αποτελούνταν από τα ίδια μέλη σε όλες τις φάσεις του. Καθ'όλη την πορεία του παρατηρούνταν έντονη

¹ Βλ. ενδεικτικά *Διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρίου* ΠΑΣΟΚ (1974) και Βούλγαρης Γ. *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης* Θεμέλιο 2008 σελ.198 κ.ε.

κινητικότητα προσώπων, χαρακτηριστικό του φοιτητικού χώρου, που είναι και το πλαίσιο λειτουργίας του.

Έτσι η χρήση του όρου «Συνεταιρισμός» για την δήλωση του εγχειρήματος στην διαχρονία της λειτουργίας του είναι προφανώς καταχρηστική γιατί ο “Συνεταιρισμός” δεν υποστασιοποιείται ούτε έχει κάποια συγκεκριμένη ταυτότητα, κατασκευάζει όμως και ορίζει τη συλλογική ταυτότητα των μελών του, που χρησιμοποίησαν σταθερά τον όρο «Συνεταιρισμός» για να περιγράψουν το συλλογικό εγχείρημα στο οποίο συμμετείχαν². Έτσι και εμείς στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιούμε τον ίδιο όρο όταν αναφερόμαστε σ' αυτό το εγχείρημα γενικευτικά για λόγους εκφραστικής οικονομίας.

Ο “Συνεταιρισμός” λοιπόν περισσότερο νοείται ως ένα δυναμικό πεδίο σχέσεων που εξελίσσεται. Σχέσεων συνεργασίας και σύγκρουσης, σχέσεων αντίθεσης και σύνθεσης. Ο σκοπός λοιπόν αυτής της εργασίας είναι διπτός: από τη μια η περιγραφή αυτής της εξέλιξης δηλαδή η ανίχνευση των κομβικών σημείων, των συνεχειών και των μεταβάσεων της ενταγμένα μέσα στο γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1980. Και από την άλλη η ερμηνεία αυτών των συγκρούσεων και των συνθέσεων ώστε να καταδειχθεί ότι ο Συνεταιρισμός υπήρξε ταυτόχρονα και ένα εργαστήριο πολιτισμικών μετασχηματισμών.

Μεθοδολογία της Έρευνας

Το πρωτογενές υλικό αυτής της εργασίας αποτελείται από προφορικές πηγές και γραπτά τεκμήρια. Ας τα δούμε αναλυτικά:

Σαν προφορική πηγή χρησιμοποιήθηκε το υλικό 10 ελεύθερων προφορικών συνεντεύξεων 12 πρώην μελών του Συνεταιρισμού-οι 9 δια ζώσης και η μία μέσω βιντεοκλήσης skype, που ελήφθησαν οι περισσότερες τον Αύγουστο του 2013. Στις δύο συνεντεύξεις συμμετείχαν ζευγάρια που εργάστηκαν μαζί και στο Συνεταιρισμό. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν συμπληρωματικά άλλες δύο

² Είναι χαρακτηριστικό ότι στις προφορικές συνεντεύξεις κάποια μέλη του αναγνώριζαν σαν “αληθινό Συνεταιρισμό” την περίοδο του εγχειρήματος μέχρι και την δική τους συμμετοχή.

προφορικές συνεντεύξεις. Της γεωπόνου του Ινστιτούτου Προστασίας Φυτών Πατρών που δεν συμμετείχε μεν σαν μέλος στο Συνεταιρισμό ούτε εργάστηκε ποτέ εκεί αλλά βοήθησε καθοριστικά, ιδιαίτερα τις αρχικές προσπάθειες για βιολογικές καλλιέργειες, και της δικηγόρου που εκπροσωπούσε τον Συνεταιρισμό κατά την δικαστική διαμάχη του με το Πανεπιστήμιο Πατρών κατά το χρονικό διάστημα 1990-93.

Στο κείμενο οι όροι και οι εκφράσεις των πληροφορητών είναι σε εισαγωγικά ενώ τα πιο εκτεταμένα αποσπάσματα είναι σε πλαγιογράμματη γραφή και δίνεται ο χρόνος και ο αύξων αριθμός του ηχογραφημένου τεκμηρίου σύμφωνα με την αρίθμηση που έχουμε κάνει³. Στο Παράρτημα, στον πίνακα Α υπάρχουν συγκεντρωμένα τα στοιχεία των ηχητικών αρχείων των προφορικών συνεντεύξεων⁴. Οι πληροφορητές αναφέρονται με ψευδώνυμα κατόπιν αιτήματός τους.

Τα γραπτά τεκμήρια που χρησιμοποιήσαμε περιλαμβάνουν: την αλληλογραφία Πανεπιστημίου Πατρών –Νομαρχίας Αχαΐας για την αξιοποίηση της αγροτικής έκτασης της πανεπιστημιούπολης και τη σύσταση τριμελούς επιτροπής για να βοηθήσει την αρχική ομάδα φοιτητών να την εκμεταλλευτεί και να ιδρύσει ουσιαστικά τον Συνεταιρισμό, τα κείμενα των διαδοχικών καταστατικών του Συνεταιρισμού*, το χειρόγραφο ενός απολογισμού των πρώτων χρόνων λειτουργίας του Συνεταιρισμού που έγινε με την αφορμή μιας εκδήλωσης παρουσίασης του εγχειρήματος στο κοινό της Πάτρας το 1984, την αίτηση δεύτερης χρηματοδότησης του Συνεταιρισμού που συνοδεύεται και από σύντομο απολογισμό των δράσεων του το 1985 προς το ΥΝΓ που δεν ευοδώθηκε, δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής σχετικά με το εγχείρημα, την αυτοπαρουσίαση του Συνεταιρισμού στο περιοδικό “Βιοκαλλιεργητές” τον Οκτώβριο του 1985, την πρόταση αναδιοργάνωσης του Συνεταιρισμού που συνέταξε γραπτά ένα μέλος του το 1987 λίγο μετά την ολοκλήρωση της σύνταξης του καταστατικού του ως Συνεταιρισμού, και τέλος τα κείμενα των διαδοχικών

³ Βλ. Thompson P. *Φωνές από το Παρελθόν* Πλέθρον 2002 Σελ 300-301

⁴ Βλ. Παράρτημα, Πίνακας Α Σελ. 87 της παρούσας εργασίας

⁵ Τα διαδοχικά στάδια της θεσμοποίησης του Συνεταιρισμού δίνουμε στην ιστορική του διαδρομή στο 1ο κεφάλαιο. Ανάλυση των καταστατικών δίνουμε στα υπόλοιπα κεφάλαια.

πλειοδοτικών διαγωνισμών των κυλικείων και την δικαστική αλληλογραφία με το Πανεπιστήμιο (αμοιβαία εξώδικα και ασφαλιστικά μέτρα) που αντάλλαξε ο Συνεταιρισμός μέσω δικηγόρων το διάστημα 1990-92 στα πλαίσια της προσπάθειας του Πανεπιστημίου να σταματήσει τη λειτουργία του και να τον εκδιώξει από τον χώρο. Τα αρχεία αυτά τα εντοπίσαμε στα δικαστικά αρχεία του Ειρηνοδικείου και του Πρωτοδικείου Πατρών καθώς και στο αρχείο της δικηγόρου που προαναφέραμε.

Επίσης χρησιμοποιήσαμε την μελέτη για την αναθεώρηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου της πανεπιστημιούπολης του Πανεπιστημίου Πατρών που έγινε το 2010, που την βρήκαμε στην ιστοσελίδα του ιδρύματος, για να αντλήσουμε χρήσιμες πληροφορίες για την αγροτική έκταση της πανεπιστημιούπολης στην οποία δραστηριοποιήθηκε ο Συνεταιρισμός. Στο Παράρτημα, στον Κατάλογο Γραπτών Τεκμηρίων⁶, και στη βιβλιογραφία εκτίθενται αναλυτικά τα στοιχεία των τεκμηρίων αυτών.

Ακόμα συλλέξαμε αρκετές φωτογραφίες μελών του κατά την εργασία και την διασκέδασή τους στους χώρους του Συνεταιρισμού την περίοδο εκείνη καθώς και κάποιες προσωπικές επιστολές μελών του που αλληλογραφούσαν μεταξύ τους και περιέχουν στοιχεία για τη λειτουργία του Συνεταιρισμού.

Θεωρητικό Πλαίσιο Ανάλυσης και Ερμηνείας

Στην θεωρητική πλαισίωση της έρευνάς μας κινούμαστε και αντλούμε ερμηνείες σε δύο επίπεδα. Κατ'αρχήν, δίνοντας ένα ιστορικό της εξέλιξης του Συνεταιρισμού και κινούμενοι στο μακροεπίπεδο επιχειρούμε να ιστορικοποιήσουμε το φαινόμενο που εξετάζουμε, δηλαδή τον Συνεταιρισμό και την εξέλιξή του, εντάσσοντάς το στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1980. Ειδικότερα αναλύουμε τρεις πτυχές αυτού του πλαισίου: α) την αγροτική πολιτική των διαδοχικών κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ εκείνης της εποχής και ειδικότερα την πολιτική που αφορούσε τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, μια και ήταν αυτές οι κυβερνήσεις που στήριξαν το εγχείρημα, β) τις εξελίξεις και την

⁶ Βλ. Παράρτημα, Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων Σελ. 88 της παρούσας εργασίας

κίνηση των ιδεών στον φοιτητικό και εν γένει στον νεολαιίστικο χώρο γ) τις μεταβολές στην πολιτική διοίκησης και λειτουργίας των ελληνικών πανεπιστημίων και ειδικότερα στις δράσεις και αντιδράσεις των διοικήσεων του Πανεπιστημίου Πατρών κατά την περίοδο που εξετάζουμε.

Αφιερώνουμε λοιπόν το πρώτο κεφάλαιο σε αυτή τη μακροσκοπική περιγραφή και ανάλυση δίνοντας και τα απαραίτητα οικονομικά και ποσοτικά στοιχεία του Συνεταιρισμού που αφορούν στο ύψος της παραγωγής και το μέγεθος της οικονομικής δραστηριότητάς του καθώς και στο πλήθος των εργαζομένων και στο ύψος των απολαβών τους.

Κατόπιν ακολουθούμε την μέθοδο της ερμηνευτικής ανασύνθεσης. Δηλαδή προσπαθούμε, με βάση τις προφορικές μαρτυρίες και σε αντίστιξη με τα γραπτά τεκμήρια, να ανασυγκροτήσουμε όψεις της λειτουργίας του Συνεταιρισμού και φάσεις της εξέλιξής του⁷. Έτσι εστιάζουμε στο εσωτερικό του Συνεταιρισμού και περιγράφουμε, στο δεύτερο κεφάλαιο, τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγικής και εμπορικής του δραστηριότητας και στο τρίτο κεφάλαιο τον τρόπο διοίκησης και λήψης των αποφάσεων. Αυτή η «πυκνή περιγραφή»⁸ μας δίνει την ευκαιρία να παρατηρήσουμε τις βασικές διχοτομίες που εκφράστηκαν από τα μέλη του και δημιούργησαν τις κεντρικές συγκρούσεις στο εσωτερικό του. Άλλες από αυτές τις συγκρούσεις κατέληξαν σε ρήγματα και άλλες ξεπεράστηκαν δημιουργώντας νέες συνθέσεις, που έδωσαν κάθε φορά στο συλλογικό αυτό εγχείρημα την εξελισσόμενη του φυσιογνωμία και εμβάπτισαν τα μέλη του στη συλλογική ταυτότητα που αναδύθηκε στο εσωτερικό του.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο αναλύουμε αυτές ακριβώς τις πολιτικές ταυτότητας συνδυάζοντάς τις, για να επιστρέψουμε στη εξωτερική αναφορά, με πολιτικές που έδρασαν πάνω στον χώρο που περιβάλλει την πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου Πατρών και που ήταν ο ζωτικός χώρος του Συνεταιρισμού. Ερμηνεύουμε δε την συμβολική αυτή δράση των μελών του σαν μια δημιουργική και επινοητική προσπάθεια μετασχηματισμού των

⁷ Βλ. Thompson P. ό.π. Σελ.344-45

⁸ Βλ. Geertz Clifford *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών* Μετ.Θεόδωρος Παραδέλλης Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003 σελ.13-43

δεδομένων και κυρίαρχων σημασιών ταυτότητας και του χώρου, προσπάθεια που καταδεικνύει την επιθυμία των υποκειμένων για ανεμπόδιστη συμβολική δράση που εκβάλλει στην αυτονομία τους⁹.

Κλείνοντας αυτήν την εισαγωγή θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους αυτούς που μοιράστηκαν μαζί μου τις μνήμες τους, τις συγκινήσεις τους και τις απογοητεύσεις τους, χωρίς τις οποίες θα ήταν αδύνατη αυτή η εργασία.

⁹ Βλ. Παπαταξιάρχης Ευθύμιος *Περί της Πολιτισμικής Κατασκευής της Ταυτότητας* στο Πούλος Παναγιώτης (επιμ.) *Τοπικά β΄ Περί Κατασκευής* Νήσος, Αθήνα 1996 ιδιαίτερα σελ.206 κ.ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

*Ιστορική Διαδρομή του Συνεταιρισμού ενταγμένη στο
Πολιτικό, Κοινωνικό και Οικονομικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1980*

Περιοδολόγηση

Στο κεφάλαιο αυτό θα παραθέσουμε ένα σύντομο ιστορικό της πορείας και των φάσεων του Συνεταιρισμού αναφερόμενοι παράλληλα στις πολιτικές εξελίξεις και στα κοινωνικά συμφραζόμενα καθώς και τις οικονομικές συνθήκες της εποχής στην Ελλάδα. Ιδιαίτερα θα επικεντρωθούμε σε δύο ζητήματα: από τη μια στις τάσεις που επικρατούσαν στο χώρο της νεολαίας αφού το εγχείρημα που μελετάμε αφορούσε νέους ανθρώπους, και από την άλλη στις κρατικές αγροτικές πολιτικές και ειδικά στην συνεταιριστική πολιτική των κυβερνήσεων της εποχής αφού ο Συνεταιρισμός αναπτύχθηκε στο χώρο ενός δημοσίου εκπαιδευτικού ιδρύματος με την αρωγή ανώτερων κρατικών υπηρεσιών.

Το ιστορικό αυτό θα περιοδολογηθεί κατά φάσεις ανάπτυξης του Συνεταιρισμού έχοντας κατά νου ότι η κάθε φάση δεν αναφέρεται μόνο σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο με τα ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά αλλά περιλαμβάνει και τους συγκεκριμένους ανθρώπους που εργάζονταν αυτή τη χρονική περίοδο στον Συνεταιρισμό δεδομένου ότι το προσωπικό του ανανεωνόταν συχνά αφού αποτελούνταν από φοιτητές και νέους ανθρώπους με έντονη κινητικότητα. Μάλιστα στις συνεντεύξεις οι πληροφορητές δεν ενέτασσαν άμεσα τα γεγονότα στον ιστορικό χρόνο αλλά αναφέρονταν στα πρόσωπα με τα οποία συνυπήρχαν στο Συνεταιρισμό και σε εμπειρίες που είχαν βιώσει μαζί τους και συνδυάζοντας τις πληροφορίες βρίσκαμε κάθε φορά τις αναγκαίες χρονικές αναφορές. Η χρονική διαδοχή δηλαδή αφορούσε πρόσωπα και σχέσεις και για να περιγράψουν αυτές τις φάσεις οι πληροφορητές συχνά χρησιμοποιούσαν τον όρο «γενιές», κάτι που συνδηλώνει και μια λειτουργία διαδοχής και

«κληρονομικότητας» από τα ιδρυτικά μέλη στα μέλη των επόμενων φάσεων, κάτι που θα δούμε εκτενέστερα παρακάτω.¹⁰

Έτσι λοιπόν μια και η περιοδολόγηση αφορά κυρίως πρόσωπα που εργάζονταν μαζί, το βασικό γεγονός που διαχωρίζει τις φάσεις αυτές είναι η συγκομιδή του ελαιοκάρπου- βασική αγροτική δραστηριότητα του Συνεταιρισμού- η οποία επαναλαμβάνεται κάθε δύο χρόνια από το Νοέμβριο μέχρι και τον Φεβρουάριο, και χρειάζεται αρκετά εργατικά χέρια ταυτόχρονα. Κάθε δύο χρόνια λοιπόν ο Συνεταιρισμός είχε την ευχέρεια να προσφέρει εργασία σε αρκετούς νέους ανθρώπους. Κάποιοι από αυτούς γίνονταν κατόπιν μόνιμα μέλη του και συνέχιζαν να εργάζονται σταθερά στις διάφορες θέσεις εργασίας που αναπτύσσονταν στα πλαίσια του Συνεταιρισμού συμβάλλοντας έτσι στην ανανέωση του δυναμικού του. Από την άλλη μεριά επειδή τα μέλη του ήταν ως επί το πλείστον φοιτητές, κάποτε τελείωναν τις σπουδές τους και ερχόταν η ώρα να αφήσουν τον φοιτητικό χώρο και μαζί και το Συνεταιρισμό. Υπήρχε δηλαδή μια έντονη κινητικότητα ανθρώπων αλλά τα κύρια ανοίγματα σε νέα μέλη συνέβησαν τους χειμώνες του 1983-84, 1985-86, 1987-88. Μετά το 1988 ο αγροτικός τομέας έχει παρακμάσει λόγω της μεγάλης πυρκαγιάς της περιοχής που έκαψε τις κηπευτικές καλλιέργειες, τα αμπέλια και μεγάλο μέρος των ελαιοδέντρων το καλοκαίρι του 1988.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό που διαχωρίζει τις φάσεις του Συνεταιρισμού είναι το είδος και το εύρος των εργασιών του. Ενώ ξεκινά απλά από τη συγκομιδή του ελαιοκάρπου προχωρά στις επόμενες φάσεις στην καλλιέργεια των ελαιοδέντρων και των αμπελιών, στην παραγωγή κηπευτικών καθώς και στη διαχείριση των πανεπιστημιακών κυλικείων, δραστηριότητα που παραμένει κυρίαρχη μετά το 1988 όταν οι αγροτικές εργασίες υποχωρούν.

Είναι ωστόσο χαρακτηριστικό ότι στις προφορικές συνεντεύξεις το κάθε μέλος θεωρεί σαν κεντρική περίοδο του Συνεταιρισμού τη φάση στην οποία συμμετείχε, τη δική του «γενιά», με τους συγκεκριμένους συνεργάτες και τα ιδιαίτερα

¹⁰ Αυτή η εσωγενής αντίληψη του χρόνου έχει μια αναλογία με το πώς ο Evans-Pritchard αναλύει την αντίληψη του χρόνου στους Νουέρ και το σύστημα των “γενεών”(age-set system). Βλ .E.E.Evans-Pritchard *The Nuer* Oxford 1940 Σελ. 94 κ.ε.-Σελ 249 κ.ε. και του ίδιου *Κοινωνική Ανθρωπολογία* Καρδαμίτσα Σελ.136-137.

χαρακτηριστικά της ενώ συμπυκνώνει τις προηγούμενες σε άλλη μία παρελθούσα «γενιά» ή αγνοεί εντελώς το παρελθόν. Επίσης δεν ασχολείται ή και απαξιώνει τις επόμενες. Με εξαίρεση τους ιδρυτές, τα μέλη των επόμενων φάσεων είτε θεωρούν ότι ο “αληθινός Συνεταιρισμός” τελείωσε όταν οι ίδιοι έφυγαν είτε δεν ασχολήθηκαν να μάθουν τι έγινε μετά από αυτούς. Άνθρωποι που εργάστηκαν και στήριξαν τον Συνεταιρισμό για πέντε και έξι χρόνια και έφυγαν το 1989-90 δεν γνώριζαν ούτε τα ονόματα των λίγων τελευταίων που σήκωσαν το βάρος της δικαστικής διαμάχης με το πανεπιστήμιο το 1992-93.

Ας δούμε αναλυτικότερα τις φάσεις αυτές, διακρίνοντας τα ρήγματα αλλά και τις συνέχειες που συνιστούν αυτήν την διαδοχή.

Πρώτη Φάση –«Προϊστορία»

Όταν μια ομάδα φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών γύρισε στο χώρο του Πανεπιστημίου το Σεπτέμβρη του 1981, δεν αντίκρισε μόνο τα πανεπιστημιακά κτίρια μέσα στα οποία θα έδινε τις επαναληπτικές εξετάσεις της φθινοπωρινής περιόδου ως όφειλε λόγω της φοιτητικής της ιδιότητας, αλλά το βλέμμα τους πλανήθηκε στον περιβάλλοντα χώρο και “αντίκρισαν τα δέντρα με άλλα μάτια”. Βλέποντας τα ακαλλιέργητα ελαιόδεντρα γεμάτα με ώριμο καρπό σκέφτηκαν ότι θα μπορούσαν να τον συλλέξουν αυτοί οι ίδιοι.

Έτσι απευθύνθηκαν στις πανεπιστημιακές αρχές και έμαθαν ότι στην έκταση του Πανεπιστημίου, 2500 στρεμμάτων που απαλλοτριώθηκε το 1968, ήταν φυτεμένα 3000 ελαιόδεντρα που χωρίζονταν σε τρεις-τέσσερις τομείς και διατίθονταν σε πλειοδοτικό διαγωνισμό χωριστά προκειμένου κάποιος από τους αγρότες της περιοχής να τα εκμεταλλευτεί συλλέγοντας τον ελαιόκαρπο. Ωστόσο η συμφωνία δεν προέβλεπε περαιτέρω καλλιέργεια¹¹ των δέντρων από τον πλειοδότη αγρότη και έτσι είχαν μείνει ακαλλιέργητα για χρόνια.

¹¹ Το κλάδεμα των ελαιοδέντρων, στην Πελοπόννησο τουλάχιστον, γίνεται κατά τη συλλογή του ελαιοκάρπου και όχι αργότερα όπως στη Λέσβο. Η συγκομιδή γίνεται από συνεργεία τριών συνήθως ατόμων όπου ο ένας, ο κλαδευτής, κλαδεύει το δέντρο, κόβει δηλαδή τις κλάρες, εργασία που χρειάζεται εμπειρία και τεχνική, και οι άλλοι δύο τινάζουν τον καρπό από τις

Αποφάσισαν λοιπόν οι φοιτητές αυτοί να συμμετάσχουν στο διαγωνισμό τουλάχιστον για τον ένα ή τους δύο τομείς αλλά την τελευταία στιγμή υπήρξε καλύτερη προσφορά. Κάποιοι όμως από τους πανεπιστημιακούς που εμπλέκονταν στη διαδικασία συμπάθησαν την προσπάθειά τους και ακύρωσαν με κάποια δικαιολογία τον διαγωνισμό που επαναλήφθηκε λίγο αργότερα. Στη δεύτερη αυτή ευκαιρία κατάφερε η φοιτητική ομάδα, κάποια μέλη της οποίας είχαν εμπειρία στη συγκομιδή του ελαιοκάρπου είτε λόγω της καταγωγής τους από αγροτικές οικογένειες είτε γιατί είχαν ξαναεργαστεί σε ανάλογες εργασίες, να πλειοδοτήσει στην μισή της διατιθέμενης έκτασης και ανέλαβε τη συγκομιδή 1500 δέντρων.

Ξεκίνησαν εργασία αρχές Νοεμβρίου του 1981 και μέχρι την άνοιξη του 1982 κατάφεραν να παράγουν 7 τόνους λάδι. Μοίρασαν τα χρήματα που εισέπραξαν από την πώλησή του καθώς και μέρος του προϊόντος που έμεινε απούλητο αναλογικά με τις συνολικές ώρες εργασίας τους.

Δεύτερη Φάση-Θεσμοποίηση του Συνεταιρισμού

Το 1982 δεν ήταν “λαδοχρονιά” για την περιοχή δηλαδή τα ελαιόδεντρα δεν θα έδιναν ιδιαίτερη παραγωγή και έτσι η προσπάθεια της προηγούμενης χρονιάς θα σταματούσε αν κάποιοι από την αρχική ομάδα των φοιτητών δεν συλλάμβαναν ένα ευρύτερο σχέδιο:την καλλιέργεια των ελαιοδέντρων αλλά και της χέρσας αγροτικής έκτασης του Πανεπιστημίου σε μόνιμη βάση και, μέσω

κομμένες κλάρες. Με το τέλος της συγκομιδής, κόβονται τα πιο χοντρά κούτσουρα και πουλιούνται σαν καυσόξυλα ενώ οι κλάρες καίγονται. Αυτός ο τρόπος συγκομιδής αναγκάζει το δέντρο να παράγει αξιόλογη ποσότητα καρπού κάθε δύο χρόνια αφού τον πρώτο χρόνο δεν έχουν μεγαλώσει αρκετά τα κομμένα κλαδιά του. Περαιτέρω καλλιέργεια εννοούμε όργωμα και λίπανση των δέντρων.

αυτής της δραστηριότητας, την δημιουργία μιας σταθερής φοιτητικής παρέμβασης στον ουσιαστικά αφρόντιστο περιβάλλοντα πανεπιστημιακό χώρο.

Φτάνουν λοιπόν στην Αθήνα και εμπιστεύονται το όραμά τους στους επιτελείς του νεοσύστατου Υφυπουργείου Νέας Γενιάς και Αθλητισμού που ενθουσιάζονται με την ιδέα και υπόσχονται να τους βοηθήσουν. Για να αντιληφθούμε όμως τους λόγους που το υπουργείο παρέχει άμεση στήριξη στην ιδέα αυτή των φοιτητών καλό είναι στο σημείο αυτό να αναλύσουμε την αγροτική πολιτική της πρώτης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ που ουσιαστικά εφαρμόστηκε διαμέσου των αγροτικών συνεταιρισμών.

Κρατικός Κορπορατισμός-Αγροτικός Λαϊκισμός και Συνεταιρισμοί

Ήδη λοιπόν από τον Οκτώβριο του 1981 έχει ανέλθει το ΠΑΣΟΚ ορμητικά στην κυβέρνηση ως φορέας της “αλλαγής” και έχει αρχίσει να εφαρμόζει πρωτοφανέρωτες για τα δεδομένα της μεταπολεμικής Ελλάδας πολιτικές κοινωνικού εκσυγχρονισμού και αναδιανομής που όμως ήδη είχαν διατυπωθεί στην ιδρυτική του διακήρυξη από το 1974¹² αλλά και στο κυβερνητικό του πρόγραμμα παραμονές των εκλογών του 1981¹³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των πολιτικών αυτών ήταν ο εκδημοκρατισμός των πανεπιστημίων με το νόμο πλαίσιο 1268/1982 για τα ΑΕΙ με τον οποίο κατοχυρώνονταν η αυτοδιοίκηση των Πανεπιστημίων και άλλαζε ο τρόπος εκλογής του καθηγητών και του διδακτικού προσωπικού. Έτσι νέοι άνθρωποι με δημιουργικές ιδέες κατέλαβαν θέσεις στο ελληνικό πανεπιστήμιο και του προσέδωσαν μια ιδιαίτερη δυναμική.

Το πεδίο ωστόσο που το ΠΑΣΟΚ καινοτομεί σε σχέση με τις συντηρητικές κυβερνήσεις που είχαν μονοπωλήσει την εξουσία μεταπολεμικά είναι η αγροτική του πολιτική. Η Ελλάδα από το 1981 γίνεται μέλος της ΕΟΚ, εξέλιξη που το ΠΑΣΟΚ σαν αντιπολίτευση αρχικά αντιστρατευόταν απόλυτα, ενώ όσο πλησίαζε η διαφαινόμενη «αλλαγή» η απόλυτη αντίθεση μεταλλάσσονταν-ειδικά για τη

¹² Βλ. *Διακήρυξη της 3ης Σεπτέμβρη* ΠΑΣΟΚ (1974)

¹³ Βλ. Σπουρδαλάκη Μιχάλη. *ΠΑΣΟΚ Εξάντας 1988* Σελ.259-265, Βούλγαρη Γιάννη *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης* Θεμέλιο 2008 Σελ.153

γεωργία- στην πρόκριση μιας «ειδικής σχέσης» στα πλαίσια στα πλαίσια της ΚΑΠ (κοινής αγροτικής πολιτικής) ώστε σε προστατευμένο από το κράτος περιβάλλον η ελληνική αγροτική παραγωγή να αναπτυχθεί αυτόνομα και να αντέξει τον ανταγωνισμό των περισσότερο προηγμένων σε μέσα και μεθόδους παραγωγής υπόλοιπων κρατών της κοινότητας¹⁴.

Η πολιτική αυτή είχε δύο σκέλη: από τη μια την επιδότηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων και από την άλλη την παροχή αγροτικής πίστης από το κράτος που πήρε κυρίως την μορφή των δανείων από την ΑΤΕ (Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος). Για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ χρησιμοποίησε το όχημα των αγροτικών συνεταιρισμών που έτσι κι αλλιώς είχε εξαγγείλει προγραμματικά ήδη από την ιδρυτική του Διακήρυξη¹⁵.

Με δύο νόμους, τον 1257/1982 και τον 1541/1985 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς καθώς και με τον νόμο 1361/1983 για τους αγροτικούς συλλόγους η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αναμορφώνει το σχετικό θεσμικό πλαίσιο. (Οι χρονολογίες αυτές είναι σημαντικές για την έρευνά μας γιατί, όπως θα δούμε παρακάτω, η θεσμοποίηση του Συνεταιρισμού που εξετάζουμε έγινε σε δύο διαδοχικές φάσεις, που ακολουθούν χρονικά την ψήφιση των παραπάνω νόμων). Με τους νόμους αυτούς καταργείται στις αρχαιρεσίες των συνεταιρισμών η πολλαπλή ψήφος (ανάλογα με τις συνεταιριστικές μερίδες) και η ψήφος δι'άντιπροσώπου καθώς και το πλειοψηφικό σύστημα και καθιερώνεται η

¹⁴ Βλ. Λουλούδης Λ.-Μαραβέγιας Ν. *Αγρότες, Κράτος και Εξουσία στην Ελλάδα (1981-1996)* σελ. 219 στο *Υπαιθρος Χώρα* Κασίμης Χ.-Λουλούδης Λ. (επιμ.) Πλέθρον 1999 Αθήνα

¹⁵ Διαβάζουμε ενδεικτικά στους σκοπούς του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος:

«Επιδιώκεται η κοινωνική απελευθέρωση του εργαζόμενου Ελληνικού λαού που μακροπρόθεσμα ταυτίζεται με τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αυτή η πορεία προϋποθέτει για το σήμερα ορατό μέλλον:

α) Την κοινωνικοποίηση του χρηματοδοτικού συστήματος στο σύνολό του...Ταυτόχρονα προωθείται συστηματικά η ένταξη των αγροτικών επιχειρήσεων σε συνεταιρισμούς νέας μορφής, με δραστηριότητα που θα επεκτείνεται στην προμήθεια πρώτων υλών και στην επεξεργασία, συσκευασία και διάθεση των προϊόντων τους. Οι οργανισμοί αυτοί θα καταργήσουν τον μεσάζοντα που εκμεταλλεύεται το προϊόν του ιδρώτα και της γης του αγρότη. ...» Βλ. *Διακήρυξη της 3ης Σεπτέμβρη* ΠΑΣΟΚ (1974)

απλή αναλογική και η αρχή «ένα άτομο-μία ψήφος» ενώ επιβάλλεται η ύπαρξη μόνο μίας συνεταιριστικής οργάνωσης κατά γεωγραφική-διοικητική ενότητα.¹⁶

Έτσι κινητοποιώντας χιλιάδες αγρότες που ιδρύουν και γράφονται στους αγροτικούς συνεταιρισμούς, πετυχαίνει η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ να ηγεμονεύσει πολιτικά στις συνεταιριστικές και αγροτικές οργανώσεις (ΠΑΣΕΓΕΣ και ΓΕΣΑΣΕ) και να τις μετατρέψει ουσιαστικά σε φορείς της πολιτικής του.

Αυτή η διαδικασία ολοκληρώνει την φιλοαγροτική πολιτική του ΠΑΣΟΚ που ξεκίνησε με την αντιπολιτευτικές εξαγγελίες του κατά την περίοδο 1974-81 και που προκάλεσε μια «νέα πολιτικοποίηση του αγροτικού χώρου» καθώς στην ύπαιθρο εκτοπίζονται οι περιφερειακές ελίτ και δημιουργούνται συνθήκες συλλογικής πολιτικής δράσης στα χωριά και τις κωμοπόλεις, πρωτοφανούς στη μεταπολεμική περίοδο. Το ΠΑΣΟΚ αν και δεν υπήρξε ποτέ αγροτικό κόμμα απευθύνθηκε στους αγρότες ως σοσιαλιστικό κόμμα, εναντίον του καπιταλισμού μεν αλλά όχι στο όνομα της κοινής ιδιοκτησίας της γης και των μέσων παραγωγής αλλά στο όνομα των μικροϊδιοκτητών γεωργικών εκμεταλλεύσεων, μια και η ουσιαστική του βάση γύρω από την οποία οργανώνεται και που ηγεμονεύει ιδεολογικά είναι τα ανερχόμενα μικροαστικά στρώματα.

Έτσι από την μια διαφοροποιεί την πολιτικό του πρόγραμμα από την πολιτική της Αριστεράς και από την άλλη ομογενοποιεί τους αγρότες –μικροϊδιοκτήτες γεωργικών εκμεταλλεύσεων (που στην περίπτωση της Ελλάδας, σε αντίθεση με τις άλλες χώρες της τότε ΕΟΚ αποτελούν και την συντριπτικά πολυπληθέστερη κατηγορία αγροτών λόγω της κατάτμησης του αγροτικού κλήρου), καθιστώντας τους μια αδιαφοροποίητη οικονομικοκοινωνική κατηγορία «την αγροτιά» στην οποία αποδίδει το ρόλο του θύματος του μετεμφυλιακού κράτους της δεξιάς, του «ξένου» κεφαλαίου και των διεθνών οικονομικών οργανισμών(ΕΟΚ) που το εκπροσωπούν. Κατασκευάζοντας έτσι τους «μη προνομιούχους έλληνες», μια ουσιαστικά «ηθική» κοινότητα χωρίς ταξικές διαφοροποιήσεις την οποία

¹⁶ Βλ. Πατρώνης Βασίλης *Κράτος και Συνεταιρισμοί στη Μεταπολίτευση (1974-1998)* σελ. 757-759 στο *Δομές και Σχέσεις εξουσίας στη Σημερινή Ελλάδα* Ιδρυμα Σάκη Καράγιωργα Αθήνα 2000.

αναλαμβάνει να προστατεύσει χωρίς να μεταβάλλει βεβαίως τις υφισταμένες σχέσεις ιδιοκτησίας.

Έτσι το πολιτικό του αγροτικό πρόγραμμα παίρνει τη μορφή του αγροτικού λαϊκισμού και όταν το 1981 αναλαμβάνει την διακυβέρνηση της χώρας οι συνεταιρισμοί γίνονται ο βασικός πυλώνας αυτής της πολιτικής¹⁷. Αποκτώντας έναν διπλό χαρακτήρα, «υβριδικό» όπως τον αποκαλούν οι μελετητές, από την μια καλούνται να εκσυγχρονίσουν την γεωργική παραγωγή και να την εντάξουν στην εθνική οικονομία και από την άλλη να προστατεύσουν τα κοινωνικό-οικονομικά συμφέροντα των μικρών οικογενειακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων.¹⁸

Έτσι το κράτος λειτουργεί σαν συλλογικός πάτρωνας προς την πλειοψηφία αυτών των ιδιοκτητών που γίνονται οργανωμένα πελάτες του κράτους, κάτι που συνιστά το φαινόμενο της «γραφειοκρατικής πατρωνείας», αφού μετά την μεταπολίτευση μετασηματίζεται το παραδοσιακό πελατειακό μοντέλο ενσωμάτωσης της κοινωνίας στο πολιτικό σύστημα μέσω μεμονωμένων βουλευτών και τοπικών κομματάρχων που ίσχυε την προδιδακτορική περίοδο. Επικρατεί δηλαδή ολοκληρωτικά ο κρατικός κορπορατισμός που δομικά ενσαρκώνεται στην πρωτοκαθεδρία των αγροτικών συνεταιρισμών, που φτάνουν να χαρακτηριστούν «αποσυγκεντρωμένη κρατική υπηρεσία».¹⁹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολιτικής είναι η παροχή αγροτικής πίστης και χρηματοδότησης των αγροτών για επενδύσεις. Αυτή γινόταν μέσω της Αγροτική Τράπεζας της Ελλάδος, συνήθως με προφορικές, στα όρια της νομιμότητας, εγγυήσεις του κράτους με αποτέλεσμα την υπερχρέωση των συνεταιρισμών που ρυθμίστηκε νομοθετικά μετά το 1992 (νόμος 2237/1994), αφού αναγνωρίστηκε από τις μετέπειτα κυβερνήσεις ότι τα χρέη αυτά προέρχονταν από την άσκηση παρεμβατικής πολιτικής με εντολή ή για λογαριασμό του κράτους.²⁰

¹⁷ Βλ. Λουλουδης –Μαραβέγιας, όπ. Σελ.223-227.

¹⁸ Βλ. Λουλουδης Λ. *Πολιτικές Όψεις της Κρατικής παρέμβασης στη Γεωργία* Σελ. 50 στο *Κράτος και Αγροτικός Χώρος* Παπαζήση 1996 Αθήνα

¹⁹ Βλ. Λουλουδης ό.π. σελ .56

²⁰ Βλ. Λουλουδης –Μαραβέγιας, όπ. Σελ.223. Στα χρέη αυτά και στη ρύθμισή τους αναφέρεται το κείμενο του Παπαταξιάρχη για το τζόγο και την «εξημέρωση» των χρημάτων αυτών των χρεών μέσω της μετατροπής τους σε προϊόν κατανάλωσης μέσω των τυχερών παιγνίων. Βλ.

Αυτοδιαχειριστικός Λόγος

Στο Υφυπουργείο Νέας Γενιάς είχε τοποθετηθεί επικεφαλής από τον Ανδρέα Παπανδρέου ο Κώστας Λαλιώτης που με τις ριζοσπαστικές πολιτικές του διακηρύξεις δημιουργούσε μεγάλες προσδοκίες για “σοσιαλισμό στην πράξη” και “αυτοδιαχείριση”.

Η “αυτοδιαχείριση” είναι ένας όρος που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα σε αυτή την εργασία γιατί είναι ο όρος με τον οποίο όλα τα μέλη περιέγραφαν τον τρόπο λειτουργίας του Συνεταιρισμού, είναι θα λέγαμε κεντρική ιθαγενής αναλυτική κατηγορία αυτής της έρευνας. Έτσι θα δούμε παρακάτω την γενεαλογία της δηλαδή πως ήρθε στο λεξιλόγιό τους και με τι νοήματα την επένδυσαν οι ίδιοι στη συνέχεια.

Για την ώρα να πούμε ότι στην πολιτική ορολογία της μεταπολίτευσης την εισήγαγε το ΠΑΣΟΚ ήδη από την ιδρυτική του διακήρυξη το 1974 σε συνδυασμό με την δημιουργία συνεταιρισμών. Στους σκοπούς του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος, στη συνέχεια του αποσπάσματος που είδαμε πριν (Βλ. υποσημείωση 14) διαβάζουμε:

“Επιδιώκεται η κοινωνική απελευθέρωση του εργαζόμενου Ελληνικού λαού που μακροπρόθεσμα ταυτίζεται με τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αυτή η πορεία προϋποθέτει για το σήμερα ορατό μέλλον:

β) Τον περιφερειακά αποκεντρωμένο κοινωνικό προγραμματισμό της οικονομίας που συνδυάζεται με τον έλεγχο των παραγωγικών μονάδων από τους εργαζόμενους (δηλαδή με την αυτοδιαχείριση) και από τους αρμόδιους κοινωνικούς φορείς. “²¹

Papataxiarchis Evthymios *A Contest With Money :Gambling and the Politics Of Disinterested Sociality in Aegean Greece* στο Sophie Day, Evthymios Papataxiarchis , Michael Stewart (edit) *.Lillies of the field : marginal people who live for the moment* Westview Press Boulder, Colorado 1999

²¹ Βλ. *Διακήρυξη της 3ης Σεπτέμβρη* ΠΑΣΟΚ (1974)

Κατά τον Σπουρδαλάκη αυτές οι ιδέες ήταν αποτέλεσμα της επίδρασης στο πρώιμο ΠΑΣΟΚ ομάδας στελεχών του φοιτητικού κινήματος που αποτελούσε και “την πρώτη επαφή του Ανδρέα Παπανδρέου και του ΠΑΚ εξωτερικού με τις ριζοσπαστικοποιημένες πολιτικές δυνάμεις που ανδρώθηκαν στο εσωτερικό κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Η πολιτική τους στόχευση ήταν “η ανάγκη να ξεπεράσουν την πολιτική πρακτική της παραδοσιακής Αριστεράς. Αυτό έγινε ιδιαίτερα φανερό όταν επικέντρωσαν την προβληματική τους γύρω από τα θέματα της αυτοδιαχείρισης και της αυτονομίας των μαζικών κινήματων απέναντι στο κόμμα”²² Ήταν οι εισηγητές του αριστεριστικού λόγου του μεταπολιτευτικού ΠΑΣΟΚ που ξεπέρασε σε ριζοσπαστικότητα και δυναμική αυτόν της παραδοσιακής Αριστεράς των ΚΚ. Χωρίς να έχουμε ακόμα συγκεκριμένα στοιχεία, υποθέτουμε ότι οι επιτελείς του ΥΝΓ που ενθουσιάστηκαν με το εγχείρημα των φοιτητών το 1982, νεαροί 30-35 χρονών τότε σύμφωνα με τους πληροφορητές μας, θα εμφορούνταν από αυτές τις ιδέες που πρωτοκυκλοφόρησαν στο Πανεπιστήμιο όταν οι ίδιοι ήταν φοιτητές την περίοδο 1974-75.

Ίδρυση και Κρατική Στήριξη του Συνεταιρισμού

Φαίνεται λοιπόν ότι το εγχείρημα των νεαρών φοιτητών, δεδομένης της συγκυρίας που περιγράψαμε, συγκέντρωνε όλα τα χαρακτηριστικά για να τύχει ευνοϊκής μεταχείρισης από το κράτος. Και έτυχε τέτοιας μεταχείρισης. Πέρα από τον ενθουσιασμό και την ηθική στήριξη της ομάδας των φοιτητών, το “αυτοδιαχειριστικό πείραμα” έλαβε δημοσιότητα και καθημερινές εφημερίδες των Αθηνών του αφιέρωσαν τις στήλες τους²³. Όπως ειρωνικά μας είπε ο Πέτρος, ένας από τους πρωταγωνιστές της προσπάθειας που θα αναδειχθεί σε χαρακτηριστική μορφή στη συνέχεια, “νοιώθαμε να σηκώναμε στους ώμους μας τη δέσμευση για σοσιαλισμό απέναντι στον ελληνικό λαό”.

²² Βλ. Σπουρδαλάκη Μ. ΠΑΣΟΚ Εξάντας 1988 Σελ.84

²³ Βλ. Το Βήμα Εφημερίδα Φοιτητές Αγρότες σ’ένα πείραμα... άρθρο του Ηλία Θεοφυλάκτου στο Αφιέρωμα Νεολαία που αναφέρεται στην ίδρυση της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 27/03/1983

Προφανώς το ΥΝΓ αποφάσισε να στηρίξει και πρακτικά το εγχείρημα. Υποσχέθηκε λοιπόν γενναία χρηματοδότηση και μεσολάβησε στο Πανεπιστήμιο ώστε να παραχωρήσει όλη την αγροτική έκταση της πανεπιστημιούπολης στους φοιτητές χωρίς αντιμίσθιο. Πρότεινε δε στους φοιτητές να συστήσουν αγροτικό φορέα ώστε να μπορούν να χρηματοδοτηθούν. Μέχρι να γίνει αυτό και για να μην κολλήσουν οι διαδικασίες, πρότεινε τη σύσταση τριμελούς επιτροπής με αντιπρόσωπο των φοιτητών, του Πανεπιστημίου και της Νομαρχίας που θα διαχειριστεί το θέμα της χρηματοδότησης και έδωσε στην τοπική Νομαρχία Αχαΐας κομβικό ρόλο συνεργασίας με του φοιτητές²⁴. Παρατηρούμε δηλαδή μια σπουδή από μεριάς ΥΝΓ που ξεπερνά τις συνήθεις αγκυλώσεις του κρατικού μηχανισμού και δρα με ευελιξία.

Η χρηματοδότηση αναγγέλθηκε από τον Νομάρχη Αχαΐας σε λαϊκή συνέλευση στο χωριό Κλειτορεία Αχαΐας την Άνοιξη του 1983, στην οποία παρευρίσκονταν μέλη της ομάδας των φοιτητών αλλά και πολλοί αγρότες οι οποίοι καταχειροκρότησαν την αναγγελία του εγχειρήματος, σύμφωνα με δημοσίευμα της εποχής. Η ομάδα επιχορηγήθηκε με 1.500.000 δρχ για την αγορά τρακτέρ και λοιπόν αγροτικών μηχανημάτων και εργαλείων και 500.000 δρχ σαν αρχικό κεφάλαιο κίνησης²⁵.

Αυτήν την εποχή ιδρύεται και η Αγροτική Φοιτητική Εταιρεία (ΦΑΕ), σαν Εταιρεία του Αστικού Κώδικα (άρθρο 741) με καταστατικό που ισχύει για δύο χρόνια και υπογράφεται από 36 άτομα. Στους υπογράφοντες περιλαμβάνονταν και φίλοι και συμπαθούντες του εγχειρήματος που όμως δεν δούλεψαν ποτέ σ'αυτό²⁶. Είναι η πρώτη θεσμική μορφή του Συνεταιρισμού που όμως αποκαλούνταν ήδη από τότε "Συνεταιρισμός" σύμφωνα με τους πληροφορητές. Στα επόμενα κεφάλαια θα αναλύσουμε το καταστατικό της ΦΑΕ που ανανεώθηκε το 1985²⁷.

²⁴ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

²⁵ Βλ. *Το Βήμα* Εφημερίδα *Φοιτητές Αγρότες σ'ένα πείραμα...* άρθρο του Ηλία Θεοφυλάκτου στο Αφιέρωμα *Νεολαία* που αναφέρεται στην ίδρυση της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 27/03/1983

²⁶ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

²⁷ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Ξεκινούν λοιπόν τον Μάρτη του 1983 οι εργασίες καλλιέργειας των ελαιοδέντρων (τον χειμώνα 1982-83 δεν έγινε όπως είπαμε παραγωγή ελαιολάδου) και της χέρσας αγροτικής έκτασης και καλλιεργούνται κυρίως ντομάτες με σκοπό να αποδώσουν το καλοκαίρι. Όμως εμφανίζονται και οι πρώτες συγκρούσεις που αφορούν κυρίως το ποιοι έχουν δικαίωμα να εργαστούν και πόσο. Δηλαδή έχουν δικαίωμα να εργαστούν μόνο όσοι υπέγραψαν (που δεν ήθελαν να εργαστούν και όλοι) ή και άλλοι; θα είναι μόνο φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών ή και άλλοι νέοι άνθρωποι; θα εργάζονται με σκοπό να έχουν οικονομική αυτοτέλεια ή θα εξοικονομούν ένα μικρό βοήθημα; πως και από ποιον θα ελέγχονται οι ώρες εργασίας του καθενός και εν τέλει θα έχει ανοικτό χαρακτήρα το εγχείρημα ή θα αφορά έναν κλειστό πυρήνα;

Επίσης εγείρονται διαφωνίες στο τρόπο καλλιέργειας μιας και υπήρχε η άποψη να δοκιμαστούν βιολογικές καλλιέργειες και ας μην είχαν τόσο μεγάλη απόδοση. Εδώ είναι καθοριστική η επίδραση του Πέτρου που μέσα από τη μελέτη γεωπονικών βιβλίων βιολογικής καλλιέργειας και με τη συνδρομή της γεωπόνου του Ινστιτούτου Προστασίας Φυτών Πατρών θέτει το θέμα του πειραματισμού σε βιολογικές και βιοδυναμικές καλλιέργειες, πρακτικές άγνωστες στην Ελλάδα έξω από έναν μικρό πυρήνα βιοκαλλιεργητών²⁸ και που θεωρούνταν ανεφάρμοστες από την πλειονότητα των αγροτών.

Οι συγκρούσεις καταλήγουν σε ρήγματα, πρόσκαιρες ή μόνιμες αποχωρήσεις μελών ακόμα και από τα ιδρυτικά και η προσπάθεια περνά σοβαρή κρίση. Δεν υπάρχουν καθορισμένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων, δεν υπάρχει ιεραρχημένη δομή διοίκησης, έχουν δημιουργηθεί υποομάδες που στηρίζουν αντικρουόμενες απόψεις και πλησιάζει η περίοδος της συγκομιδής του ελαιοκάρπου. Οι κύριες αντιθέσεις εκφράζονται γύρω από τον συνολικό τρόπο οργάνωσης του εγχειρήματος: θα υπάρχουν ανεξάρτητοι τομείς ανά καλλιέργεια και θα είναι η αυτοτέλειά τους και οικονομική ή θα υπάρχει ενιαίο ταμείο που θα ευνοείται από τα κέρδη αλλά θα καλύπτει και τις ζημιές όλων; Ποια θα είναι η ευθύνη του κάθε τομέα και πως θα εξασφαλίζεται η ισοτιμία μεταξύ τους; Τα

²⁸ Βλ. *Βιοκαλλιεργητές* Εφημερίδα για την Οικολογική Γεωργία Εκδ.Συντονιστική Επιτροπή Βιοκαλλιεργητών Αθήνα 1985

διλήμματα αυτά χώρισαν την ομάδα σε δύο στρατόπεδα ενώ πολλοί έφυγαν και έψαχναν αλλού για δουλειά.

Γίνονται προσεγγίσεις με αυτούς που είχαν αποχωρήσει και συγκαλείται γενική συνέλευση όπου αποφασίζονται οι βασικές αρχές λειτουργίας του εγχειρήματος ενώ οι αποφάσεις παίρνονται ομόφωνα. Από αυτό το σημείο η ομάδα αναδεικνύει τη γενική της συνέλευση σε ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων και καλλιεργεί την ιδέα της προσπάθειας για ομοφωνία στις αποφάσεις ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύονται χαρισματικές ηγετικές φυσιογνωμίες που λειτουργούν ενωτικά σε περιόδους κρίσεων. Θα δούμε αναλυτικά αυτό το ζήτημα στο τρίτο κεφάλαιο. Ταυτόχρονα έχει γίνει ανοικτή πρόσκληση προς νέους εργαζόμενους και έτσι έχουν προστεθεί και κάποια καινούργια μέλη που θα αποτελέσουν το ξεκίνημα της επόμενης φάσης του Συνεταιρισμού.

Η συγκομιδή δίνει 11 τόνους λάδι ενώ όλο αυτόν τον καιρό οι εργαζόμενοι πληρώνονταν από το αρχικό κεφάλαιο της επιδότησής τους από την Νομαρχία, που αναφέραμε.

Εδώ θα αναφερθούμε και σε ένα άλλο γεγονός αυτής της περιόδου που σηματοδοτεί μια πρακτική η οποία θα αποτελέσει μία από τις σταθερές του Συνεταιρισμού. Στο χειρόγραφο του απολογισμού της λειτουργίας του αυτής της πρώτης περιόδου που ανακοινώθηκε σε ανοικτή εκδήλωση στο Μέγαρο Λόγου και Τέχνης στην Πάτρα τον Φεβρουάριο του 1984, διαβάζουμε :”Αξίζει να σημειωθεί ότι όταν είχαμε τελειώσει το μισό πιο δύσκολο κομμάτι, κάναμε ένα γλέντι που κράτησε από το πρωί μέχρι αργά το βράδυ στον τόπο δουλειάς, που συμμετείχαν όχι μόνο τα άτομα που δούλευαν αλλά και πολλοί άλλοι”.²⁹

Τα γλέντια, οι γιορτές, τα πάρτυ του Συνεταιρισμού αποτελούσαν σταθερά σημεία αναφοράς της φοιτητικής κοινότητας εκείνη την εποχή, και αποκορυφώθηκαν με την λειτουργία του “Στεκιού” στην πόλη της Πάτρας. Τα γλέντια στα χωράφια είχαν όμως και μια βαθύτερη συμβολική σημασία που θα αναλύσουμε στο τέταρτο κεφάλαιο.

Καθώς τελειώνουμε την εξιστόρηση της περιόδου της δεύτερης γενιάς πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτό που τη διαχωρίζει από την πρώτη δεν είναι τα

²⁹ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

διαφορετικά άτομα, μια και οι περισσότεροι που ξεκίνησαν το εγχείρημα το 1983 συμμετείχαν και στη συγκομιδή του 1981. Αυτό που ξεχωρίζει τη δεύτερη γενιά είναι η προοπτική που έδωσε στην προσπάθεια, η οραματική επένδυση της με τις αξίες της συλλογικότητας και της αυτονομίας. Ενώ στην πρώτη γενιά, κάποιοι συμπαθείς φοιτητές θέλουν να βοηθηθούν οικονομικά, όπως τόσοι συνάδελφοί τους³⁰, εργαζόμενοι όχι οπουδήποτε αλλού αλλά στην αγροτική έκταση του Πανεπιστημίου, και βοηθούνται από τις αρχές του άτυπα σε αυτό, στη δεύτερη γενιά οι ίδιοι αυτοί φοιτητές συλλαμβάνουν την εδραίωση μιας αυτόνομης συλλογικής προσπάθειας αγροτικής εκμετάλλευσης στο χώρο του Πανεπιστημίου με προοπτικές να δημιουργήσει και άλλες θέσεις εργασίας και να αναπτυχθεί, και στηρίζονται άμεσα, ηθικά και υλικά, από την επίσημη κεντρική κρατική διοίκηση.

Νεολαίοι και «αυτονομία»

Όσο και να βοήθησε η πολιτική συγκυρία που περιγράψαμε δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι φοιτητές αυτοί είναι οι φορείς της “δεύτερης μεταπολίτευσης”, έχουν άμεση εμπειρία ή ζουν στον κοντινό απόηχο των φοιτητικών κινητοποιήσεων και καταλήψεων του 1979 ενάντια στον νόμο 815 της κυβέρνησης Ράλλη.

Αυτές οι κινητοποιήσεις αποτελούν τον καταλύτη για την ανάπτυξη κινήσεων που ξεπερνούν το κομματικό πρότυπο της παραδοσιακής Αριστεράς με τα συγκεντρωτικά, ιεραρχικά και γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά. Έτσι δίπλα στις κομματικές παρατάξεις της νεολαίας της περιόδου 1974-79 με τον εξωστρεφή και μαζικό χαρακτήρα προβάλλουν ποικιλόμορφα κινήματα, απόηχοι των κινήσεων της δεκαετίας του 1960 στην Ευρώπη και στην Αμερική (που συνοπτικά εκφράζονται με τον όρο “κινήματα του Μάη του ‘68”) που λόγω της δικτατορίας αγγίζουν όψιμα τους νέους της Ελλάδας αυτή την περίοδο. Είναι τα κινήματα της κοινωνικής αμφισβήτησης που διεκδικούσαν νέα πολιτισμικά πρότυπα για την

³⁰ Η πλειονότητα των φοιτητών εκείνη την εποχή εργαζόταν, περιστασιακά ή μόνιμα, για να εξοικονομήσει τα χρήματα και να σπουδάσει. Αρκετοί φοιτητές είχαν επίσης εμπειρία περιστασιακής αγροτικής εργασίας στη συγκομιδές ελαιοκάρπου, πατάτας, καρπουζιών και σταφυλιών της περιοχής Αχαΐας και Ηλείας.

ελληνική νεολαία (αντιαυταρχισμός, ελευθερία προσωπικών επιλογών) και συνδέονταν με τα φεμινιστικά, αντιμιλιταριστικά, οικολογικά κινήματα και τα κινήματα των ομοφυλοφίλων που είχαν αναπτυχθεί στην Ευρώπη και στην Αμερική την προηγούμενη δεκαετία και που τώρα αναδύονταν και στον χώρο της ελληνικής νεολαίας και του ελληνικού πανεπιστημίου.³¹

Έτσι αναπτύσσεται ένα αίτημα “αυτονομίας” στη δράση, έξω από τα στερεότυπα κομματικά καλούπια, που δεν εκφράζεται μόνο στην πολιτική διάσταση αλλά και στην καλλιτεχνική έκφραση και ιδίως στη μουσική. Το ροκ εν ρολ με όλες τις εκφάνσεις του γίνεται “τρόπος ζωής” και συμβολίζει την απελευθέρωση και την δημιουργικότητα.³²

Επίσης στον ελλαδικό χώρο έχουν δημιουργηθεί αυτήν την περίοδο κοινότητες κοινοβιακής ζωής σε φυσικούς χώρους, τα κοινόβια των “χίπις”, που φέρνουν τους ανήσυχους νέους της εποχής σε επαφή με προτάγματα συλλογικής ζωής στην πράξη και σε άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον, όπως επαγγέλονταν η συγκεκριμένη “αντικουλτούρα”.³³

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Πέτρου, από τους πρωτεργάτες του όλου εγχειρήματος, που αναδείχτηκε μέσα από τις αντιθέσεις σε χαρισματική φυσιογνωμία με ηγετικό ρόλο. Για τους σύγχρονούς του ήταν αμφιλεγόμενη μορφή, λόγω της διαρκούς ανάγκης του για καινοτομία ενώ ταυτόχρονα ήταν “πατρική” φιγούρα για την επόμενη γενιά.

Ο Πέτρος λοιπόν μας διηγήθηκε ότι το καλοκαίρι του 1981 ,πριν έρθει στο Πανεπιστήμιο και “δει τα δέντρα με άλλα μάτια” είχε πάει διακοπές για πέντε

³¹ Βλ. Αγγελόπουλου Γ.,Ροτζώκου Ν., *Το “κίνημα για το Στρατό” τη Δεκαετία του 1980* στο Καραμανωλάκης Β.,Ολυμπίτου Ε.,Παπαθανασίου Ι. (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο 2010 Σελ.348.

³² Βλ. Παπαδογιάννης Ν.,*Η Πολλαπλή υποδοχή της Ροκ Μουσικής Από τις Κομμουνιστικές Οργανώσεις Νεολαίας Στην Ελλάδα Στα τέλη της Δεκαετίας του 1970* στο Καραμανωλάκης Β.,Ολυμπίτου Ε.,Παπαθανασίου Ι. (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο 2010 Σελ.321-324.

³³ Βλ. Θεοδώρου Θ.,*Ηθικός Πανικός και η Αντικουλτούρα των Χίπις στα Μάταλα* στο Καραμανωλάκης Β.,Ολυμπίτου Ε.,Παπαθανασίου Ι. (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο 2010 Σελ.294,297.

εβδομάδες στη Γαύδο, γνωστή από τότε για το είδος αυτό εναλλακτικής διαβίωσης. Επίσης την ιδέα για μια μορφή κοινότητας που θα εργάζεται και θα ζει μέσα στη φύση την επένδυσε αρχικά στην περιοχή της Πρέβελης στην Κρήτη, όπου πήγε διακοπές το επόμενο καλοκαίρι του 1982, και όπου ήδη σε ένα ειδυλλιακό περιβάλλον λειτουργούσε ένα τέτοιο χίπικο κοινόβιο. Όταν όμως ανέφερε στους επιτελείς του ΥΝΓ την προσπάθειά της αρχικής ομάδας για τη συγκομιδή του ελαιοκάρπου το 1981, αυτοί τον προέτρεψαν να υλοποιήσει την ιδέα του στον αγροτικό χώρο του Πανεπιστημίου.

Υπήρχε λοιπόν μια διάχυτη επιθυμία για αυτόνομη δημιουργικότητα, για μια διάθεση γνώσης και επικοινωνίας χωρίς παρεμβάσεις από αυθεντίες ή ιεραρχικά ανώτερους, για μια άλλη μορφή κοινωνικοποίησης των νέων αυτών ανθρώπων το πλαίσιο της οποίας προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε. Πέρα από τις ιδιοσυγκρασίες των συγκεκριμένων ανθρώπων και την ευνοϊκή πολιτική συγκυρία, νομίζουμε ότι το εγχείρημα στην κρίσιμη φάση του που εξετάζουμε πήρε την συγκεκριμένη μορφή γιατί εξέφραζε αυτήν την επιθυμία και γι'αυτό όπως θα δούμε στη συνέχεια πήρε αποστάσεις από τις πολιτικές παρατάξεις των κομματικών νεολαιών που κυριαρχούσαν στα φοιτητικά αμφιθέατρα εκείνη την εποχή και αυτές αμοιβαία από αυτό.

Τρίτη Φάση-Ακμή του Συνεταιρισμού

Με το “άνοιγμα” του 1983 αλλά περισσότερο με αυτά του 1985 και του 1987 το προσωπικό του Συνεταιρισμού ανανεώνεται ριζικά. Γενικά όλη την περίοδο από το τέλος του 1983 μέχρι και την περίοδο 1987-88 ο Συνεταιρισμός φτάνει στην ακμή του τόσο από άποψη ανθρώπινου δυναμικού τόσο και από άποψη δραστηριοτήτων. Επειδή διακρίναμε μια συνεχή πορεία χωρίς ιδιαίτερα ρήγματα και επειδή οι παλαιότεροι της δεύτερης γενιάς σιγά σιγά αποχωρούσαν αλλά υπήρξαν αρκετοί από τους καινούργιους που έμειναν σταθερά μέλη για τέσσερα και πέντε χρόνια, θεωρούμε ότι όλη αυτή η περίοδος και οι άνθρωποι που συμμετείχαν τότε στον Συνεταιρισμό απαρτίζουν την τρίτη γενιά του.

Μετά τη συγκομιδή του 1983-84 ο Συνεταιρισμός κάνει ένα καθοριστικό οικονομικό άνοιγμα. Ξέροντας ότι το 1984 δεν θα έχει ιδιαίτερη παραγωγή ελαιολάδου και μαθαίνοντας ότι η σύμβαση των κυλικείων του Πανεπιστημίου με τον ιδιώτη που τα εκμετελεύονταν έχει λήξει, ζητά την εκμετάλλευση τους και την κερδίζει χωρίς να καταβάλλει κάποιο αντίτιμο, χάρις στην ευνοϊκή μεταχείριση που του προσδίδει η ιδιότητά του σαν φοιτητικής συλλογικότητας αλλά και χάρις στην διαρκή υποστήριξη του ΥΝΓ που παρακολουθεί την πορεία του.

Τα κυλικεία αυτά εξυπηρετούσαν το προσωπικό του πανεπιστημίου και χιλιάδες φοιτητές καθημερινά και έτσι κάποια μέλη θα μπορούν να ασχοληθούν με το εμπορικό αυτό τομέα εξασφαλίζοντας σταθερές και ασφαλείς θέσεις εργασίας μια και η αγροτική εργασία ως γνωστόν έχει αρκετές επισφάλειες αλλά δεν είναι και σταθερή. Από την άλλη μεριά τα κυλικεία φαίνεται να έδιναν το βασικό οικονομικό έσοδο στον Συνεταιρισμό δίπλα στην παραγωγή του ελαιολάδου, που γινόταν όμως κάθε δύο χρόνια, και την πώληση των καυσόξυλων δευτερευόντως. Οι άλλες καλλιέργειες όταν δεν ήταν ζημιογόνες έβγαζαν μόλις τα έξοδα των μισθών τους ή είχαν ένα μικρό κέρδος.

Ξεκινούν όμως νέες συγκρούσεις για το αν θα υπάρχει κοινό γενικό ταμείο για όλες τις δραστηριότητες ώστε να ισοψηφίζονται κέρδη και ζημιές ή θα υπάρχουν ξεχωριστά ταμεία με συνέπεια το ωρομίσθιο στα κυλικεία να είναι υψηλότερο. Ακόμα οι θέσεις στα κυλικεία, όντας διαρκείς για όλο το χρόνο, αποτελούν έντονο διακύβευμα καθώς νέα μέλη εμφανίζονται ζητώντας εργασία αλλά οι παλιοί τις θεωρούν δικό τους προνόμιο.

Έτσι, ενώ ο κύκλος εργασιών αλλά και το πλήθος των μελών αυξάνεται, εκφράζονται φόβοι από κάποιους της πρώτης γενιάς για αυτήν την διεύρυνση. Μέσα από αλληπάλληλες συχνές γενικές συνελεύσεις (τουλάχιστον μία την εβδομάδα) στις οποίες εκφράζονται οι συγκρούσεις αλλά όταν δεν υπάρχει συμφωνία όλων των πλευρών δεν παίρνονται αποφάσεις και η συζήτηση αναβάλλεται για την επόμενη συνέλευση, τα μέλη καταλήγουν ότι θα υπάρχει κοινό γενικό ταμείο και κοινό για όλες τις εργασίες ωρομίσθιο καθώς και σχετική εναλλαγή στους τομείς εργασίας ώστε να έχουν όσοι ενδιαφέρονται αρκετές ώρες εργασίας.

Από την άλλη μεριά δηλώνεται ότι ο σκοπός του Συνεταιρισμού δεν είναι κερδοσκοπικός αλλά κυρίως η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ακόμη και αν δεν αποφέρουν ιδιαίτερο κέρδος .Επίσης γίνεται ξεκάθαρο προς τους νεοεισερχόμενους ότι ο Συνεταιρισμός δεν προσφέρει μεροκάματα, δεν προσφέρεται για ένα μικρό περιστασιακό εισόδημα αλλά χρειάζεται ανθρώπους που θα εμπλακούν ολοκληρωτικά και θα πάρουν την ευθύνη για την λειτουργία του.

Μέσα λοιπόν από αυτή τη διαδικασία μοιάζει ο Συνεταιρισμός να επεξεργάζεται ένα ελάχιστο κοινών θέσεων και αξιών και να οικοδομεί μια συλλογική ταυτότητα πάνω σε αυτές τις αξίες. Όταν λοιπόν η διοίκηση του Πανεπιστημίου το 1986 ζητά να νομιμοποιήσει πλήρως το εγχείρημα εξελίσσοντας το σε Αστικό Συνεταιρισμό με επίσημο και κατακυρωμένο καταστατικό (το καταστατικό της ΦΑΕ του 1983 ανανεώνεται τον Φεβρουάριο του 1985³⁴) τα μέλη του το δέχονται ως πρόκληση και μέσα από αλληπάλληλες συζητήσεις ,”ζυμώσεις” τις αποκαλούν οι ίδιοι, καταλήγουν στο “Καταστατικό” όπως το αποκαλούσαν στις συνεντεύξεις, σε ένα κείμενο που κατά το ήμισυ είναι κείμενο τυπικού καταστατικού συνεταιρισμού και κατά το ήμισυ αποτελεί κείμενο θέσεων του Συνεταιρισμού, ένα είδος “μανιφέστου”³⁵. Είναι χαρακτηριστικό ότι την ορολογία αλλά και αυτούσιες εκφράσεις αυτού του κειμένου ακούσαμε σχεδόν τριάντα χρόνια αργότερα από το στόμα των πληροφορητών μας καθώς περιέγραφαν τον Συνεταιρισμό .Θα αναλύσουμε και το κείμενο αυτό στα επόμενα κεφάλαια.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο Συνεταιρισμός αυτά τα πέντε χρόνια έφτασε σε μια σχετική ομοιογένεια τουλάχιστον στο επίπεδο των αξιών που ενέπνεαν το εγχείρημα κάτι που αποτυπώθηκε και στις δημιουργικές δράσεις που σημειώθηκαν. Καινούργιες καλλιέργειες αναπτύχθηκαν (αμπέλια, χειμερινά κηπευτικά) ενώ συνεχίστηκε ο πειραματισμός με τις βιολογικές καλλιέργειες.

³⁴ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

³⁵ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Από την άλλη μεριά, καθώς το Πανεπιστήμιο επεκτείνονταν και καινούργιες σχολές ιδρύονταν, ο Συνεταιρισμός ανοίγει και τρίτο κυλικείο και το εξοπλίζει με δικά του έξοδα για να εξυπηρετήσει του φοιτητές που ολοένα πληθαίνουν.

Το 1986 επεκτείνει τις δραστηριότητές του και στην πόλη της Πάτρας και αναλαμβάνει την λειτουργία ενός καφέ-μπάρ που είχαν ξεκινήσει κάποιοι φοιτητές, δημιουργώντας “το Στέκι” ,έναν χώρο επικοινωνίας με τους φοιτητές αλλά και με το κοινό της Πάτρας ευρύτερα .Στο “Στέκι” γινόντουσαν συχνά συναυλίες από τοπικά μουσικά συγκροτήματα και αμέτρητα πάρτυ σε κάποια από τα οποία έχει συμμετάσχει και ο γράφων. Σχεδιάζοντας όλα αυτά ζητά ήδη από το 1985 δεύτερη χρηματοδότηση από το ΥΝΓ κάνοντας αναφορά των δράσεών του και των σχεδίων του³⁶ αλλά δεν την παίρνει.

Επίσης εκείνη την εποχή κάποια μέλη του αποφασίζουν να επισκευάσουν κάποια ερειπωμένα σπίτια που βρίσκονταν στην αγροτική έκταση του Πανεπιστημίου που εκμεταλλεύονταν ο Συνεταιρισμός και είχαν κτιστεί εκεί πριν την απαλλοτρίωση του 1968. Τα επισκευάζουν λοιπόν πρόχειρα και κατοικούν εκεί για ένα με δύο χρόνια χωρίς βεβαίως τις στοιχειώδεις υποδομές νερού και ρεύματος. Αυτό σε συνδυασμό με τις γιορτές στα χωράφια κατά τη συγκομιδή του ελαιοκάρπου έδωσε την εντύπωση, όπως μας είπε ο Λάζαρος που είναι από τους πρώτους της τρίτης γενιάς “”ότι ο Συνεταιρισμός ήταν μια τεράστια κατάληψη” .Θα αναλύσουμε αυτό το ζήτημα στο τελευταίο κεφάλαιο.

Κάτι που πρέπει να σημειώσουμε καθώς ολοκληρώνουμε την εξιστόρηση της τρίτης γενιάς είναι η κατασκευή ενός είδους “συγγένειας” και “κληρονομικότητας”. Στις συνεντεύξεις μελών της τρίτης γενιάς αναφέρεται ότι όταν πρωτομπήκαν αντίκρισαν δύο τάσεις:μία που εκφραζόταν από τον Πέτρο και ζητούσε το άνοιγμα σε περισσότερο κόσμο με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας μέσα από καινοτόμες δράσεις νέων και παλιών δίνοντας μια εκπαιδευτική διάσταση στο εγχείρημα και μια άλλη τάση που προτιμούσε χαμηλά μεγέθη και μικρή κινητικότητα. Επίσης ο Πέτρος εισηγήθηκε τις γιορτές στα χωράφια που καθιερώθηκαν τα επόμενα χρόνια και αποτελούν μέχρι και σήμερα το ίχνος του Συνεταιρισμού στο χρόνο.

³⁶ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Μια ομάδα λοιπόν της τρίτης γενιάς που έπαιξε καθοριστικό ρόλο τόσο στην οργάνωση της εργασίας όσο και στην επεξεργασία των θέσεων που αποτυπώθηκαν στο τελικό καταστατικό αναφέρεται στις συνεντεύξεις σαν “τα παιδιά του Πέτρου”. Δημιουργήθηκε δηλαδή μια γενεαλογία με προπάτορά και διαδόχους που δίνει στο εγχείρημα μια διαφορετική διάσταση από έναν απλό εργασιακό χώρο. Δίνει μια διάσταση ενός χώρου σχέσεων και διαδοχών, αποδοχών και απορρίψεων που προσιδιάζει στην αναλυτική κατηγορία της “οικογένειας”.

Αυτό δεν επαναλήφθηκε από την τρίτη στην τέταρτη γενιά και γι'αυτό νομίζουμε ότι τα μέλη που αποχώρησαν από το 1988 ως το 1990 δεν κοίταξαν πίσω τους και δεν αναγνώριζαν στο εγχείρημα την ταυτότητα που είχαν κατασκευάσει και βιώσει οι ίδιοι. “Σας τον χαρίζουμε αυτόν τον Συνεταιρισμό” είπε χαρακτηριστικά ο Λάζαρος, χαρακτηριστικό “παιδί” του Πέτρου, όταν το 1989 γύρισε από τη θητεία του στο στρατό για να δουλέψει έξι μήνες στον Συνεταιρισμό που πια δεν αναγνώριζε.

Πέρα από τους πρακτικούς λόγους που θα δούμε παρακάτω και τους προσωπικούς λόγους απομάκρυνσης από έναν τέτοιο τρόπο ζωής ανθρώπων που πλησίαζαν τα τριάντα, θεωρούμε ότι η ρήξη αυτών των σχέσεων “οικογένειας”, οριζοντίων (“αδελφικών”) και κάθετων (“γονεϊκών”), είναι η αιτία που τα μέλη που έφτασαν τον Συνεταιρισμό στην ακμή του την περίοδο 1983-88 δεν ασχολήθηκαν αλλά ούτε και γνώριζαν πως διαλύθηκε τέσσερα χρόνια αργότερα.

Τέταρτη Φάση- Παρακμή και Διάλυση του Συνεταιρισμού

Εκτός από την ερμηνεία που δώσαμε παραπάνω υπάρχουν και αντικειμενικοί λόγοι στον να σύρουμε την διαχωριστική γραμμή σε αυτήν την περίοδο που οδηγεί και στη διάλυση του Συνεταιρισμού. Ας τους δούμε αναλυτικά.

Το καλοκαίρι του 1988 ξεσπάει πυρκαϊά στην περιοχή του Πανεπιστημίου Πατρών που αποτεφρώνει μεγάλο μέρος της αγροτικής έκτασης του ενώ ορισμένα κτίρια κινδύνεψαν να καταστραφούν.

Οι καλλιέργειες του Συνεταιρισμού καταστρέφονται ενώ μεγάλο μέρος των ελαιοδέντρων μετατρέπεται σε καυσόξυλα, που θα είναι και στο εξής η κύρια πηγή αγροτικών εσόδων για τα μέλη του. Κατά τα άλλα συνεχίζει η εκμετάλλευση των τριών κυλικείων ενώ ανοίγει και τέταρτο, που προσφέρουν αρκετές θέσεις εργασίας μια και οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών πληθύνονται όλα αυτά τα χρόνια αφού συνεχώς προστίθενται καινούργιες σχολές και τμήματα στο ίδρυμα.

Από την άλλη μεριά η διοίκηση του Πανεπιστημίου Πατρών αρχίζει από το 1989 έναν αγώνα εκδίωξης του Συνεταιρισμού από το χώρο του. Προκηρύσσει αλληπάλληλους πλειοδοτικούς διαγωνισμούς για να παραχωρήσει την εκμετάλλευση των κυλικείων σε ιδιώτη αλλά ο Συνεταιρισμός αντιδρά, δίνει δημοσιότητα στο ζήτημα και οι διαγωνισμοί κηρύσσονται άγονοι.

Συγκεκριμένα τον Αύγουστο του 1990 το Πανεπιστήμιο καλεί τον Συνεταιρισμό να παραχωρήσει τους χώρους του κυλικείου προκειμένου να διενεργηθεί πλειστηριασμός για την εκχώρηση τους αντί συγκεκριμένου αντιμισθίου.³⁷ Ο διαγωνισμός γίνεται αλλά ο Συνεταιρισμός δεν παραδίδει τα κυλικεία και τον Οκτώβρη του 1990 μαζεύει τρεις χιλιάδες υπογραφές διαμαρτυρίας από φοιτητές και τις επισυνάπτει σε εξώδικο διαμαρτυρία κατά του πανεπιστημίου ζητώντας να ακυρωθεί ο πλειστηριασμός. Επιχειρηματολογεί λέγοντας ότι “η επτάχρονη συνεχής εργασία και διαχείριση από ημάς των ανωτέρω κυλικείων αποτελεί στέγη εργασίας δι'ημάς και συσσωρευμένη παροχή εργασίας στα μέλη μας με δικαίωμα συνέχειας”³⁸

Το πανεπιστήμιο απαντά με ασφαλιστικά μέτρα κατά του Συνεταιρισμού ζητώντας να εγκαταλείψει τους χώρους των κυλικείων χαρακτηρίζοντας την παραμονή του “παράνομη, αυθαίρετη και καταχρηστική”. Απαριθμεί τις συσκευές και τα υλικά που είχε παραλάβει ο Συνεταιρισμός από τον ιδιώτη το 1984 στα δύο

³⁷ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

³⁸ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

κυλικεία (το τρίτο το εξόπλισε με δικά του έξοδα) και για να δικαιολογήσει το μέχρι τώρα καθεστώς παραχώρησης το οποίο σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του είναι διάτρητο νομικά άρα απορρέουν και ευθύνες για τις προηγούμενες διοικήσεις του ιδρύματος ,αναφέρει:” τα κυλικεία παρεχωρήθησαν προφανώς από φιλάγαθη διάθεση με πρωτοβουλία παλαιότερας διοικήσεως του Ιδρύματος υπό τον τύπο της προσωρινότητας χωρίς αντάλλαγμα δηλ. κατά νομικό χαρακτηρισμό, λόγω χρησιδανείου και ατύπως”³⁹

Τι έχει συμβεί άραγε και έλειψε η “φιλάγαθος διάθεση” του πανεπιστημίου προς τον Συνεταιρισμό; Ποιες μεταβάσεις στην πολιτική του υπονοεί το πέρασμα από την υποστήριξη στην ανοχή και από κει στη σύγκρουση;

Δεν έχουμε στη διάθεσή μας το αρχείο του πανεπιστημίου έτσι μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε. Νομίζουμε όμως ότι η στροφή του κυβερνητικού ΠΑΣΟΚ ήδη από τις εκλογές του 1985⁴⁰ και η ανάδυση των εκσυγχρονιστών στις τάξεις του στερεί τον αρχικό ενθουσιασμό για ένα “αυτοδιαχειριστικό πείραμα” εγκατεστημένο μόνιμα στον πανεπιστημιακό χώρο. Η εξάπλωση και η εδραίωση του Συνεταιρισμού ίσως να τρόμαξε τις νέες διοικήσεις του Πανεπιστημίου⁴¹.

Θα ήταν ενδιαφέρον να εισπράτταμε και την άποψη των τότε πρυτανικών αρχών για τη στάση τους και τις προτεραιότητες που την καθόρισαν. Στην δικαστική αλληλογραφία αναφέρεται σαν κύριος λόγος η ζημία που υφίσταται το πανεπιστήμιο από την μη καταβολή αντιτίμου. Δεν ξέρουμε μετά το 1992 που διαλύθηκε τελικά ο Συνεταιρισμός ποιο ήταν το αντίτιμο και πόσο χρειαζόμενο ήταν για τον προϋπολογισμό του πανεπιστημίου ,αυτό που διαπιστώνουμε όμως είναι ότι δεν υπολόγισαν το συμβολικό κεφάλαιο που έκρυβε ένα τέτοιο εγχείρημα μέσα στο χώρο του πανεπιστημίου και απ’όσο γνωρίζω ούτε μέχρι τώρα έχει αναδειχθεί η δράση του Συνεταιρισμού. Στις γραμματείες που αποτανθήκαμε για να βρούμε κάποιο αρχειακό υλικό έμοιαζε κάτι ολότελα άγνωστο.

Από την άλλη μεριά οι προηγούμενες διοικήσεις όσο και το ΥΝΓ που με τόσο ενθουσιασμό στήριξαν το εγχείρημα στη αρχή του ,δεν φρόντισαν να το σπλίσουν

³⁹ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁴⁰ Βλ. Βούλγαρης Γ. *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης* Θεμέλιο 2008 Σελ.281-83 και Καρακούσης Α., *Μετέωρη χώρα* Εστία 2006 Σελ.47-53

⁴¹ Το 1986 και το 1988 έχουμε αλλαγή πρυτανικών αρχών.

νομικά στην περίπτωση που λείπει η “φιλάγαθος διάθεση”. Έτσι, μετά από κάποιους συμβιβασμούς και μάλλον εικονικούς διαγωνισμούς που κέρδιζε ο Συνεταιρισμός για δύο χρόνια⁴², και μετά από μια ανακοίνωση που μοιράστηκε στο πανεπιστήμιο τον Ιανουάριο του 1992 και εξηγούσε στην πανεπιστημιακή κοινότητα την θέση του Συνεταιρισμού σχετικά με το αν είχε το δικαίωμα της εκμετάλευσης των κυλικείων και των χωραφιών⁴³, τα μέλη του τελευταίου Διοικητικού Συμβουλίου του (που όπως είπαμε και πριν κανείς από τα μέλη της τρίτης γενιάς δεν γνωρίζει) δέχονται απειλές ότι απορρέουν ποινικές ευθύνες από τη συνέχιση των δραστηριοτήτων του Συνεταιρισμού⁴⁴. Έτσι τον Οκτώβριο του ίδιου έτους συγκαλείται γενική συνέλευση, διαγράφονται αρκετά μέλη⁴⁵, και επειδή έμειναν τυπικά μόνο οι τρεις του διοικητικού συμβουλίου, αυτομάτως διαλύεται ο Συνεταιρισμός, όπως απορρέει από το άρθρο 27 του καταστατικού του “λόγω αδράνειας των μελών του και ελλείψεως μέσων πραγματώσεως των σκοπών του ο αριθμός των μελών του δεν φθάνει τα δέκα και έτσι είναι αδύνατη η ανάδειξη Διοικητικού Συμβουλίου”.⁴⁶ Η αίτηση διάλυσης του Συνεταιρισμού κατατέθηκε στο Ειρηνοδικείο Πατρών στις 2/2/1993.

Όλα τα μέλη της προηγούμενης γενιάς είχαν αποχωρήσει ήδη μέχρι το 1990 και δεν γνώριζαν αυτά τα τελευταία γεγονότα που τα πληροφορηθήκαμε και εμείς από τα αρχεία και από την πληρεξούσια δικηγόρο του Συνεταιρισμού σ'αυτές τις διαδικασίες.

Ποσοτικά Στοιχεία

Ας δούμε σ'αυτό το σημείο μερικά συνοπτικά ποσοτικά στοιχεία που αφορούν την λειτουργία του Συνεταιρισμού και που συγκεντρώσαμε τόσο από τις γραπτές πηγές όσο και από τις προφορικές μαρτυρίες.

⁴² Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁴³ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁴⁴ Πληροφορία που πήραμε στη συνέντευξη της πληρεξούσιας δικηγόρου του Συνεταιρισμού στη φάση αυτή κ. Θηρεσίας Πολίτη

⁴⁵ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁴⁶ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Κατ'αρχήν η έκταση που απαλλοτρίωσε το κράτος για να εγκαταστήσει μελλοντικά την πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου Πατρών , ήταν 2500 στρέμματα⁴⁷.Στον αγροτικό αυτό χώρο υπήρχαν 3000 ελαιόδεντρα και 50 στρέμματα με εγκαταλελειμμένους αμπελώνες⁴⁸.

Το 1981 η πρώτη ομάδα συνέλεξε τον καρπό από τα μισά ελαιόδεντρα και παρήγαγε 7 τόνους ελαιόλαδο ενώ από το 1983 μέχρι το 1988 παραχωρήθηκε στην ΦΑΕ και μετέπειτα ΦΠΣΠ όλη η έκταση και η παραγωγή κυμαινόταν από 12-15 τόνους ελαιόλαδο ενώ η παραγωγή σταφυλιών έφτανε τους 5 τόνους. Επίσης παρήγαγαν και αρκετές ποσότητες κηπευτικών, καλοκαιρινών (ντομάτες) και χειμερινών (μαρούλια-λάχανα) ,που πουλιούνταν στις λαϊκές αγορές της Πάτρας και σε μεγάλους καταναλωτές όπως το στρατόπεδο ΚΕΤΧ στην Πάτρα.

Πάντως, αφού πληρώνονταν οι αμοιβές των εργαζομένων, φαίνεται ότι κέρδος άφηνε μόνο η παραγωγή ελαιολάδου κάθε δύο χρόνια ,όπως είπαμε, καθώς και η επιδότηση του, όταν την εισέπραττε ο Συνεταιρισμός.(Μετά το 1990 ήταν ένα από τα σημεία τριβής στην αντιπαράθεση με την διοίκηση του πανεπιστημίου).

Στα κυλικεία ο τζίρος κυμαινόταν γύρω στα 30.000.000 δραχμές συνολικά, την περίοδο 1986-87 που τα κυλικεία ήταν τρία και άφηνε καθαρό κέρδος, αφού πληρώνονταν και οι αμοιβές, γύρω στα 5.000.000 δραχμές⁴⁹ .

Οι θέσεις εργασίας μέχρι το 1988 ήταν γύρω στις 20-30 που τις μοιράζονταν σταθερά εργαζόμενοι γύρω στους 30-40 αναλόγως αν εργάζονταν ολόκληρο ή μειωμένο ωράριο, ενώ τις περιόδους της συγκομιδής του ελαιοκάρπου οι εργαζόμενοι έφταναν τουλάχιστον τους 70 για κάποιους μήνες (σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες στις συγκομιδές του 1985 και 1987 έφτασαν να εργάζονται ταυτόχρονα 100 άνθρωποι χωρίς να είναι όλοι σταθερά μέλη του Συνεταιρισμού). Μετά το 1988 που οι αγροτικές εργασίες μειώθηκαν δραστικά ενώ αυξήθηκαν τα

⁴⁷ Βλ. *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης Πάτρα 2010*, Σελ.30

⁴⁸ Βλ. *Το Βήμα Εφημερίδα Φοιτητές Αγρότες σ'ένα πείραμα...* άρθρο του Ηλία Θεοφυλάκτου στο Αφιέρωμα *Νεολαία* που αναφέρεται στην ίδρυση της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 27/03/1983

⁴⁹ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

κυλικεία, πρέπει να παρέμειναν ίδιες οι θέσεις και οι σταθερά εργαζόμενοι, αλλά έλειψαν οι εποχιακά εργαζόμενοι στις συγκομιδές καθώς και στις άλλες καλλιέργειες.

Το ωρομίσθιο ξεκίνησε από 250 δραχμές την ώρα το 1983⁵⁰, πήγε βαθμιαία 600 δραχμές και 750 δραχμές τα επόμενα χρόνια για γίνει 800⁵¹ δραχμές μετά το 1990. Δεδομένου του υψηλού πληθωρισμού της εποχής, οι αυξήσεις είναι λογικές και το 1985 ένας εργαζόμενος αμειβόταν γύρω στις 25.000 δραχμές⁵², αμοιβή που για εργασία με σχετικά μειωμένο ωράριο, αντιστοιχεί σε μια ικανοποιητική εργατική αμοιβή⁵³

⁵⁰ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁵¹ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁵² Βλ.την αυτοπαρουσίαση του Συνεταιρισμού στην εφημερίδα *Βιοκαλλιεργητές* Εφημερίδα για την Οικολογική Γεωργία Εκδ.Συντονιστική Επιτροπή Βιοκαλλιεργητών Αρ.Φυλλου 2 Αθήνα Οκτώβριος 1985 Σελ.6-8.

⁵³ Βλ. *Δείκτης Τιμών Καταναλωτή* Ελληνική Στατιστική Αρχή , Πειραιάς 2011 Πίνακας 2 Σελ.12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τρόπος Οργάνωσης και Λειτουργίας του Συνεταιρισμού

Συγκρούσεις-Διχοτομίες

Όπως είδαμε στην ιστορική αναδρομή του Συνεταιρισμού, στην περίοδο της πρώτης γενιάς η εργασία είναι αδιαφοροποίητη, μια ομάδα φοιτητών συλλέγει τον ελαιόκαρπο, παράγει το λάδι και μοιράζεται τα έξοδα.

Όμως στα πλαίσια αυτής της εργασίας βεβαίως και υπάρχει σχετική διαφοροποίηση: η ομάδα χωρίζεται σε συνεργεία τριών-τεσσάρων ατόμων, απ'τα οποία ο ένας κλαδεύει τις κλάρες της ελιάς με το πριόνι, εργασία που χρειάζεται σχετική εμπειρία και τεχνική, και οι υπόλοιποι του συνεργείου συλλέγουν τον ελαιόκαρπο. Όποιοι λοιπόν από την ομάδα είχαν πρότερη εμπειρία τέτοιας εργασίας-είτε από την οικογένειά τους είτε γιατί είχαν εργαστεί πριν- ανέλαβαν αυτό το ρόλο και καθοδήγησαν και του υπόλοιπους.

Ωστόσο δεν τέθηκε θέμα διαφοροποίησης των αμοιβών, κάτι που συχνά συμβαίνει στην κοινή πρακτική της συγκομιδής του ελαιοκάρπου. Μοιράστηκαν εξίσου τα έξοδα αναλόγως των ωρών εργασίας. Και υπολόγισαν ωρομίσθια και όχι ημερομίσθια για να έχουν ευελιξία στο ωράριο γιατί όντας φοιτητές από τη μια είχαν υποχρεώσεις και από την άλλη σαν νέοι άνθρωποι επιθυμούσαν σχετική αυτονομία στο πόσο και πότε θα εργάζονται. Άλλωστε η αγροτική εργασία είναι ιδιαίτερα κοπιαστική και οι εργαζόμενοι δεν ήταν επαγγελματίες αγρότες.

Όταν την άνοιξη του 1983 με τη μορφή της ΦΑΕ πλέον ο Συνεταιρισμός είναι έτοιμος να ξεκινήσει τις καλλιέργειες ξεκινούν και οι πρώτες διαφωνίες για το ποιοι έχουν δικαίωμα να εργαστούν, όσοι υπέγραψαν το αρχικό καταστατικό (πολλοί από τους οποίους δεν ενδιαφέρονταν να εργαστούν, ήταν απλά φίλοι των μελών και συμπαθούντες του εγχειρήματος) ή όσοι ενδιαφέρονται;

Τι θα καθόριζε λοιπόν το αν κάποιος ανήκε στον Συνεταιρισμό; Πως αποδίδονταν η ταυτότητα του μέλους; με γραφειοκρατικό τρόπο; , όποιος ήθελε ή υπήρχαν όροι; Θα δούμε ότι η διαχείριση αυτών των ερωτημάτων και οι

απαντήσεις που δόθηκαν καθόρισαν και τη φυσιογνωμία του Συνεταιρισμού κάθε φορά αλλά όρισαν και τις διχοτομίες στο εσωτερικό του. Σε αυτή τη φάση αποφασίστηκε να εργαστούν όσοι ήθελαν ανεξαρτήτως υπογραφών αλλά να δουλεύουν δέκα άτομα την ημέρα ώστε να υπάρχει αντικείμενο εργασίας και να έχει προτεραιότητα στην εργασία ο αρχικός πυρήνας των οκτώ ατόμων που ασχολήθηκαν για να υλοποιηθεί η ιδέα .Επίσης αποφασίστηκε να καθοριστεί ένα ελάχιστο ωρομίσθιο και όταν θα έχουν έσοδα από το ελαιόλαδο και τα κηπευτικά να τα μοιραστούν ανάλογα⁵⁴.

Ξεπεράστηκε δηλαδή η γραφειοκρατική αντίληψη, επικράτησε όμως μια αντίληψη “παλιών” που θα την αποκαλούσαμε “ιεραρχία των προπατόρων”. Ωστόσο οι αποφάσεις θα παίρνονταν από όσους εργάζονταν από κοινού ανεξαρτήτως υπογραφών.

Από την άλλη μεριά καθώς ξεκινάν οι εργασίες καλλιέργειας των ελαιόδεντρων και των κηπευτικών δημιουργούνται προστριβές για τον τρόπο που θα υπολογίζονται οι ώρες και πως θα ελέγχονται. Οι τρεις απόψεις που κατατίθενται είναι : α) να υπολογίζονται μόνο οι ώρες των παραγωγικών εργασιών (εργασία στο χωράφι ή στις λαϊκές αγορές όπου θα διέθεταν τα προϊόντα) β) να υπολογίζονται και οι ώρες για γραφειοκρατικές εργασίες (λογιστικά, συνεννοήσεις με τη Νομαρχία και το Πανεπιστήμιο κ.λ.π.) γ) να υπολογίζονται οι ώρες σύμφωνα με τη συνείδηση του καθενός. Τελικά πέρασε η τρίτη άποψη!⁵⁵ Και δημιουργήθηκαν όπως ήταν φυσικό παράπονα για αδικίες.

Ωστόσο σ'αυτό το σημείο ο Συνεταιρισμός εγκαινιάζει μια στρατηγική που θα τον συνοδέψει σε όλη την πορεία του:όταν δεν μπορεί να βγει απόφαση και οι αντικρουόμενες απόψεις εμμένουν, το ζήτημα αφήνεται για επόμενη συνέλευση ή επιλέγεται η πιο αόριστη και ασαφής λύση που ρίχνει όμως την ευθύνη στα μέλη προσωπικά. Δεν επιλέγεται μια γραφειοκρατική λύση ελέγχου που θα εδραίωνε μια τυπική ιεραρχία αλλά η επιλογή απόψεων προσωποποιείται ώστε τα πιθανά παράπονα να παίρνουν το χαρακτήρα διαπροσωπικών εντάσεων. Θα το

⁵⁴ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁵⁵ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

αναλύσουμε περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο όπου θα μελετήσουμε τις γενικές συνελεύσεις.

Η τρίτη διαφωνία κατά την πρώιμη αυτή περίοδο αφορούσε το είδος και το εύρος της καλλιέργειας της ντομάτας. Από την μία υπήρχαν ιδέες για βιολογικές καλλιέργειες και από την άλλη προσπάθειες για να είναι παραγωγική η καλλιέργεια και να αποδώσει οικονομικά. Επειδή όμως οι βιολογικές καλλιέργειες είναι μια από τις σημαντικές αγροτικές δραστηριότητες του Συνεταιρισμού, ασ κάνουμε μια παρένθεση για να τη δούμε πιο αναλυτικά.

Βασικός εισηγητής γι'αυτές τις απόπειρες βιολογικής καλλιέργειας ήταν ο Πέτρος. Είχε μια φυσιοκρατική αντίληψη για την καλλιέργεια γενικά, ότι δηλαδή είναι καλύτερα να καλλιεργείς με τους όρους και τους ρυθμούς που καθορίζει το ίδιο το φυσικό περιβάλλον και να χρησιμοποιείς πρόσθετα φυσικής και όχι χημικής προέλευσης (λιπάσματα ή φυτοφάρμακα τα οποία τα αποκαλούσε “δηλητήρια”). Είχε μελετήσει σχετική βιβλιογραφία κυρίως ξενόγλωσση μια και στην Ελλάδα ήταν σε εμβρυακό στάδιο αυτού του τύπου οι καλλιέργειες.

Στην διάρκεια της λειτουργίας του ο Συνεταιρισμός ανέπτυξε τον τομέα των βιολογικών καλλιεργειών δίνοντας μάλιστα και φυλλάδια προς ενημέρωση των καταναλωτών στις λαϊκές αγορές που πουλούσε τα προϊόντα του⁵⁶. Ήρθε δε σε επαφή με το σύλλογο βιοκαλλιεργητών και στο τεύχος 2 της έκδοσής τους “Βιοκαλλιεργητές” τον Οκτώβριο του 1985 αυτοπαρουσιάζει την προσπάθειά του δίνοντας πληροφορίες για την καλλιεργητική αλλά και τη σύνολη δραστηριότητά του⁵⁷. Επίσης έγιναν επαφές με την Ε.ΠΟΙ.ΖΩ (από το 1988 Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ) μία από τις πρώτες οικολογικές οργανώσεις στην Ελλάδα. Κύρια βοήθεια όμως έπαιρνε από το Ινστιτούτο Φυτών Πατρών και την Πόπη ,την γεωπόνο που εργαζόταν εκεί και που είχε προσωπική φιλία με τον Πέτρο και άλλα μέλη του Συνεταιρισμού και τους στήριζε τόσο σε ηθικό επίπεδο (παρίστατο και σε κάποιες αρχικές συνελεύσεις και στήριζε την προσπάθεια) όσο και σε πρακτικό

⁵⁶ Βλ. Πανάγος Γαβριήλ *Βασικές Αρχές για καλλιέργεια χωρίς Δηλητήρια* φυλλάδιο που διένειμε ο Συνεταιρισμός χωρίς χρονολογία

⁵⁷ Βλ. *Βιοκαλλιεργητές* Εφημερίδα για την Οικολογική Γεωργία Εκδ. Συντονιστική Επιτροπή Βιοκαλλιεργητών Αρ.Φυλλου 2 Αθήνα Οκτώβριος 1985

(μπορούσαν εύκολα στο εργαστήριο του Ινστιτούτου να κάνουν αναλύσεις και να προμηθευτούν υλικά που θα βελτίωναν τις καλλιέργειες).

Στο καταστατικό του 1987 που θα δούμε εκτενέστερα παρακάτω, στους σκοπούς (άρθρο 3.3) αλλά και στους τομείς (άρθρο 17.2δ) αναφέρεται ρητά η πρόθεση για πραγματοποίηση βιολογικών “πειραματικών” καλλιεργειών και μάλιστα “σε συνεργασία με άλλες πειραματικές ομάδες, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο διεθνή χώρο, σε επίπεδο γνώσεων τουλάχιστον...λόγω της ευαισθησίας των μελών στην προστασία του περιβάλλοντος” (άρθρο 3.3)⁵⁸

Διαφωνία λοιπόν και για το πως και πόσο θα φυτευτεί το καλοκαιρινό περιβόλι. Τελικά γίνονται δύο ξεχωριστές καλλιέργειες, μία με συμβατική και μία με οργανική λίπανση και στο τέλος της περιόδου γίνεται σύγκριση των αποδόσεων μια και η ντομάτα με την οργανική λίπανση πουλήθηκε λίγο πιο ακριβά στις αγορές της Πάτρας.

Οι Σκοποί του Συνεταιρισμού

Αυτή η διαφωνία ωστόσο μας φέρνει σε μια άλλη βασική διχοτομία του Συνεταιρισμού που αφορά τους σκοπούς και την αποστολή του και διατρέχει όλη την πορεία του. Από την μια καινοτόμες ιδέες και πειραματικά σχέδια και από την άλλη ανάγκη για οικονομική αυτάρκεια και ίσως κάποιο κέρδος. Ας σημειώσουμε εδώ ότι πολλά μέλη του Συνεταιρισμού σπούδαζαν σε τεχνοκρατικές σχολές⁵⁹ (π.χ. μηχανικοί στο πολυτεχνείο της Πάτρας) και έτσι είχαν έρθει σε επαφή με οικονομοτεχνικές αναλύσεις. Έτσι γίνονταν κατά καιρούς προσπάθειες εξορθολογισμού της λειτουργίας και της οικονομικής απόδοσης του Συνεταιρισμού.

Σε αυτά τα πλαίσια εντάσσεται και η έκθεση για την αναδιοργάνωση του Συνεταιρισμού που συνέταξε ένα μέλος του προσπαθώντας, λίγο μετά το καταστατικό του 1987, να βελτιώσει κάποιες δυσλειτουργίες που κατά την άποψή του ταλαιπωρούσαν την προσπάθεια. Πρότεινε μείωση των μη κερδοφόρων

⁵⁸ Βλ. Παράρτημα Πίνακας Β Τεκμήριο Αριθ 8

⁵⁹ Κάποιοι από αυτούς σήμερα εργάζονται σαν στελέχη μεγάλων επιχειρήσεων ή έχουν οι ίδιοι επιχειρήσεις τεχνικού προσανατολισμού

καλλιέργειών ώστε να μείνουν μόνο σε δοκιμαστικό επίπεδο, διατήρηση της καλλιέργειας των ελαιόδεντρων και της πώλησης καυσόξυλων καθώς και ανάπτυξη του τομέα των κυλικείων. Από την ανάλυσή του φαίνεται ότι η κύρια κερδοφόρα δραστηριότητα ήταν τα κυλικεία. Επίσης προτείνει τήρηση των τυπικών διατάξεων του καταστατικού (διοικητικά και εποπτικά συμβούλια, τήρηση βιβλίων). Η πρόταση του δεν έτυχε ευρείας αποδοχής αλλά είναι πολύτιμη πηγή πληροφοριών για μας⁶⁰.

Ωστόσο η κατεύθυνση που πήρε το εγχείρημα δεν είχε σχέση με κάποιου είδους επιχειρηματική λογική. Ρητά και στα κείμενα των καταστατικών και στις συνεντεύξεις αναφέρεται ότι δεν είχε σκοπό το κέρδος. Δεν επιδιώκονταν η συσσώρευση αποθεματικού κεφαλαίου αλλά αν περίσσευαν χρήματα επενδύονταν σε νέες θέσεις εργασίας ή σε υλικοτεχνική υποδομή αναγκαία για τις εργασίες του. Ποτέ δεν μοιράστηκε μέρος στους συνεταιριστές από κέρδη⁶¹. Έτσι κι αλλιώς ο Συνεταιρισμός δεν πλήρωνε κάποιου είδους αντιμισθία ούτε για την καλλιέργεια της αγροτικής έκτασης ούτε για την διαχείριση των κυλικείων στο Πανεπιστήμιο (κάτι που ήταν το κύριο σημείο τριβής τους αργότερα) άρα τα οικονομικά του βάρη αφορούσαν αποκλειστικά τη λειτουργία του.

Χαρακτηριστική σε αυτό το ζήτημα είναι η αφήγηση του Παύλου, που έγινε μέλος του Συνεταιρισμού το 1985:

“...αφού το 85 μαζεύτηκε πολύς κόσμος και ο κόσμος αυτός ήθελε να συνεχίσει η ομάδα, ουσιαστικά κυριάρχησε η ιδέα του Πέτρου : ανοίγουμε σε περισσότερο κόσμο και για μένα ο περισσότερος κόσμος δεν έμεινε για το ιδεολογικό, έμεινε για τη φάση ,για την αίσθηση αυτή: τι κάνουμε; πάμε να ανοίξουμε και τα αμπέλια που είχανε ξαναπατηθεί από τα βάτα ,πάμε και τα καθαρίζουμε, ανοιχτήκανε νέες θέσεις , ας μην είναι παραγωγικές με την έννοια (του κέρδους) αλλά γεννιούνται οι ιδέες ...μπήκε το καθάρισμα και από βάτα και

⁶⁰ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁶¹ Εκτός ίσως από το γεγονός ότι κάποια στιγμή αυξήθηκε η αξία του ωρομισθίου όταν υπήρξε περίσσειμα χρημάτων, αυτό όμως οφείλεται και στον υψηλό πληθωρισμό της δεκαετίας του 1980.

κόψιμο ελιών, βγάλαμε ξύλα, πουληθήκανε τα ξύλα δηλαδή υπήρχανε ιδέες καινούργιες που προήλθαν από την αύξηση των μελών του Συνεταιρισμού.

Άλλες παραγωγικές άλλες μη παραγωγικές, κάποιες βγάλανε λεφτά, ναι μεν το 86 μπορεί να μην μαζευτήκανε ελιές αλλά κοπήκανε τόσα πολλά ξύλα και κλαδευτήκανε και πουληθήκανε που βγήκανε τα μεροκάματα όσων δουλέψανε για τα ξύλα, δεν μπήκε μέσα...από τη στιγμή που το εγχείρημα αυτό διατηρεί τη φάση, δίνει τη δυνατότητα να μπουν περισσότερα άτομα να συνεχίσουν να βιώνουνε αυτήν την ιστορία, σαφέστατα το εγχείρημα να γίνει κι ας αποτύχει απλώς ας μη μας τινάξει στον αέρα, το θέμα είναι να συνεχιστεί αυτό το κλίμα, ουσιαστικά για μένα ήταν το μεγαλύτερο σχολείο που έμαθα, μιλάω με σημερινή ορολογία, συνεργατικότητα, ομαδικότητας, ενθάρρυνση πρωτοβουλιών, βιωματικά, το έζησα όχι θεωρία, το έζησα, το έκανα και ήταν το μεγαλύτερό μου κέρδος κακά τα ψέματα, δεν το κουβεντιάζω.

Σ4Α (51':42''-':55':15'')

Κεντρικός λοιπόν πρακτικός στόχος ήταν η δημιουργία όσο το δυνατόν περισσότερων θέσεων εργασίας, ακόμα και μη παραγωγικών, που όμως εξυπηρετούσαν κάποια ανάγκη είτε των μελών του είτε των φοιτητών ευρύτερα.

Αυτή η διχοτομία μεταξύ αυτών που υποστήριζαν τον πειραματικό χαρακτήρα του Συνεταιρισμού κι ας μην είχε κερδοφορία και αυτών που ζητούσαν μια πιο ορθολογική οργάνωση με οικονομοτεχνικά κριτήρια, εκφράστηκε επιτελεστικά όταν, όπως μάθαμε στις συνεντεύξεις, χωρίστηκαν σε δύο αντίπαλες ομάδες για να παίξουν ποδόσφαιρο, τα "αδέσποτα σκυλιά" και τα "οργανωμένα ντόπερμαν".

Η σταθερή κατεύθυνση στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η ανάπτυξη του εγχειρήματος σε νέα πεδία αποτυπώθηκε και στα κείμενα των διαδοχικών καταστατικών. Ας δούμε λοιπόν τώρα τους σκοπούς του Συνεταιρισμού, με την μορφή της ΦΑΕ, όπως αυτοί καταγράφονται στο καταστατικό του 1985 που ανανεώνει αυτό του 1983:

“(α) Η καλλιέργεια του αγροτικού χώρου του Παν/μιου Πάτρας, καθώς και η συλλογή και πώληση των γεωργικών προϊόντων

(β) Η δημιουργία προϋποθέσεων για μεγαλύτερη απασχόληση ατόμων σύμφωνα με τις υπάρχουσες δυνατότητες

(γ) Η προστασία των ήδη υπαρχόντων καλλιεργειών και ο σεβασμός της οικολογικής ισορροπίας του χώρου

(δ) Η δημιουργία ισότιμων εργασιακών σχέσεων με βάση την αυτοδιαχείριση”⁶²

Είναι χαρακτηριστική η διαβάθμιση των στόχων και ήταν αυτή που μας έδωσε και την ιδέα για τον τίτλο της παρούσας εργασίας. Ξεκινά με την “καλλιέργεια” (των ελαιόδεντρων) και συλλέγει σαν “καρπό” την “αυτοδιαχείριση”. Περισσότερα όμως για τον τέταρτο στόχο θα πούμε στο τελευταίο κεφάλαιο.

Ας δούμε τώρα πως αποτυπώθηκε αυτός ο στόχος στο καταστατικό του 1987 που μετέτρεψε θεσμικά τον Συνεταιρισμό από ΦΑΕ σε “Φοιτητικό Παραγωγικό Συνεταιρισμό Πάτρας Συν/Π.Ε” (Συνεταιρισμό Περιορισμένης Ευθύνης) και που έχει ιδιαίτερη αξία σαν κείμενο αναφοράς γιατί η επεξεργασία του κράτησε τουλάχιστον ένα χρόνο, απασχόλησε πολλά μέλη του και συμπύκνωσε τις εμπειρίες και τις ιδέες τους, τις επιφυλάξεις και τα οράματά τους.

Η αφορμή για την σύνθεσή του προέκυψε όταν το Πανεπιστήμιο πίεσε για περαιτέρω νομιμοποίηση του Συνεταιρισμού και πανεπιστημιακοί που συμπαθούσαν το εγχείρημα τους συμβούλεψαν προς αυτή την κατεύθυνση. Υπήρχαν και οι επιδοτήσεις του ελαιολάδου που ήθελαν τυπική εκπροσώπηση για να εισπραχθούν.

Γενικά είναι ένα κείμενο αντιφατικό θα λέγαμε, γιατί δεν μπορούσε να βρεθεί καταστατικό που να ταιριάζει στις ιδέες που είχαν διαμορφώσει τα μέλη του Συνεταιρισμού. Έτσι πήραν ένα τυπικό καταστατικό συνεταιρισμού (οι συνεταιρισμοί ευδοκίμοσαν εκείνη την εποχή λόγω της ιδιαίτερης σημασίας που τους έδινε το ΠΑΣΟΚ όπως είδαμε) και πρόσθεσαν στους στόχους και στον τρόπο λειτουργίας τις δικές τους ιδέες και οράματα.

Έτσι προέκυψε ένα συμπίλημα από τυπικές διατάξεις που ποτέ δεν τηρήθηκαν (αρχαιρεσίες, διοικητικά συμβούλια, τήρηση οικονομικών βιβλίων και παραστατικών) και από συγκεκριμένες τοποθετήσεις για τους στόχους και τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του Συνεταιρισμού, δηλαδή ένα κείμενο

⁶² Βλ. Παράρτημα Πίνακας Β Τεκμήριο Αριθ 5

αρχών, και μια και τα μέλη συνειδητοποιούσαν την ιδιαιτερότητα του εγχειρημάτων τους θα λέγαμε ότι συνέθεσαν ένα “μανιφέστο αυτοδιαχείρισης”. Οι αντιθέσεις είναι ολοφάνερές ακόμα και στην γλώσσα και εύκολα κανείς ξεχωρίζει τις τυπικές διατάξεις από τα κείμενα που συνέταξε η ομάδα του Συνεταιρισμού.

Στην αρχή λοιπόν ,στο 3ο άρθρο του καταστατικού αυτού που αναφέρει τους σκοπούς του Συνεταιρισμού διαβάζουμε:

“Οι σκοποί του συνεταιρισμού αυτού είναι οι εξής:

1) Η οργάνωση της ζωής στην Πανεπιστημιακή Κοινότητα από τον Φοιτητικό Συνεταιρισμό, που θα προάγει την ποιότητα της ζωής στο Πανεπιστήμιο, ‘σο και τη συνεχή δημιουργία νέων θέσεων εργασίας....

2) Η καλλιέργεια του αγροτικού χώρου του Πανεπιστημίου Πάτρας καθώς και η συλλογή των γεωργικών προϊόντων ,που θα παράγονται από αυτή, χωρίς να είναι το κέρδος αυτοσκοπός. Το πρώτιστο μέλημα του συνεταιρισμού θα είναι η μέγιστη δυνατότητα για απασχόληση ατόμων, αφού ληφθεί υπ’όψη και η οικονομική κατάστασή του.”

ενώ στο άρθρο 26 που αναφέρεται στη οικονομική διαχείριση και στη διάθεση των κερδών με τη δημιουργία αποθεματικών που αποφάσιζε η γενική συνέλευση:

“Τα χρήματα των αποθεματικών χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών των τομέων και την επέκταση των δραστηριοτήτων του συνεταιρισμού”⁶³

Δημιουργικός και Εκπαιδευτικός Χαρακτήρας

Η τοποθέτηση σαν κύριου στόχου το άνοιγμα νέων πεδίων δραστηριότητας και νέων θέσεων εργασίας έδωσε στον Συνεταιρισμό δύο προοπτικές .Κατ'αρχήν του προσέδωσε έναν δημιουργικό, έναν επινοητικό χαρακτήρα. Στα πλαίσια του διαλόγου με τους υπόλοιπους μπορούσε το κάθε μέλος, προκειμένου να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, να προτείνει καινούργιες δραστηριότητες, να δοκιμάσει νέα πεδία για τον Συνεταιρισμό.

⁶³ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Ας δούμε πως έγινε μέλος η Βάσω, το 1986:

“υπήρχε ένα θέμα όταν μπήκα εγώ, για το θέμα των μεροκάματων γιατί δεν υπήρχαν μεροκάματα για άπειρο κόσμο έτσι. Τσακώθηκα για να μπω στο Συνεταιρισμό, δεν μπήκα εύκολα ..γιατί δεν μπήκα σε φάση να έχει λαδοχρονιά και να υπάρχει ...(δουλεία) μπήκα σε φάση που δεν υπήρχε κάλεσμα για καινούργια μέλη. Εγώ ήθελα δουλεία ,πήγα στη συνέλευση στο Στέκι, υπήρχαν κάποιες θέσεις, υπήρχε η καλλιέργεια της χρονιάς ,προετοιμασία για την ελιά που ήτανε η περίοδος της καλλιέργειας της προηγούμενης χρονιάς, κλαδέματα ,είχε κάποια κηπευτικά ,ότι χρειάζεται το αμπέλι μες στο χρόνο ,τα κανονίζανε τις υπόλοιπες δουλείες κ.λ.π. Ε τώρα το κυλικείο ,τα κορίτσια κυλικείο πηγαίνανε, άλλο στις συγκομιδές, στις συγκομιδές πηγαίναμε και εμείς. Και στο κυλικείο λοιπόν δεν υπήρχανε αρκετές θέσεις. Και τους λέω χωράω και εγώ. Εγώ πήγα μια,δυο συνελεύσεις και μπήκα στο ύφος και σ'όλο αυτό και έβλεπα ότι μου ταίριαζε και θα μπορούσα να δουλέψω εκεί .Ήμουνα πρωτοετής ή δευτεροετής. Το 86 ήμουνα πρωτοετής, ήταν όμως η καινούργια (ακαδημαϊκή) χρονία τον Σεπτέμβρη (άρα δευτεροετής) και επειδή τότε γράφονταν οι πρωτοετείς, ήταν αρχή της (ακαδημαϊκής)χρονιάς και πηγαίνοντας στις συνελεύσεις θέλησα, ζήτησα μεροκάματο και μου λένε δεν έχει θέσεις ,με τα πολλά εκεί επέμενα και τους έφτιαξα εγώ μια θέση και έφτιαξα ένα τραπεζάκι (γέλια) και πούλαγα χαρτόσημα για τους πρωτοετείς απέξω από το κυλικείο και έδινα οδηγίες πληροφορίες και τέτοια πως να συμπληρώνουν αφού έχει πολλή ζήτηση και έρχονται στο κυλικείο ουρές ,χαμός γινότανε, για χαρτόσημα, δεχόντουσαν οι πρωτοετείς για να κάνουνε την έγγραφη...ναι, μπήκα και ρω .έτσι. Και βέβαια τη δέχτηκαν γιατί υπήρχε έτσι θέση. ε λίγο τσακώθηκα κιόλας για να μπω, τέλος πάντων έτσι...”

(Σ 1Α 19':08''-23':05'')

Με αυτή τη δημιουργική προοπτική πειραματίστηκε ο Συνεταιρισμός με βιολογικές καλλιέργειες αλλά και ξεχέρσωσε και καθάρισε εκτάσεις που είχαν χρόνια να καλλιεργηθούν και είχαν πνιγεί στα βάτα και επανέφερε στην καλλιέργεια τα κλήματα που υπήρχαν από παλιά και είχαν αγριέψει. Δημιουργήθηκαν και θέσεις εργασίας για να εξυπηρετήσουν τα μέλη του όπως το

συνεργείο που μαγείρευε και σέρβιρε το γεύμα όταν στη συγκομιδή του ελαιοκάρπου οι εργαζόμενοι ήταν πολλοί και έπρεπε να τραφούν στο χωράφι.

Κυριότερη όμως τέτοια δραστηριότητα ήταν το “Στέκι” στη πόλη της Πάτρας. Στην οδό Αγίου Ανδρέου, κοντά στο λιμάνι είχε ανοίξει από φοιτητές ένα πρόχειρο μπαράκι που λειτουργούσε σαν φοιτητικό στέκι. Όταν κάποιοι από τους φοιτητές αυτούς έγιναν μέλη του Συνεταιρισμού, αποφασίστηκε το μπαράκι αυτό, που ονομάστηκε “Στέκι” να περάσει στην διαχείριση του και να απασχολεί κάποια μέλη του που πληρώνονταν για αυτή την εργασία.. Έτσι εξοπλίστηκε και λειτουργούσε κανονικά σαν καφέ-μπάρ όπου γινόντουσαν κατά καιρούς διάφορες εκδηλώσεις, συναυλίες συγκροτημάτων ροκ και φοιτητικά πάρτυ.

Το “Στέκι” επίσης, για τα δύο περίπου χρόνια που λειτούργησε από το 1986 ως το 1988, μεταφέρθηκαν και οι εβδομαδιαίες συνελεύσεις του Συνεταιρισμού. Έτσι, δεδομένου ότι το Πανεπιστήμιο της Πάτρας δεν βρίσκεται κοντά στην πόλη της Πάτρας αλλά σε απόσταση 12 χιλιομέτρων στην περιοχή του Ρίου, ο Συνεταιρισμός απέκτησε έναν σημαντικό διάυλο επικοινωνίας με τους φοιτητές αλλά και με την πόλη της Πάτρας και δεν περιοριζόταν πλέον στις παραγωγικές του δραστηριότητες αλλά συνιστούσε έναν ευρύτερο κοινωνικό χώρο.

Ο δεύτερος ορίζοντας που άνοιξε για τα μέλη του ο Συνεταιρισμός με τον στόχο της επένδυσης σε νέες θέσεις εργασίας και το άπλωμα των δραστηριοτήτων του, ήταν ο εκπαιδευτικός. Νέοι άνθρωποι που είχαν μεγαλώσει σε αστικό περιβάλλον έμαθαν να κλαδεύουν ελιές και να χειρίζονται αγροτικά μηχανήματα, άλλοι έγιναν ειδικοί στις βιολογικές καλλιέργειες και τύπωσαν και φυλλάδιο με οδηγίες προς τους καταναλωτές⁶⁴ και άλλοι έμαθαν να διαχειρίζονται τα κυλικεία.

Η Βάσω, που είδαμε τον τρόπο που μπήκε στο Συνεταιρισμό, εξελίχθηκε στον να έχει την ευθύνη του γενικού ταμείου για όσα χρόνια έμεινε, μέχρι το 1990. Τώρα είναι ζευγάρι με τον Άγγελο, ήταν μαζί από τότε και δούλεψαν και οι δύο στο Συνεταιρισμό και έχουν μαζί μια ιδιωτική επιχείρηση. Ας την ακούσουμε πως παρέλαβε το ταμείο:

⁶⁴ Βλ Πανάγος Γαβριήλ *Βασικές Αρχές για καλλιέργεια χωρίς Δηλητήρια* φυλλάδιο που διένειμε ο Συνεταιρισμός χωρίς χρονολογία

“ο (γενικός) ταμίας έκανε δουλειά πραγματικού ταμία γιατί έπρεπε να κρατάει το ταμείο, έπρεπε να κρατάει τα τιμολόγια, έπρεπε να ελέγχει λίγο, δηλαδή είχε δουλειά και χωρίς να πλερώνεται έξτρα, εγώ είχα το ταμείο, δεν πληρωνόμουνα έξτρα ,δεν έπαιρνα παραπάνω ώρες για το ταμείο ,όχι, και βρήκα ένα μπάχαλο, τι βρήκα ..δυσ σακούλες μαύρες που μου τις παρέδωσε ο Κ. που ήταν ο προηγούμενος ταμίας

ερευνητής:Τι είχαν μέσα αυτές;

Βάσω:(Γέλια)....το ταμείο!!!

ερευνητής:Λεφτά δηλαδή είχανε;

Βάσω:Όχι λεφτά ,τα λεφτά δεν τα διαχειριζόμουνα ,τα διαχειριζόμουνα δηλαδή εντάξει, το κάθε κυλικείο είχε το ταμείο του, άφηνε τα χρήματα στο γενικό ταμείο, το γενικό ταμείο έπαιρνε τα χρήματα και πλήρωνε (μεροκάματα)... αλλά υπήρχαν υποταμεία δηλαδή στην ουσία είχε ο ταμίας μια εικόνα αλλά και τυπικά έπρεπε να καλύπτεται, να έχει το τυπικό του ταμείου σε σχέση με το έξω, με τα τιμολόγια και τέτοια Εγώ δε βρήκα ταμείο, εγώ βρήκα ένα βιβλίο άγραφο, βιβλίο εσόδων-εξόδων το οποίο δεν είχε γραφτεί ποτέ και δυο σακούλες....και μου' μείνε μέχρι που φυγα, δεν το παίρνε άλλος μετά ...Άστα ...

Άγγελος:Ξέρεις τι πα να πει της παρέδωσε το ταμείο ο Κ. δυο σακούλες μαύρες σκουπιδιών τίγκα στα τιμολόγια

Βάσω:τιμολόγια, αποδείξεις. Τι να βγάλεις άκρη εκεί μέσα, εγώ ξεκίνησα από την αρχή κι έφτιαξα ταμείο. Βιβλία εσόδων, εξόδων.... έμαθα λογιστικά χωρίς να ξέρω μάθαμε πολλά πράγματα χωρίς να ξέρουμε, δεν μπήκαμε εκεί γνωρίζοντας πράγματα και βάζοντας, μάθαμε μέσα στο Συνεταιρισμό,. δεν προσφέραμε γνώση εμείς στο Συνεταιρισμό

Άγγελος:εμείς μάθαμε από κει”

(Σ 1Α 35':40''-37':35'')

Ενώ, στο καταστατικό του 1987, προβλέπεται σε όσους ενδιαφέρονται να γίνουν μέλη του: ”ενημέρωση για το καταστατικό και τη φιλοσοφία ,τον τρόπο λειτουργίας και το είδος της εργασίας που απαιτεί ο συνεταιρισμός. Ακολουθούν πρακτικά μαθήματα...” που γινόντουσαν από παλαιότερα έμπειρα μέλη (άρθρο 5).

Στους σκοπούς πάλι, στο άρθρο 3.5 διαβάζουμε:

“Παροχή στα μέλη της δυνατότητας να βιώσουν εμπειρίες από παραγωγικές διαδικασίες ,διαφορετικές από αυτές που έχουν συνηθίσει και από αυτές που θα συναντήσουν ίσως στη ζωή, έτσι ώστε να αποκτήσουν σφαιρικότερη και πιο ολοκληρωμένη αντίληψη για τις ανθρώπινες σχέσεις μέσα από την εργασία”⁶⁵

Ο εκπαιδευτικός αυτός ορίζοντας εκτείνεται και προς τα έξω. Ο Συνεταιρισμός τυπώνει και μοιράζει στις λαϊκές αγορές της Πάτρας ,όπου πωλεί τα προϊόντα του, φυλλάδια με απλές πρακτικές οδηγίες πως να κάνει κάποιος μόνος του βιολογικές καλλιέργειες⁶⁶. Επίσης (κάτι που αναφέρεται στους σκοπούς του καταστατικού -άρθρο 3.3) έχει επαφές με ανάλογες προσπάθειες όπως π.χ της ομάδες κοινοβιακού χαρακτήρα στο Νιοχώρι Λευκάδας και στο Σαρακηνικό Ιθάκης, παρέχοντας φιλοξενία και εργασία κατά καιρούς, ανταλλάσσοντας επισκέψεις αλλά και γνώσεις και εμπειρίες με τα μέλη τους.

Οργάνωση σε Τομείς

Είδαμε λοιπόν ότι οι διαφωνίες και οι συγκρούσεις που εμφανίστηκαν στο πρώιμο αυτό στάδιο απηχούσαν ευρύτερες διχοτομίες του Συνεταιρισμού που τον συνόδεψαν σε όλη την δεκαετή πορεία του. Οι απαντήσεις που δόθηκαν και οι λύσεις που εφαρμόστηκαν καθόρισαν και την φυσιογνωμία του που ερευνούμε σε αυτή την εργασία .Οι λύσεις αυτές αναδύθηκαν μέσα από την επίπονη και πολύωρη διαδικασία των συχνών γενικών συνελεύσεων, ζήτημα που θα προσεγγίσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Προς το παρόν πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αρχικές διαφωνίες του 1983 που περιγράψαμε κορυφώθηκαν όταν άρχισε η περίοδος της συγκομιδής το φθινόπωρο και έπρεπε να αποφασιστεί ένας ενιαίος τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του όλου εγχειρήματος. Μάλιστα κάποιοι πρότειναν και την σύνταξη

⁶⁵ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁶⁶ Βλ Πανάγος Γαβριήλ *Βασικές Αρχές για καλλιέργεια χωρίς Δηλητήρια* φυλλάδιο που διένειμε ο Συνεταιρισμός χωρίς χρονολογία

ενός εσωτερικού κανονισμού ή ενός καινούργιου καταστατικού που να ρυθμίζει τις εσωτερικές σχέσεις των μελών.

Σε αυτή τη φάση προτάθηκαν δύο μοντέλα. Η μία πρόταση ήταν να χωριστούν όλες οι εργασίες σε ανεξάρτητους τομείς και οικονομικά και οργανωτικά και να υπάρχει αντιπρόσωπος κάθε τομέα στη γενική συνέλευση, ώστε η ομάδα κάθε τομέα να είναι υπεύθυνη για τα κέρδη και τις ζημιές της εργασίας της, αλλά να τηρούνται από όλους κάποιες βασικές αρχές του καταστατικού.

Η άλλη πρόταση ήταν να γίνει ο χωρισμός σε τομείς όσον αφορά την οργάνωση της εργασίας αλλά να μην υπάρχει οικονομική ανεξαρτησία αλλά γενικό ταμείο που θα καρπώνεται ή θα χρεώνεται αναλόγως της ζημίες και τα κέρδη κάθε ξεχωριστής δραστηριότητας. Η δε γενική συνέλευση αποκτά πολλές αρμοδιότητες και ουσιαστικά αποφασίζει για όλα.

Η λογική της πρώτης πρότασης ήταν ότι άλλοι ενδιαφέρονται περισσότερο και άλλοι λιγότερο με αποτέλεσμα κάποιοι να χρεώνονται την αδράνεια των υπολοίπων και έτσι καταστρατηγείται η ισοτιμία των μελών.

Η άλλη πρόταση προσπαθούσε να προστατέψει τον Συνεταιρισμό από την δημιουργία αυτόνομων και αλληλοσυγκρουόμενων υποομάδων που θα ενδιαφέρονταν μόνο για τον τομέα τους και όχι για το συλλογικό συμφέρον.

Η διχοτομία αυτή κόντεψε να διαλύσει το εγχείρημα σε αυτό το αρχικό στάδιο και ο Συνεταιρισμός έμεινε με ελάχιστα άτομα παραμονές της συγκομιδής του ελαιοκάρπου ενώ πολλά μέλη του έψαχναν αλλού για εργασία. Τελικά με αμοιβαίες προσεγγίσεις και μια γενική συνέλευση που οι αποφάσεις πάρθηκαν ομόφωνα, βρέθηκε η οργανωτική φόρμουλα αλλά και οι ασφαλιστικές δικλείδες για να συνεχίσει η λειτουργία του: Θα υπήρχαν ανεξάρτητοι οργανωτικά τομείς αλλά οικονομικά θα υπήρχε ενιαία διαχείριση. Θα ορίζονταν υπεύθυνοι για κάθε τομέα και θα λειτουργούσαν υποταμεία που θα έκαναν τον οικονομικό προγραμματισμό του κάθε τομέα και θα έδιναν λογαριασμό στο γενικό ταμείο, το οποίο και θα πλήρωνε τους μισθούς.

Το ύψος των αποδοχών θα ήταν κοινό για όλες τις εργασίες και όλους τους τομείς και όταν δινόταν αύξηση στο ωρομίσθιο, ίσχυε για όλους⁶⁷.

Και όλα αυτά θα αποφασίζονταν αλλά και θα πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια της εβδομαδιαίας γενικής συνέλευσης, η οποία εκτός από όργανο αποφάσεων, αποκτά έναν λειτουργικό χαρακτήρα (κατά την πραγματοποίησή της οργανώνονται οι επόμενες εργασίες και πληρώνονται τα μέλη) και καθίσταται απαραίτητη.

Βέβαια όταν η εργασία „όπως η συγκομιδή του ελαιοκάρπου, χρειάζονταν αρκετά εργατικά χέρια, τότε δεν λειτουργούσε σαν αυτόνομος τομέας αλλά αφορούσε και απασχολούσε όλα τα μέλη. Αυτόνομοι τομείς ήταν το κάθε κυλικείο και η κάθε ξεχωριστή καλλιέργεια, η κοπή και πώληση των καυσόξυλων καθώς και η λειτουργία του “Στεκιού” όταν αυτό πέρασε στα χέρια του Συνεταιρισμού.

Στα άρθρα 17 και 18 του καταστατικού του 1987 γίνεται περιγραφή των βασικών τομέων και του τρόπου οργάνωσής τους. Προβλέπονται υπεύθυνοι για κάθε τομέα καθώς και εκθέσεις προγραμματισμού και απολογισμού των εργασιών που υποβάλλονται για έγκριση στη γενική συνέλευση η οποία:”αποφασίζει για την τελική συγκρότηση κάθε τομέα καθώς και για την τελική διανομή των χρημάτων του γενικού ταμείου στους τομείς” (άρθρο 17.5)

Εσωτερικές Σχέσεις

Στο άρθρο 18 καθορίζονται λεπτομερώς οι αρμοδιότητες και η εσωτερική λειτουργία του κάθε τομέα ενώ στις παραγράφους 18.6 και 18.7 λαμβάνονται κάποιες πρόνοιες οργανωτικού αλλά και πειθαρχικού χαρακτήρα:

“6.Ο κάθε τομέας συγκροτείται έτσι που να είναι αυτόνομος αναφορικά με τις γενικές γνώσεις που απαιτούνται για την καλλιέργεια που έχει αναλάβει

7.Ο τομέας θέτει ζήτημα διαγραφής κάποιου μέλους του λόγω εγκατάλειψης υπευθυνότητας με εξαίρεση έκτακτων περιπτώσεων μη συμμετοχής στην εργασία που κρίνεται με βάση τις ανθρώπινες σχέσεις που διέπουν τον συνεταιρισμό”.

⁶⁷ Βλ.Παράρτημα Πίνακας Β Τεκμήριο Αριθ.4

Βλέπουμε και εδώ έμφαση μεν στις αξίες (υπευθυνότητα) αλλά και μια σκόπιμη ασάφεια για να προληφθούν οι συγκρούσεις. Ας το δούμε ξεκάθαρα διατυπωμένο στους σκοπούς και πάλι:

“Στην εσωτερική του λειτουργία ακόμα, ο συνεταιρισμός αποβλέπει στο να μην υπάρχουν άτομα με “υπαλληλική” νοοτροπία, αλλά να συμμετέχουν όλοι στη λήψη αποφάσεων, στην οργάνωση της δουλειάς και την εκτέλεσή της, με στόχο την συνυπευθυνότητα των μελών χωρίς να υπάρχει κάποιο κέντρο διοίκησης μέσα στον ίδιο τον συνεταιρισμό.

Η δέσμευση αυτή αφορά τόσο αυτούς που τείνουν να έχουν την πρωτοβουλία για την οργάνωση της δουλειάς, όσο και αυτούς που αποφεύγουν τις υπευθυνότητες .

Πρέπει έτσι να λαμβάνεται πρόνοια ,ώστε να δημιουργείται το καλλίτερο κάθε φορά οργανωτικό σχήμα, ώστε να πετυχαίνεται η λειτουργικότερη κατανομή αρμοδιοτήτων και συνυπευθυνοτήτων. Οι αναπόφευκτες προσωπικές συγκρούσεις και αντιθέσεις ανάμεσα στα μέλη , θα πρέπει να εξαντλούν τις δυνατότητες για συμφωνία με δημοκρατική σχέση στο χώρο δουλειάς με βάση την αναγκαιότητα για συνύπαρξη και ύστερα να μεταφέρονται στη γενική συνέλευση για συζήτηση”⁶⁸

Είναι φανερό ότι σε αυτό το κείμενο έχει περάσει όλη η εμπειρία και οι προσπάθειες των μελών να συνυπάρξουν. Ας ακούσουμε όμως καλύτερα πως το εκφράζει ο Λάζαρος που συμμετείχε στην ομάδα που επεξεργάστηκε το καταστατικό και ,όπως μας είπε , και κάποιες δικές του προτάσεις πέρασαν σ'αυτό: .

“...ήμασταν νέα παιδιά, είχαμε τεράστια απειρία από καταστατικά και τέτοια. Αυτό που μας έπιασε ήταν ένας μεγάλος ενθουσιασμός να μπορέσουμε να καταγράψουμε σε ένα καταστατικό που θα γινότανε νόμιμη διαδικασία τον πόνο μας, δηλαδή τη δουλειά μας... λοιπόν εκεί, όπως το θυμάμαι εγώ τώρα σαν όνειρο, ήτανε το εξής:μας βάζουνε χέρι, θέλουμε καταστατικό, θα είναι το καταστατικό που θα εκπροσωπεί (τον Συνεταιρισμό;) ... θα βάλουμε το όνειρό μας μέσα . Μετά συνειδητοποιήσαμε, έχοντας επαφή με το δικηγόρο ότι δεν είναι

⁶⁸ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

δυνατό να μπουνε αυτά και μετά λέγαμε: εμείς δεν κάνουμε τίποτα, ρε παιδιά να δούμε ,και τότε... βρέθηκε αυτός ο τρόπος .Μάλιστα το διαφημίζαμε μετά. Λέγαμε : ελατέ να δείτε τι καταφέραμε, ελατέ να δείτε τι γράφει εδώ! ...Εμένα δεν με νοιάζει που είναι έτσι αυτό το καταστατικό, αντιφατικό, γιατί έτσι κι αλλιώς ο τρόπος που δουλεύαμε ήταν αντιφατικός. Ήτανε αμφίσημος είχε και το ένα και το άλλο...(το ένα ήτανε η συλλογικότητα) και το άλλο ότι πατάγαμε πάντα σε μια κινούμενη άμμο η οποία δεν θα μας έδινε καμία άλλη προοπτική πέρα από τα δυο τρία χρόνια στο πανεπιστήμιο ενώ εμείς λέγαμε ότι αυτό είναι για όλη μας τη ζωή έτσι, θα είναι ένα πρότυπο για να συνεχιστεί για πάντα...”

(Σ2Δ 21':48''-24':06'')

Αυτή η φαινόμενη αντιφατικότητα, αυτή η αμφισημία του κειμένου του καταστατικού ουσιαστικά κρύβει μια ευελιξία που πηγάζει από τον τρόπο που λειτουργούσε, αποφάσιζε και προχωρούσε ο Συνεταιρισμός λύνοντας βήμα βήμα και κατά περίπτωση τις δικές του αντιφάσεις και συγκρούσεις. Είναι μια διαχείριση του συλλογικού που θα αναλύσουμε περισσότερο στα επόμενα δύο κεφάλαια.

“Επίμορτοι” Καλλιεργητές

Στα πλαίσια αυτής της ευελιξίας λειτούργησε καθ'όλη τη διάρκεια λειτουργίας του Συνεταιρισμού και μια παράλληλη εργασιακή σχέση με τα μέλη του.

Μεμονωμένα μέλη ή ομάδες χρησιμοποίησαν τα μέσα του Συνεταιρισμού (εργαλεία -υποδομές) για να εκτελέσουν κάποιο έργο χωρίς αυτό να εντάσσεται σε κανέναν τομέα και χωρίς να πληρώνονται με μισθό αλλά έχοντας την αποκλειστική ευθύνη των εργασιών τους, αρκεί να το ενέκρινε η γενική συνέλευση.

Έτσι καλλιέργειες που το σύνολο έβρισκε πως είναι πειραματικές και επισφαλείς δοκιμάστηκαν με αποκλειστική ευθύνη των εργαζομένων .Ο Συνεταιρισμός τους έδινε τα απαραίτητα αγροτικά μηχανήματα και εργαλεία καθώς και την τεχνογνωσία. Υπήρξαν επίσης περιπτώσεις μελών που από ιδιοσυγκρασία προτιμούσαν να εργάζονται με αυτόν τον τρόπο. Από την άλλη

μεριά ομάδες μελών που πίστευαν ότι έχουν ιδιαίτερα μεγάλη παραγωγικότητα και πίστευαν ότι “αδικούνται” με το αντίτιμο του ωρομισθίου, μπορούσαν ,ακόμα και στη συλλογή του ελαιοκάρπου να αναλάβουν μια έκταση δέντρων μόνοι τους και να έχουν την ευθύνη της συγκομιδής. Τέλος κάποια μέλη παρασκεύαζαν χειροποίητα εδέσματα ή φυσικούς χυμούς και τα πουλούσαν στον Συνεταιρισμό για να τα διαθέσει με τη σειρά του στα κυλικεία. Έγιναν δηλαδή και προμηθευτές του.

Το φαινόμενο δεν ήταν συνηθισμένο αλλά υπήρξε. Δεν μνημονεύεται στο καταστατικό αλλά το εισπράξαμε στις συνεντεύξεις και δείχνει ακριβώς μια παράλληλη στρατηγική διαχείρισης των συγκρούσεων και των αντιθέσεων που προέκυψε στην πράξη, μια ευελιξία που μοιάζει αντιφατική αλλά δεν είναι γιατί όπως θα δούμε παρακάτω η ισοτιμία των μελών δεν κατοχυρώνονταν με ισοπεδωτικούς όρους. Μπορούσε λοιπόν κάποιος ή κάποιοι να δοκιμάσει και να αναλάβει ένα έργο με δική του ευθύνη αρκεί να μην ζημιώνονταν το σύνολο γ'αυτό και ήταν απαραίτητη η έγκριση της γενικής συνέλευσης. Έτσι κι αλλιώς υπήρχε ανοικτό πεδίο δραστηριότητας για κάθε ιδέα.

Μας φέρνει στο νου αυτή η ενδιάμεση ρύθμιση, ιδιαίτερα για τις αγροτικές καλλιέργειες, την ανάλυση του Νικολάου Πανταζόπουλου για του επίμορτους καλλιεργητές και το εθιμικό-λαϊκό δίκαιο κατοχής και νομής της αγροτικής γης κατά την Βυζαντινή και την Οθωμανική περίοδο. Μας λέει ο Πανταζόπουλος ότι πλάι στο επίσημο αυτοκρατορικό δίκαιο ρωμαϊκής προέλευσης που προβάλλει την κάθετη ιδιοκτησία, επιβίωσε και ένα εθιμικό-λαϊκό δίκαιο που προέβαλλε τη οριζόντια ,και έτσι η κατοχή της γης δεν ήταν απόλυτη. Μπορούσε κάποιος καλλιεργητής να μην είχε γη αλλά να καλλιεργούσε και να νέμονταν την επικαρπία κάποιας έκτασης σύμφωνα με συγκεκριμένες ρυθμίσεις. Μάλιστα η κυριότητα αυτή μπορούσε σε κάποιες περιπτώσεις να κληρονομούνται.

Αυτές οι διαβαθμίσεις της κυριότητας, υποστηρίζει ο Πανταζόπουλος, δημιουργούσαν ένα φάσμα ιδιοκτησίας που επιβίωσε λόγω χρησιμότητας και οι

φτωχοί αγρότες δεν μετατράπηκαν σε δουλοπάροικους των ιδιοκτητών αλλά παρέμειναν ελεύθεροι.⁶⁹

Με τους νόμους όμως της βαυαροκρατίας το εθιμικό αυτό δίκαιο καταργήθηκε βίαια δημιουργώντας έντονες ανισότητες. Μέρος αυτού του δικαίου προσπάθησε να θεσμοθετήσει ο Κωνσταντίνος Καραβίδας κατά τον Πανταζόπουλο ,όσον αφορά την κατοχή και χρήση της δημόσιας αγροτικής γης. Το κράτος να κρατά τη ψιλή κυριότητα και η χρήση και επικαρπία των εκτάσεων να περάσει στις κοινότητες που θα είχαν και την αποκλειστική ευθύνη των καλλιεργητικών εργασιών.⁷⁰

Πέρα από την αναλογία της σχέσης των μεμονωμένων αυτών εργαζόμενων και του Συνεταιρισμού με τον θεσμό των επίμορτων καλλιεργητών εδώ αναδύεται και μια ευρύτερη αναλογία:ουσιαστικά χωρίς να έχει τυπικά κατοχυρωθεί αυτή ακριβώς ήταν η σχέση που είχε ο Συνεταιρισμός με το Πανεπιστήμιο. Χωρίς να αμφισβητεί την ιδιοκτησία της περιουσίας του, δήλωνε με την παρουσία του ότι αυτή η ιδιοκτησία δεν ήταν απόλυτη και την οικειοποιούνταν δημιουργικά υποστηρίζοντας με τις δράσεις του ότι θα μπορούσαν οι φοιτητές-μέλη του Συνεταιρισμού να διαχειρίζονται αυτήν την περιουσία αναπτύσσοντας δραστηριότητες σαν εργαζόμενοι με δική τους ευθύνη.

Αναρωτιόμαστε αν είχε πρυτανέψει αυτή η ευέλικτη αρχή της ενδιάμεσης ιδιοκτησίας στις πρυτανικές αρχές εκείνης της εποχής και είχε βρεθεί κάποια ενδιάμεση λύση εάν ο Συνεταιρισμός θα συνέχιζε την λειτουργία του αντί να εκδιωχθεί βίαια με νομικά μέσα από τον χώρο του Πανεπιστημίου.

⁶⁹ Βλ. Πανταζόπουλου Ν. *Τόπος και Νόμος στη Συλλογική Συνείδηση των Ελλήνων* στο *Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και το Έργο του Κομνηνού Μ.*, Παπαταξιάρχης Ε., (επιμ.) Παπαζήση 1990 Σελ. 196-200

Δες στο ίδιο και Πρόντζας Ε. *Ο Μηχανισμός του Cift στην Κοσμική και Εκκλησιαστική Περιουσία* Σελ. 238-9 όπου αναλύεται πως το πέρασμα από την έμμεση (επίμορτοι) στην άμεση αγροτική εκμετάλλευση ευνοεί την υπερχρέωση των ακτημόνων αγροτών σε περιόδους ύφεσης .

⁷⁰ Βλ. Πανταζόπουλου Ν. *ό.π.* Σελ 204-210

Έμφυλες Διχοτομίες

Βάσω: “ Ε τώρα τα κορίτσια κυλικείο πηγαίνανε, άλλο στις συγκομιδές ,στις συγκομιδές πηγαίναμε και εμείς... κατ'αρχήν τα μεροκάματα στα χωράφια ήταν περισσότερα χρήματα και δεν φοβάσαι τη δουλειά ανάλογα, ούτε φοβάσαι τα νύχια, δεν έχεις θέμα εμφάνισης ...

Άγγελος: ελάχιστοι ήταν που κοίταγαν την εμφάνιση , αν ήτανε κάποιες κοπέλες...

Βάσω: πως δεν ήτανε, γιατί συγγνώμη οι κοπέλες οι νηπιαγωγίνες είχανε δουλέψει ποτέ στα χωράφια;

Άγγελος: εντάξει αυτές δε το'θελαν

Βάσω: ε δεν ήτανε ρε παιδί μου, δεν ήτανε να δουλέψουνε στα χωράφια, δεν τους ταίριαζε, καταλαβαίνεις; ...Υπήρχε συνέχεια δουλειά στα χωράφια γιατί είχαμε τις καλλιέργειες των ελιών έτσι, αλλά δεν ήτανε για τόσο πολύ κόσμο, κλάδεμα ,καθαρίσματα, λίπανση, όλα αυτά...

Ερευνητής: έκανες Βάσω εσύ τέτοια πράγματα;

Βάσω: όχι, αυτά δεν ήτανε δουλειά για γυναίκες, ούτε κλάδεμα έκανα, εγώ μόνο στις συγκομιδές πήγαινα και στις καλλιέργειες βοηθάγαμε...”

(Σ1Α 26':48''-28':06'')

Φαίνεται ότι υπήρχαν κάποιοι έμφυλοι διαχωρισμοί, ανάμεσα στους τομείς “χωράφια” - “κυλικεία”. Παρ'όλα αυτά στις συνεντεύξεις συναντήσαμε κοπέλες που παινεύονταν ότι είχαν κάνει κλαδεύτριες στις συγκομιδές του ελαιοκάρπου και τις παραδεχόντουσαν σαν επικεφαλείς οι άντρες που απάρτιζαν το συνεργείο συγκομιδής. Ακόμα και αυτό δείχνει όμως ότι ήταν η εξαίρεση. Γενικά στις καλλιέργειες οι γυναίκες έκαναν βοηθητικές δουλειές.

Παρ'όλα αυτά υπήρχε, όπως και στους άντρες διαφοροποίηση στις προτιμήσεις. Άλλες θεωρούσαν κατάλληλα γι'αυτές μόνο τα κυλικεία, σε σημείο να μην γνωρίζουν ούτε την τοποθεσία των χωραφιών (“νηπιαγωγίνες”), ενώ άλλες προτιμούσαν την αγροτική εργασία.

Στις “τάσεις” που αναπτύχθηκαν και στους αντίστοιχους ανθρώπους που τις εξέφραζαν ακούσαμε αποκλειστικά ανδρικά ονόματα.

Οι τυπικοί εκπρόσωποι ήταν συνήθως άντρες στην αρχή χωρίς να αποκλείονται και κάποιες γυναίκες ενώ στην τέταρτη γενιά, οι εκπρόσωποι που χρεώνονται το κλείσιμο του Συνεταιρισμού το 1992-93 είναι δύο κοπέλες και ένα αγόρι. Η δε Βάσω που είδαμε διετέλεσε γενική ταμίας-επιτυχημένη κατά κοινή ομολογία- για όσο καιρό συμμετείχε , περίπου πέντε χρόνια.

Η γενική μας αίσθηση είναι ότι όσο κύρια δραστηριότητα του Συνεταιρισμού ήταν η αγροτική (πρώτη-δεύτερη και κατά το ήμισυ τρίτη γενιά),η ανδρική παρουσία ήταν πιο έντονη. Με την ελάττωση των αγροτικών εργασιών και την αύξηση των κυλικείων μετά το 1988, θα λέγαμε ότι η δραστηριότητα των γυναικών ήταν πιο κεντρική. Χωρίς βεβαίως αυτές οι εκτιμήσεις να είναι απόλυτες εκφράζουν ότι δεν υπήρξε κάποια συγκεκριμένη επεξεργασία ή διαφοροποίηση των έμφυλων διαχωρισμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τρόποι Λήψης Αποφάσεων-Η Γενική Συνέλευση

“Χαρισματικοί” Ηγέτες

Στη μελέτη ενός τέτοιου συλλογικού εγχειρήματος είναι, νομίζουμε, θεμελιώδες να ερευνήσουμε τον τρόπο διοίκησης και λήψης των αποφάσεων δηλαδή ποιοι και με ποια διαδικασία αποφασίζουν για τα ζητήματα που αφορούν όλη τη συλλογικότητα και πως εφαρμόζονται αυτές οι αποφάσεις, εν ολίγοις να μελετήσουμε την πολιτική οργάνωση του.

Στο Συνεταιρισμό οι δύο διαδικασίες ταυτίζονται, δηλαδή η διοίκηση ασκούνταν από κοινού μέσα από τις αποφάσεις που λάμβανε η γενική συνέλευση η οποία, ήδη από τα αρχικά στάδια, συγκαλούνταν κάθε εβδομάδα. Παρόλο που από τα καταστατικά προβλέπονταν, δεν φαίνεται να λειτούργησαν ποτέ ουσιαστικά διοικητικά συμβούλια και επιτροπές αντιπροσώπευσης πέρα από τις τυπικές σχέσεις προς τρίτους (πανεπιστήμιο, τράπεζες, προμηθευτές, υφυπουργείο Νέας Γενιάς). Ακόμα και αυτές αναφέρεται ρητά στα καταστατικά, ήταν άμεσα ανακλητές. Αφιερώνουμε λοιπόν το παρόν κεφάλαιο στην ανάλυση της διαδικασίας της γενικής συνέλευσης.

Θα πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε ότι, όπως συχνά συμβαίνει σε ακέφαλους, “χωρίς κέντρο”⁷¹, κοινωνικούς σχηματισμούς, υπήρξαν και επέδρασαν και εδώ, εν είδη ηγετών, ορισμένες προσωπικότητες που θα τις ονομάζαμε “χαρισματικές”⁷² για τον τρόπο που είχαν να συνθέτουν στο πρόσωπό τους την ροπή μιας ολόκληρης ομάδας απόψεων και να συνιστούν τους εκπροσώπους των διάφορων “τάσεων”, σύμφωνα με την ορολογία των πληροφορητών. Συνήθως οι “τάσεις” ήταν δύο, όχι οι ίδιες αναγκαστικά σε όλη τη διάρκεια του Συνεταιρισμού, και εξέφραζαν τις διχοτομίες που αναλύσαμε στο

⁷¹ Βλ .E.E.Evans-Pritchard *The Nuer* Oxford 1940 Σελ. 139 κ.ε.

⁷² Άλλες εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν στις συνεντεύξεις είναι :”πυλώνες” και “στηρίγματα”.

προηγούμενο κεφάλαιο. Ενίοτε δε παρατηρήθηκε ,όπως στην περίπτωση του Πέτρου που είδαμε, και ένα είδος “κληρονομιάς”, οπότε στο πέρασμα από την δεύτερη στην τρίτη γενιά φαίνεται να επικράτησε η εξέλιξη της μίας “τάσης” και να έδωσε στο εγχείρημα κάποια πιο μόνιμα χαρακτηριστικά, παρ'όλο που οι αντίθετες απόψεις πάντα εμφανίζονταν.

Εκτός από τα πολύ αρχικά στάδια ωστόσο, αυτοί οι “χαρισματικοί ηγέτες” δεν ανέλαβαν θεσμικό ρόλο εκπροσώπου μέσα στο Συνεταιρισμό, δεν είχαν αναγνωρισμένα προνόμια στις αποφάσεις και δεν συνέστησαν υποομάδες με καταμετρημένες δυνάμεις στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων⁷³. Ο ρόλος τους φαίνεται να ήταν περισσότερο συνθετικός παρά διχαστικός, απλά, όταν υπήρξαν συγκρούσεις, αντιλαμβάνονταν τα δύο μέρη με διαφορετικό τρόπο την οργάνωση και την λειτουργία της όλης προσπάθειας εκφράζοντας τις διχοτομίες που είδαμε.

Η Γενική Συνέλευση

Στον απολογισμό πεπραγμένων των δύο πρώτων χρόνων που διαβάστηκε σε διάλεξη στην Πάτρα, αναφέρεται, ιδιαίτερα κατά τις κρίσιμες συγκρούσεις, η πραγματοποίηση συνεχών γενικών συνελεύσεων. Μετά την αποχώρηση αρκετών μελών και την παραλίγο διάλυση του Συνεταιρισμού, γίνεται προσέγγιση των δύο μερών⁷⁴ και αποφασίζονται οι βασικές αρχές λειτουργίας του Συνεταιρισμού “σε μια γενική συνέλευση που όλες οι αποφάσεις πάρθηκαν ομόφωνα” Πρόκειται ουσιαστικά για επανίδρυση του εγχειρήματος και όπως σημειώνεται στα συμπεράσματα του ίδιου χειρογράφου:

“Το Πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η ΦΑΕ είναι μια ρευστή κατάσταση που συνεχώς αλλάζει μέσα από τις συγκρούσεις.

⁷³ Εκτός από μια περίπτωση στο αρχικό στάδιο της δεύτερης γενιάς ,το 1983, όπου η διαφωνία είχε να κάνει με τον τρόπο οργάνωσης σε τομείς και ,όπως λέει το χειρόγραφο του ημερολογίου των πεπραγμένων, διάφορα άτομα που είχαν υπογράψει μεν το αρχικό καταστατικό αλλά δεν εργάζονταν, “κουβαλήθηκαν” για να περάσει μία από τις δύο απόψεις.

⁷⁴ Από την συνέντευξη μάθαμε τη συγκινητική λεπτομέρεια ότι τα εναπομείναντα μέλη του Συνεταιρισμού πήγαν στο χωράφι με τις ελιές κάποιου ιδιώτη που εργαζόταν ο Πέτρος, ο οποίος είχε αποχωρήσει σε εκείνη τη φάση, και τον βοήθησαν, και έτσι έγινε η προσέγγιση

Το Δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι τα άτομα πέρασαν από τρία στάδια, αρχικός ενθουσιασμός-συγκρούσεις προσωπικές-ξεπέραςμα των συγκρούσεων με ωρίμανση των ατόμων και δημιουργία καινούργιας ισορροπίας...

Το σπουδαιότερο, για να γίνει μια δουλειά χωρίς σχέση ιεραρχική, πρέπει να υπάρχει κάτι παραπάνω από απλή συμφωνία των ατόμων, πρέπει να υπάρχει εσωτερική σύνδεση μεταξύ τους.”⁷⁵.

Θα πρέπει να διακρίνουμε δύο επίπεδα ανάγνωσης στην έκφραση “χωρίς σχέση ιεραρχική” που προσπαθεί να συμπυκνώσει την ταυτότητα του εγχειρήματος.

Κατ’άρχην εννοείται χωρίς σχέση ιεραρχική προς τα έξω, δηλαδή προς τις πανεπιστημιακές αρχές και ευρύτερα προς το κράτος (Νομαρχία-ΥΝΓ). Παρ’όλο που ο αγροτικός χώρος που καλλιεργούσαν και ο χώρος των κυλικείων που εκμεταλλεύονταν ήταν “περιουσία του Πανεπιστημίου”⁷⁶, παρ’όλο που τα αγροτικά μηχανήματα (τρακτέρ, φρέζες) και τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ανήκαν νομικά στην κυριότητα του Πανεπιστημίου και της Νομαρχίας Αχαΐας (Νομαρχιακό Ταμείο Αχαΐας)⁷⁷, παρ’όλο που ξεκίνησαν και ουσιαστικά κάλυψαν την πρώτη χρονιά μισθών από την χρηματοδότηση της Νομαρχίας με παρέμβαση του ΥΝΓ, θεωρούσαν τα μέλη του Συνεταιρισμού ότι αυτοί οι ίδιοι και μόνον έχουν την ευθύνη του εγχειρήματος και άρα και των αποφάσεων που το αφορούσαν.

Αναδύεται λοιπόν εδώ μια πολιτική αυτονομίας από τις εξωτερικές εξαρτήσεις, μια πολιτική που έχει δύο παραμέτρους.

Από τη μια είναι μια στρατηγική ευελιξίας, που είδαμε και πριν, μια και όλες αυτές οι εξαρτήσεις που αναφέραμε αντικειμενικά ίσχυαν. Έτσι υιοθέτησαν ένα τυπικό γραφειοκρατικό σχήμα προς τα έξω που όμως όλοι γνώριζαν ότι δεν ίσχυε. Ίδρυσαν την ΦΑΕ, υπέγραψαν καταστατικό αλλά αποφάσισαν ότι μπορούν να συμμετέχουν και μη φοιτητές που βεβαίως δεν υπέγραψαν.

⁷⁵ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁷⁶ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁷⁷ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Αργότερα, όταν ζητήθηκε, συνέταξαν καταστατικό συνεταιρισμού, με διάφορες τυπικές διατάξεις, κατάφεραν ωστόσο και χώρεσαν μέσα σε αυτό όλη τη φιλοσοφία τους και τα οράματά τους για το εγχείρημα. Τυπικά έπρεπε να συστήσουν εποπτικό και διοικητικό συμβούλιο, εξέλεξαν λοιπόν τυπικά χωρίς ψηφοφορίες τους εκπροσώπους τους που έβαζαν τις υπογραφές τους στα πρακτικά που χρειαζόνταν αλλά αποφάσιζαν όλα τα μέλη από κοινού μέσω γενικών συνελεύσεων και μόνον.

Έτσι νομίζουμε ερμηνεύεται η αντιφατικότητα του καταστατικού του Συνεταιρισμού που εμβόλιμα μέσα σ'ένα τυπικό συνεταιριστικό καταστατικό αναδύονται κείμενα που εκφράζουν “τον πόνο τους” και τα οράματά τους και δεν έχουν καμία θέση σε ένα νομικό κείμενο.

Ας δούμε τώρα ένα χαρακτηριστικό στιγμιότυπο “εκλογής” αντιπροσώπων όπως μας το καταθέτουν η Βάσω με τον Άγγελο:

Βάσω: “Μα σαν εμπειρία, η μοναδικότητα της εμπειρίας είναι ότι μέσα σ'ένα πλαίσιο τέτοιο αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης με οριζόντια δημοκρατία αυτή είναι κυρίωςΜε το βασικό όργανο αποφάσεων ήταν η συνέλευση και τίποτα άλλο εντάξει, δεν ήταν ο πρόεδρος ,το Δ.Σ. ήταν τυπικά όλα αυτά ερευνητής:Αυτό λέω, ψηφίζατε αρχαιρεσίες.....

Βάσω:Τίποτα ,ποιος ήθελε να'ναι πρόεδρος.. όχι τυπικά, τυπικά

Άγγελος:τυπικά

Βάσω: το μόνο να σου πω την αλήθεια που, δηλαδή τι ήτανε: έλεγε ρε παιδιά πρέπει, περάσανε τα δύο χρόνια και πρέπει να βγάλουμε καινούργιο Δ.Σ. Λοιπόν ποιος λέει για πρόεδρος... κοιταγόμαστε όλοι γύρω-γύρω (γέλια)ξέρεις ποιος θέλει να βάλει την υπογραφή του, σου λέει ο άλλος φοβότανε, σου λέει εγώ δεν πάω να μπλέξω, άλλος σου λέει δεν ήθελε ,ο άλλος ήμουνα τόσα χρόνια κατάλαβες, σου λέει ξέρω ρω θα βάζω την υπογραφή μου κι αν...κάποια στιγμή μέσα από την συνέλευση ο Κ. λέει εντάξει μπορώ εγώ να μπω δεν έχω πρόβλημα. Ωραία έχει κανείς αντίρρηση, φυσικά όχι ..Πρόεδρος! άϊντε !Γραμματέας...Ταμίας . Στον ταμιά μόνο υπήρχε ένα θέμα, ο ταμίας, γιατί ήτανε βασικό ποιος θα κρατάει το ταμείο

Άγγελος:Ο ταμίας ήτανε ο μόνος που γύριζε γύρω γύρω ...

Βάσω:ο ταμίας έκανε δουλειά πραγματικού ταμία...”

(Σ 1Α 34'24''-35'40'')

και μετά μας περιγράφει πως παρέλαβε το γενικό ταμείο σε δύο μαύρες σακούλες σκουπιδιών, όπως είδαμε πριν!

Η άλλη παράμετρος αυτής της πολιτικής της αυτονομίας είναι μια στρατηγική οικειοποίησης του πανεπιστημιακού χώρου, αφού όπως μας είπε ο Λάζαρος “ο Συνεταιρισμός ήταν μια τεράστια κατάληψη”. Θα αναλύσουμε περισσότερο αυτήν την πολιτική του χώρου στο τελευταίο κεφάλαιο των συμπερασμάτων.

“Χωρίς ιεραρχικές σχέσεις “ λοιπόν στις σχέσεις με τρίτους, με φορείς εξουσίας που θεσμικά είχαν τον πρώτο λόγο και από τους οποίους τα μέλη του Συνεταιρισμού διεκδικούσαν την αυτονομία τους με τον τρόπο που είδαμε . “Χωρίς ιεραρχικές σχέσεις “ όμως και όσον αφορά στις σχέσεις μέσα στην ίδια την ομάδα. Ας δούμε λοιπόν μέσα από ποιες πρακτικές επεξεργάστηκαν αυτή τη συνθήκη ισοτιμίας και σε ποιες θεσμίσεις οδηγήθηκαν ώστε να δημιουργηθεί η αναγκαία αυτή “σύνδεση μεταξύ των ατόμων” που συμμετείχαν στο Συνεταιρισμό.

Η συχνή γενική συνέλευση σαν μοναδικός ουσιαστικός τρόπος λήψης των αποφάσεων κατοχύρωνε την ισοτιμία, αφού ο καθένας δυναμικά μπορούσε να εκφράσει τη γνώμη του (παρόλο που σύμφωνα με τις συνεντεύξεις δεν το έκαναν όλοι, αλλά υπήρχαν άλλοι που μιλούσαν αρκετά και κάθε φορά, και άλλοι που μιλούσαν σπάνια). Έκτός όμως από αυτή την πολιτική ισοτιμία που κατοχυρωνόταν με την γενική συνέλευση, φαίνεται ότι η συχνότητά της και το κύρος της καθώς και η λειτουργικότητά της έδωσαν στο Συνεταιρισμό το “ κάτι παραπάνω από απλή συμφωνία των ατόμων” δηλαδή την “ εσωτερική σύνδεση μεταξύ τους” που είδαμε τόσο καθαρά διατυπωμένο στα συμπεράσματα του απολογισμού πριν. Οι γενικές συνελεύσεις ήταν ο τόπος και ο χρόνος που γίνονταν οι απολογισμοί των εργασιών της εβδομάδας που πέρασε και οι προγραμματισμοί της εβδομάδας που ερχόταν, ήταν η στιγμή που οι εργαζόμενοι πληρώνονταν. Ταυτόχρονα όμως ήταν και ο χώρος και ο χρόνος έκφρασης των παραπόνων, των δυσαρεσκειών και των διαφωνιών, των δυσλειτουργιών του Συνεταιρισμού. Ήταν δηλαδή ο χώρος και ο χρόνος του θεσμισμένου

αναστοχασμού της συλλογικότητας, ο καθιερωμένος χώρος και χρόνος που αναδυόταν η συλλογική της ταυτότητα. Ο Λάζαρος εδώ είναι χαρακτηριστικός:

“είναι απ’τα πράγματα που αγάπησα παρά πολύ δηλαδή. που ένοιωσα να με ξεκουράζουν παρ’όλο που ήταν τόσο ..ένταση, αλλά με ξεκούραζαν ψυχολογικά

Ένοιωθα δηλαδή ότι φεύγοντας με ομόφωνη απόφαση, ένοιωθα ότι έχω την ομάδα μου ,είμαι δηλαδή σ’ένα χώρο ,σε μια ας το πούμε κοινότητα ,σ’έναν οργανισμό με ανθρώπους οι οποίοι πάνε να δουλέψουν ομόφωνα .Είναι εξαιρετικό πράγμα. Δεν έχει ομαδούλες ,πράγμα το οποίο έβλεπα παντού”

(Σ 2B 36’50’’-37’15’’)

Έτσι λοιπόν ο Συνεταιρισμός προχώρησε και επεξεργάστηκε ακόμη περισσότερο τη γενική του συνέλευση ώστε εκτός από διαδικασία λήψης αποφάσεων, εκτός από την στιγμή που οργανώνονταν οι πρακτικές μέριμνες, να είναι ταυτόχρονα ο συμβολικός χώρος που επιβεβαιωνόταν η συλλογική του ταυτότητα, την μετέτρεψε δηλαδή σε μια πολιτική της ταυτότητας που θα την αναλύσουμε περισσότερο στο τελευταίο κεφάλαιο. Και το έκανε αυτό βάζοντας βαθμιαία τον όρο της ομοφωνίας στην διαδικασία της τελικής της απόφασης. Έτσι ενώ στο καταστατικό της ΦΑΕ του 1985, διαβάζουμε όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων:

“Οι αποφάσεις παίρνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών στην έγκυρη γενική συνέλευση”⁷⁸

στο καταστατικό του Συνεταιρισμού του 1987, στο οποίο χώρεσαν όλα τα στοιχεία της αναδυόμενης συλλογικής ταυτότητας του, έχουμε μια αξιοσημείωτη μετατόπιση: στο άρθρο 15, ανάμεσα σε διάφορες νομικίστικες διατυπώσεις για το πότε έχει απαρτία η συνέλευση και για το πως διαγράφονται τα μέλη ή αλλάζει το καταστατικό (που ουδέποτε εφαρμόστηκαν), διαβάζουμε:

“Οι αποφάσεις παίρνονται με ομοφωνία” και παρακάτω ότι αν δεν επιτευχθεί ομοφωνία, η συνέλευση επαναλαμβάνεται ξανά σε σύντομο χρονικό διάστημα και πάλι αν δεν επιτευχθεί ξανά με απόλυτη πλειοψηφία⁷⁹.

⁷⁸ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁷⁹ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

Το “Παράδοξο” της Έρευνας

Έχει εισχωρήσει λοιπόν στο κείμενο του καταστατικού ένας όρος ο οποίος αποτέλεσε και ένα από τα κεντρικά διακυβεύματα του Συνεταιρισμού και ο οποίος, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων μας δημιούργησε ένα ερευνητικό παράδοξο.

Κάποιοι πληροφορητές με βεβαιότητα απαντούσαν ότι ουδέποτε ψήφισαν, ότι η ομοφωνία από τότε που τέθηκε ως απαραίτητος όρος (αλλά δεν μας διευκρίνισαν πότε, από ποιόν, με ποιο σκεπτικό, αλλά δήλωναν ότι “πήγαζε από την πράξη” και ότι “ήταν φυσική”) ουδέποτε αμφισβητήθηκε, και ότι χαρακτήριζε τον Συνεταιρισμό.

Κάποιοι άλλοι ωστόσο, όταν τους ρωτούσαμε για τον τρόπο που αποφάσιζαν στις συνελεύσεις, εξέφραζαν μια αμηχανία και μια αοριστία. Στην αρχή μας απαντούσαν ότι ψήφισαν, αλλά όταν τους καλούσαμε να μας πουν τον τρόπο ψηφοφορίας (με το χέρι, δια βοής, μυστική ψηφοφορία) δεν θυμούνταν κάτι συγκεκριμένο και απαντούσαν ότι υπήρχαν αμοιβαίες υποχωρήσεις, ότι προσπαθούσε να βρεθεί μια συναινετική λύση ή ότι έβλεπαν όλοι “που πήγαινε το ρεύμα”.

Όλοι όμως θυμούνταν πολύωρες γενικές συνελεύσεις, με πολλή ένταση και κόντρες και μια αναβλητικότητα στην λήψη των αποφάσεων που δίχαζαν. Θυμούνταν ότι προτεινόνταν συνήθως η συζήτηση τέτοιων θεμάτων σε επόμενες γενικές συνελεύσεις ώστε να “ωριμάσουν”, και μπορούσε αυτό να γίνεται για μήνες.⁸⁰

Ανατρέχοντας στην ανάλυση για την λειτουργία της μνήμης κατά την ανάκλησή της στη διάρκεια των προφορικών συνεντεύξεων, που κάνει η Ρίκι Βαν Μπουσχότεν στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου της *Ανάποδα χρόνια*⁸¹, βλέπουμε ότι τα μηνύματα που εισπράττει ο ερευνητής κατά την “εκροή”

⁸⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η διαφωνίες για το αν θα κρατήσουν το “Στέκι” μετά το 1988, όπου κάποιοι υποστήριζαν ότι έχει ξεφύγει και είναι ασύμφορο και δεν λειτουργεί πλέον σαν χώρος συνεύρεσης του Συνεταιρισμού και κάποιοι άλλοι υποστήριζαν ότι πρέπει ο Συνεταιρισμός να συνεχίσει να το λειτουργεί. Η συζήτηση κράτησε, σε διαδοχικές συνελεύσεις, περίπου έναν χρόνο!

⁸¹ Βλ. Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια*

της μνήμης στην προφορική αφήγηση είναι ένα μίγμα από, συχνά αντιφατικά, στοιχεία.

Ο κύριος κορμός ωστόσο αποτελείται από την “ενεργό μνήμη δηλαδή την επιλεκτική καθίζηση μηνυμάτων από το παρελθόν, όπως έχουν ανασυγκροτηθεί υπό την επίδραση μεταγενέστερων εξελίξεων και σημερινών αναφορών. Σ'αυτήν συγκαταλέγονται συχνά και ορισμένες “μόνιμες”, συχνά επαναλαμβανόμενες και σχεδόν κωδικοποιημένες αφηγήσεις, οι οποίες είναι αποκαλυπτικές όχι για την αποκατάσταση αντικειμενικών συμβάντων, αλλά ως δείκτες βιωμένης ιστορίας”⁸². Ένας τέτοιος δείκτης, ήταν λοιπόν και η ομοφωνία για τα μέλη του Συνεταιρισμού.

Και λαμβάνοντας υπ'όψη ότι οι άνθρωποι που ήταν σίγουροι για την διαρκή ισχύ της αρχής αυτής, είναι από τότε σε στενή επαφή και συνδέονται με προσωπικές φιλίες, γίνεται φανερό ότι η μνήμη αυτή είναι “επεξεργασμένη μνήμη” και έχει υποστεί μια μόνιμη μετάπλαση, έτσι η αφήγηση της διαδικασίας της ομοφωνίας κατά τις γενικές συνελεύσεις “αποκτά μια συμβολική λειτουργία, η οποία παραπέμπει στην κατασκευή της συλλογικής αυτότητας”⁸³, κάτι που θα αναλύσουμε στο τελευταίο κεφάλαιο.

Από την άλλη μεριά, σε αυτούς που δεν θυμούνταν ακριβώς, τα μηνύματα βρίσκονταν “στο λανθάνον πεδίο της αδρανούς μνήμης” γι'αυτό και θυμούνταν πρακτικές που μας επιτρέπουν να διακρίνουμε το “πολιτισμικό υπόστρωμα (habitus) που κατηύθυνε τις επιλογές τους”⁸⁴. Οι πρακτικές αυτές, οι αναβλητικότητα στις αποφάσεις, και η προσπάθεια για συμβιβασμούς των αντικρουόμενων απόψεων στο εσωτερικό της ομάδας ώστε η πράξη που θα ακολουθήσει την απόφαση να απηχεί μια γενικότερη σύγκλιση, μας φέρνουν σε μια μορφή διαδικασίας λήψης των συλλογικών αποφάσεων, την “συναίνεση”⁸⁵.

⁸² Βλ.Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια* Σελ.218-219

⁸³ Βλ.Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια* Σελ.219

⁸⁴ Βλ.Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια* Σελ.218-19

⁸⁵ Βλ. Burnicki Ralph., *Anarchismus und Konsens* Verlag Edition AV, Frankfurt am Main 2002.

Ομοφωνία -Συναίνεση (Consensus)

Ο David Graeber στο κείμενό του *Fragments of an Anarchist Anthropology*⁸⁶ επιχειρεί να δώσει το σχεδιάσμα μια ανθρωπολογικής θεωρίας της αναρχικής κοινωνικής συγκρότησης. Στα πλαίσια της ανάλυσής του, και για να διακρίνει την “δημοκρατία της συναίνεσης”, που εφαρμόζουν νέα κινήματα σε όλο τον κόσμο, από την δημοκρατία των πλειοψηφιών-μειοψηφιών που ισχύει στη πολιτειακή τάξη των κρατών και που προϋποθέτει την έκφραση γνώμης μέσω της γενικευμένης ψήφου των πολιτών, μας λέει:

” Ο όρος κλειδί στα νέα κινήματα είναι “διαδικασία” με τον οποίο εννοούμε διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στη Βόρεια Αμερική αυτό γίνεται σταθερά μέσα από μια διαδικασία εύρεσης συναίνεσης. Αυτό είναι πολύ λιγότερο ασφυκτικό ιδεολογικά απ’όσο ακούγεται γιατί η αξίωση πίσω από κάθε προσπάθεια διαδικασίας καλής συναίνεσης είναι ότι κάποιος δεν θα προσπαθήσει ούτε καν να μεταπείσει τους άλλους προς τη δική του καθολική θέση. Το κλειδί της διαδικασίας συναίνεσης είναι να αφηθεί η ομάδα να αποφασίσει στην κοινή πορεία της πράξης. Αντί να ψηφίζουν προτάσεις υπέρ ή κατά, οι προτάσεις επεξεργάζονται ξανά και ξανά, απορρίπτονται και ξαναέρχονται στην επιφάνεια, μέχρι να καταλήξουν σε κάτι με το οποίο να μπορούν όλοι να ζήσουν”⁸⁷.

Ακριβώς αυτή ήταν η περίπτωση του Συνεταιρισμού. Δεν έχει σημασία αν όλες οι αποφάσεις πάρθηκαν με ομοφωνία ή όχι και αν ψήφισαν κάποιες φορές, μετά από επίπονες αντιπαραθέσεις. Σημασία έχει ότι στις συγκρούσεις υπήρχε η ευελιξία της αναβολής και η ροπή για κοινή συμφωνία.

Επίσης εκφράστηκε ρητά η άποψη η γνώμη του καθενός να ζυγίζεται με γνώμονα την ίδια την πράξη της εργασίας και όχι κάποιες αφηρημένες ιδεολογικές αρχές στις οποίες έπρεπε να συμφωνήσουν όλοι, πράγμα αδύνατο. Ας ακούσουμε όμως το Λάζαρο να μας καταθέτει πως το εξέφρασε, βιώνοντας

⁸⁶ Βλ. Graeber David., *Fragments of an Anarchist Anthropology* Prickly Paradigm Press, Chicago 2004 Μετάφραση δική μας.

⁸⁷ Βλ. Graeber D.,ό.π. Σελ.84-85

μάλιστα και μια έντονη στιγμή κοινωνικοποίησης μέσα στην ομάδα, θα λέγαμε μια στιγμή “ενηλικίωσης” σαν μέλος του Συνεταιρισμού:

“Τώρα τι σημαίνει για μας που πρωτομπήκαμε αυτή η αίσθηση της αυτοδιαχείρισης. Νοιώθω ότι από κει άρχισα να έχω και τα πρώτα μου πατήματα όσον αφορά τον τρόπο επικοινωνίας με τους ανθρώπους και αυτό ήταν το πρώτο μέγα καλό που πήρα από αυτή την ιστορία και καθόρισε όλη μου τη ζωή. Δεν μπορείς να φανταστείς την πρώτη φορά που αναγκάστηκα να μιλήσω:

Είναι 30 άτομα 40 ,50 και υπάρχει μια τεραστία κόντρα, τεραστία και γίνεται της πουτάααανας και λένε... Μέσα σε μια τέτοια κουβέντα που γινότανε χαμός, πετάγονταν ο καθένας, δεν υπήρχε και ένας τρόπος ας πούμε , άκου να δεις τι έγινε τώρα: μιλάγανε, και κάνω, ως εκ θαύματος, δεν ξέρω γιατί το 'κανα, γιατί εγώ ποτέ δεν μιλούσα. Ξέρεις πως μιλούσα; φεύγαμε από τη συνέλευση, πηγαίναμε στο “Γερο”, (ταβέρνα στην “παλιά” Πάτρα) και τα'λεγα στο διπλανό μου , και μου λεγε ο διπλανός μου: ρε μαλάκα γιατί δεν μιλάς στον Συνεταιρισμό αφού λες τόσο φοβερά πράγματα...

Κάποια στιγμή λοιπόν, εκεί ,εκείνη την περίοδο, μέσα από την ανάγκη μου τη μεγάλη, δηλαδή έβλεπα ότι είναι τόσο μαλακία όλα αυτά, κάνω το χέρι μου έτσι ,το σηκώνω ψηλά και λέω:”Να πω κάτι” .Παγώνει όλη η συνέλευση ,γυρίζουνε, το θυμάμαι ακόμα αυτό (γέλια) γυρίζουνε και με κοιτάνε ,το θυμάμαι κι ανατριχιάζω. Με κοιτάνε και λέω ωχ ! Πρέπει να μιλήσω τώρα (γέλια) ..και λέω:να πω κάτι, και παγώνουνε ...και θυμάμαι να ακούω τη φωνή μου σαν αντίλαλο, πως είναι στα όνειρα με τους εφιάλτες....

Δεν θυμάμαι τι είπα αλλά θυμάμαι το νόημα ,το νόημα είναι ότι: τσακωνόμαστε; πάμε στο χώρο της δουλειάς, έτσι, πάμε εκεί αύριο το πρωί, πρωί-πρωί στις 8 η ώρα, και πάμε εκεί επί τόπου να το συζητήσουμε. Θα δείτε ότι τα πράματα θ'αλλάξουν, θα πάρουμε τις τσάπες ,εσύ έχεις πρόβλημα μ'αυτόν τον τρόπο ο άλλος έχει πρόταση μ'εκείνο ,θα το βρούμε .Ήταν η πρώτη φορά που ακούστηκε τέτοιο πράγμα, δεν περιαυτολογώ, ειλικρινά στο λέω, δεν το λέω για να γραφτεί στην ιστορία αλλά μου το είπανε μετά. Ότι ναι, στο χώρο δουλείας, ναι !

Γιατί όλη αυτή η νεολαιίστικη φάση είχε αυτή την αρρώστια, αυτή τη μαλακία να θεωρεί: δουλεία είναι αυτό, και κουβέντα στη συνέλευση είναι άλλο. Μπορώ να

πω πράγματα διεκδικώντας αλήθειες, διεκδικώντας συμπεράσματα κ.λ.π. μέσα από μια εγκεφαλική διεργασία, μου λες αυτό το επιχείρημα να σου πω εγώ τ'αλλο, ξεχνώντας, κυριολεκτικά ξεχνώντας, ότι υπάρχει ανάγκη να πάμε να δουλέψουμε. Και εκεί μέσα τα βρήκαμε ,εγώ αυτό τους είπα ,πάμε να δουλέψουμε μαζί ,και θα αποφασίσουμε όλα αυτά που συμβαίνουν για μια καλλιέργεια. Πάμε να δουλέψουμε μαζί και θα δείτε...θα βγει μια λύση μόνη της. Και έγινε!, δεν έγινε την άλλη μέρα, έγινε μέσα σε μήνες αλλά φάνηκε ποιος ήθελε να δουλέψει και ποιος έλεγε παρλαπίπες για το συγκεκριμένο τομέα. Και από κείνους τους 15-20 που σκοτώνονταν ήρθαν 5-6, και οι 5-6 βρήκαν τον τρόπο. Είναι τόσο απλό αυτό.

Εννοώ την επίγνωση ότι εάν καταλάβεις ότι η πράξη στο χώρο δουλείας είναι πολύύύ σημαντικό πράγμα δεν θα'ρθεις το βράδυ να λες παρλαπίπες, ούτε στη συνέλευση ,ούτε στην ταβέρνα. Αυτό εννοούσα. Δεν γίνεται να μην γίνει η συνέλευση, δεν γίνεται να μην αποφασιστούν πράγματα από κοινού, αλλιώς τι να λέει. Δεν εννοώ να φτιαχτούνε “γκρουπούσκουλα”⁸⁸, που λέγαμε τότε ,που ο καθένας φτιάχνει το μπαϊράκι του και κάνει τα δικά του. Όχι με τίποτα ,ανάποδα, όλα εκεί είναι σημαντικό να γίνουνε, αλλά με την ανατροφοδότηση της εργασίας το πρωί, κατάλαβες. Όταν εσύ δεν έρχεσαι ενώ αποφασίζουμε να δουλέψουμε, δεν έχεις αρχίδια μετά να μου το συζητήσεις στη συνέλευση αυτό. Μια, δυο, τρεις , τέσσερις, πέντε, θα πεταχτώ και θα σου πω : γιατί δεν έρχεσαι;

Αυτό που επιζητούσα ήταν ανατροφοδότηση μέσα από το χώρο δουλείας και όχι η κατάρα της συνέλευσης που συνέβαινε στα αμφιθέατρα. Αυτή είναι η διαφορά.

Το να κάνουμε λοιπόν το Συνεταιρισμό, χώρο κατ'αρχην δουλείας και όχι κλαμπ συζητήσεων με ενδιέφερε πάρα πολύ και με ενδιέφερε οι κουβέντες που θα γίνονταν μετά από τη δουλεία σαν απόσταγμα, όχι μόνο σε επίπεδο τι κάναμε στην καλλιέργεια αλλά και τι υπήρχαμε μαζί ,δηλαδή όταν δουλεύαμε εγώ και συ δεν μιλάγαμε μόνο για τις δυνατότητες που έχει ένας σπόρος αλλά μιλάγαμε για

⁸⁸ “Γκρουπούσκουλα” αποκαλούνταν τότε οι πολιτικές αριστεριστικές μικροομάδες, που αξίωναν την ιδιαιτερότητά τους μέσα από κάποια ιδεολογική διαφορά προς τις μεγαλύτερες παρατάξεις, και προσπαθούσαν, ενίοτε με τακτικούς χειρισμούς, να περάσουν τις απόψεις τους και τις “γραμμές” τους στα “πλαίσια” των αποφάσεων των φοιτητικών συλλόγων των πανεπιστημιακών σχολών κατά τις γενικές συνελεύσεις τους στα φοιτητικά αμφιθέατρα.

τις γκόμενες μας, μιλάγαμε για το σύστημα, μιλάγαμε για το θάνατο, μιλάγαμε για χίλια δυο ,μιλάγαμε για την ύπαρξη μας. Στο χώρο δουλειάς, αυτό λέω.

Γυρνώντας λοιπόν στη συνέλευση είχαμε το κέρδος, το θείο δώρο ,να είμαστε άνθρωποι που έχει προηγηθεί να έχουμε δουλέψει (μαζί). Στο αμφιθέατρο αυτό είναι στείρο από αυτή την διαδικασία της εργασίας, αυτό επιμένω, κατάλαβες.”

(Σ2Β 4':45''-13':27)

Δεν πρόκειται λοιπόν για μια τεχνική λήψης αποφάσεων αλλά για έναν τρόπο που “δεν είναι ουρανοκατέβατος αλλά γεννιέται από την ανάγκη” και από την καθημερινή πράξη. Εδώ ουσιαστικά αναφερόμαστε στην “λογική της πρακτικής” για να ξαναθυμηθούμε⁸⁹ τον Pierre Bourdieu και την κριτική που κάνει στον θεωρητικό λόγο.⁹⁰

Διαχωρίζεται δε αυτή η πρακτική από την “κατάρα του αμφιθεάτρου” που λειτουργώντας ” με μειοψηφίες-πλειοψηφίες δημιουργεί το δηλητήριο της αντιπαράθεσης” όπως συνεχίζει ο Λάζαρος. Σε αρκετές συνεντεύξεις οι πληροφορητές έπαιρναν απόσταση από “τα κομματικά”, και είναι χαρακτηριστικό ότι παρ'όλο που πολλά μέλη του Συνεταιρισμού υπήρξαν πολιτικοποιημένοι στις φοιτητικές παρατάξεις της εποχής, ο Συνεταιρισμός κράτησε απόσταση από αυτές και αντίστροφα.

Ο Graeber προεκτείνει αυτή τη στάση, προχωρώντας προς μια ανθρωπολογική ματιά του πολιτικού όταν λέει:

“γύρω γύρω σ'όλο τον κόσμο, από την Αυστραλία ως την Σιβηρία, οι εξισωτικές κοινότητες έχουν προτιμήσει κάποια παραλλαγή της διαδικασίας της συναίνεσης. Η εξήγηση που προτείνω είναι η εξής: είναι πολύ πιο εύκολο σε κοινότητες διαπροσωπικών (face to face) σχέσεων να ανακαλύψουν τι θέλουν να κάνουν τα περισσότερα μέλη της κοινότητας από το να ανακαλύψουν πως να πείσουν αυτούς που δεν συμφωνούν. Η λήψη των αποφάσεων με την διαδικασία της συναίνεσης είναι τυπική για κοινωνίες που δεν υπάρχει τρόπος να εξαναγκάσεις μια μειοψηφία να συμφωνήσει με τις αποφάσεις τις πλειοψηφίας-

⁸⁹ Λέμε να ξαναθυμηθούμε, γιατί όλη αυτή η ερμηνευτική απόπειρα διατρέχεται από τις κατηγορίες της “έξης (habitus)”, των “στρατηγικών “και της “πρακτικής” που εισηγήθηκε ο Pierre Bourdieu,δες Bourdieu P., *Η Αίσθηση της Πρακτικής* Αλεξάνδρεια 2006..

⁹⁰ Βλ. Bourdieu P., *Η Αίσθηση της Πρακτικής* Αλεξάνδρεια 2006,Σελ 131 κ.ε.

είτε επειδή δεν υπάρχει κράτος που να διαθέτει το μονοπώλιο της κατασταλτικής βίας είτε γιατί το κράτος δεν έχει να κάνει με τις αποφάσεις σε τοπικό επίπεδο.

Εάν δεν υπάρχει τρόπος να εξαναγκάσεις αυτούς που βρίσκουν μιαν απόφαση της πλειοψηφίας αποκρουστική για να την ακολουθήσουν, τότε το τελευταίο πράγμα που θα ήθελε κάποιος είναι οι ψηφοφορίες: μια δημόσια σύγκρουση στην οποία κάποιος θα θεαθεί να χάνει. Οι ψηφοφορίες είναι ο πιο σίγουρος τρόπος για να εγγυηθούμε ταπεινώσεις, προσβολές, εμπάθειες και τέλος την κατάρρευση των κοινοτήτων.

Αυτό που μοιάζει σαν μια επεξεργασμένη, περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία συναίνεσης είναι, στην πραγματικότητα μια μακρά διαδικασία που εξασφαλίζει ότι κανείς δεν θα προσπεράσει νοιώθοντας ότι οι απόψεις του έχουν ολοκληρωτικά αγνοηθεί⁹¹

Αυτές οι δυσκολίες και οι περιπλοκές των γενικών συνελεύσεων με αποφάσεις που “έτειναν” να είναι ομόφωνες εκφράστηκαν στις συνεντεύξεις με εκφράσεις όπως: “βγάζαμε τα σωθικά μας” και “μας είχαν βγει τα συκώτια”. Στην ερώτησή μας αν ήταν κουραστικές και πώς γινόταν κάτι τόσο κουραστικό να παίζει αυτό τον τόσο κρίσιμο συνεκτικό ρόλο που είδαμε, η Βάσω μας απάντησε:

“Τι κούραση. Ποια κούραση; Όχι δεν ήταν κουραστικές οι συνελεύσεις ήταν πολύ έντονες. Και μας ενδιέφερε να γίνονται έτσι τα πράγματα, δεν αποφεύγαμε τις εντάσεις, κατάλαβες. Δεν ήταν θέμα κούρασης και όταν λέει τα σωθικά εννοεί ότι ήταν πολύ έντονο, έβγαζες την ψυχή σου, μ'αυτήν την έννοια το λέει “τα σωθικά”, όχι της κούρασης. Γιατί έβγαζες την ψυχή σου δηλαδή δινόσουνα σ'αυτή τη φάση και εμπαινες με την ψυχή σου μέσα, και χωρίς να σκέφτεσαι αν αυτό ψυχολογικά θα σε κουράσει, ας το πούμε έτσι. Αλλά όχι με την έννοια που λες ότι: “πω! πω! έχουμε πάλι συνέλευση!” Εμείς πηγαίναμε στη συνέλευση με ενδιαφέρον, όχι με κούραση. Και πραγματικά αυτό ήτανε που μας κράταγε, ότι ενδιαφερόμασταν γι'αυτό το πράγμα ..δεν πηγαίναμε εκεί πέρα για να διεκπεραιώσουμε μια υποχρέωση, κατάλαβες δεν πηγαίναμε γι'αυτό”

(Σ1Β 13':20''-14':30'')

⁹¹ Βλ. Graeber D. ό.π. Σελ.88-89

Όπως είπαμε και πριν οι διαφωνίες και οι συγκρούσεις δεν προβάλλονταν σε αντιθέσεις κάποιων αφηρημένων ιδεολογικών αρχών αλλά προσωποποιούνταν. Τα άτομα που διαφωνούσαν εκπροσωπούσαν μόνο τον εαυτό τους, και ας συγκέντρωναν κάποιες φορές σαν “τάση”, τις γνώμες κάποιων. Έτσι δημιουργούνταν σε στιγμές κόντρας ένας συναισθηματικός φόρτος που δημιουργούσε ένταση.

Και αυτή η ένταση αποφορτίζονταν στη συνέχεια, αφού οι περισσότεροι μετά τη συνέλευση συνέχιζαν σε συγκεκριμένες ταβέρνες, “κουτούκια” της “παλιάς” Πάτρας, δηλαδή της περιοχής πάνω από την οδό Γερμανού προς το Κάστρο. Εκεί έπιναν και έτρωγαν και συνέχιζαν τις συζητήσεις, ενίοτε και γλεντούσαν έντονα. Άλλες φορές πάλι γίνονταν “γιορτές” στα χωράφια που πολλές φορές κρατούσαν ως το πρωί. Επειδή όμως αυτά τα γλέντια στον φυσικό χώρο εργασίας είχαν και μια άλλη συμβολική σημασία, θα τα δούμε πιο αναλυτικά στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο.

Όλος αυτός ο ιστός δράσεων γύρω από την εργασία και την γενική συνέλευση, την κουβέντα αλλά και το γλέντι, όλες αυτές οι στρατηγικές συνοχής αλλά και αυτονομίας της ομάδας είναι που ονομάζουμε “πολιτικές”. Πολιτικές της αυτονομίας λοιπόν και πολιτικές του χώρου, πολιτικές των αποφάσεων και εν τέλει πολιτικές της ταυτότητας. Αυτό είναι και το θέμα του επόμενου και τελευταίου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Πολιτικές του Χώρου-Πολιτικές της Ταυτότητας

Ο Χώρος της Πανεπιστημιούπολης

Χρωστούμε την αρχική ιδέα αυτής της παραγράφου στην Πόπη, την γεωπόνο του Ινστιτούτου Προστασίας Φυτών Πατρών του Υπουργείου Γεωργίας, που βοήθησε και στήριξε τα μέλη του Συνεταιρισμού, ιδιαίτερα στον τομέα των βιολογικών καλλιεργειών που αποπειράθηκαν. Τους βοήθησε πρακτικά κάνοντάς τους αναλύσεις και παρέχοντάς τους τεχνογνωσία και υλικά που είχαν ανάγκη και τους στήριξε ηθικά ενθαρρύνοντας τους να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους στον πειραματικό (ιδιαίτερα εκείνη την εποχή) τομέα των βιολογικών καλλιεργειών, όταν γεωπόνοι και αγρότες θεωρούσαν το εγχείρημα μάταιο. Μετέπειτα δημιούργησε και προσωπικές φιλίες με κάποια μέλη του Συνεταιρισμού που διαρκούν ως σήμερα.

Στη συνέντευξη που μας έδωσε, ώστε να έχουμε και μια εξωτερική ματιά στο εγχείρημα, προσπαθώντας προς το τέλος να το ορίσει, αναρωτήθηκε ρητορικά: "τι κάνανε αυτά τα παιδιά;" και έδωσε την απάντηση που είχε προσχεδιάσει και σημειώσει σ'ένα χαρτί:

"αυτό που σφραγίζει αυτή την υπόθεση, με τον τρόπο που το κάνανε, νομίζω ότι είναι: απαιτήσανε την εξοικείωση με το χώρο του πανεπιστημίου .Δεν θα είναι ξένο πράγμα, δεν θα είναι: ερχόμαστε να μάθουμε τα κολλυβογράμματα για να πάρουμε το πτυχίο και μόνο" (Σ11 Β 1:22':50''-1:23':25'')

Ποιος όμως είναι αυτός ο χώρος. Ας δούμε λίγο την ιστορία του.

Το Πανεπιστήμιο Πατρών ιδρύεται το 1964 και εγκαινιάζεται το 1966. Αρχικά στεγάζεται σε κτίριο που παραχωρεί ο Ο.Σ.Κ. στο κέντρο της πόλης της Πάτρας, ενώ ήδη από το 1968 επιλέγεται και απαλλοτριώνεται χώρος έκτασης 2.500

στρεμμάτων, στην περιοχή του Ρίου και βόρεια από το χωριό Κάτω Καστρίτσι, σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από την Πάτρα⁹².

Το 1972 ξεκινά η ανέγερση δύο συμβατικών κτιρίων με την επωνομασία “Α” και “Β” που στεγάζουν κυρίως τις διοικητικές υπηρεσίες του Πανεπιστημίου και τα αμφιθέατρα των σχολών αλλά και τα πρώτα δύο κυλικεία (που αργότερα ανέλαβε την εκμετάλλευσή τους ο Συνεταιρισμός και αναφέρονται ως τα “κυλικεία Α” και “Β” στις αφηγήσεις) ενώ ταυτόχρονα εγκαθίστανται είκοσι μικρά ισόγεια προκατασκευασμένα κτίρια που καλύπτουν τις πρώτες εκπαιδευτικές ανάγκες.

Στη συνέχεια κτίζονται τα κτίρια των διαφόρων σχολών (τα λεγόμενα “ταχύρυθμα” γιατί ήταν πανομοιότυπα στο σχέδιο και κτίζονταν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα) μέχρι που το 1984 το Πανεπιστήμιο φεύγει οριστικά από την πόλη της Πάτρας αποδίδοντας το κτίριο (που αποκαλούνταν “το Παράρτημα”) πίσω στον Ο.Σ.Κ. Από τότε ο χώρος συνεχίζει να οικοδομείται, καινούργιες σχολές και νέες εγκαταστάσεις προστίθενται στο Πανεπιστήμιο ενώ το 1988 κτίζεται στην βορειανατολική πλευρά του οικοπέδου το Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Πατρών. Γενικά από το 1970 μέχρι σήμερα είναι ένα πανεπιστήμιο που συνεχώς διευρύνει τις εγκαταστάσεις του.

Ο “Άγριος” Περιβάλλον Χώρος

Τι ήταν όμως αυτός ο χώρος πριν και ποια ήταν η χρήση του;

Ήταν χώρος αγροτικών καλλιεργειών, υπήρχαν κυρίως ελαιώνες που ανήκαν στους κατοίκους της γύρω περιοχής και κάποιοι αμπελώνες (που ο Συνεταιρισμός τους βρήκε σε άγρια κατάσταση και τους έκανε πάλι παραγωγικούς καλλιεργώντας τους). Στον απολογισμό των πρώτων χρόνων που έχουμε αναφέρει, σημειώνεται ότι ο Συνεταιρισμός ζήτησε από τους γύρω

⁹² Πληροφορίες για το Πανεπιστήμιο Πατρών μπορεί κανείς να βρεί στην επίσημη ιστοσελίδα του ιδρύματος: www.upatras.gr. Ειδικότερα στις διεύθυνση: www.upatras.gr/index/page/id/12 βρίσκει κανείς ένα σύντομο ιστορικό του πανεπιστημίου και από την διεύθυνση: www.upatras.gr/index/page/id/64 μπορεί να κατεβάσει την *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης* Πατρα 2010, απ'όπου αντλήσαμε και τα στοιχεία που δίνουμε.

κατοίκους, κατοίκους της κοινότητας του Κάτω Καστρισιού, να πάρει νερό από το ποτάμι που υδρεύονταν και οι ίδιοι για να ποτίσουν τα χωράφια τους, αλλά αρνήθηκαν και “ο λόγος είναι η σύγκρουση που υπάρχει ,από τον καιρό που η Χούντα απαλλοτρίωσε τα χωράφια τους για το πανεπιστήμιο, ανάμεσα στην κοινότητα και το πανεπιστήμιο”⁹³.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι απαλλοτριώνοντας το κράτος τα χωράφια της περιοχής το 1968, για να οικοδομηθεί και στεγαστεί το νεοϊδρυθέν πανεπιστήμιο, αλλοτρίωσε τον χώρο αυτό. Και τον αλλοτρίωσε κυριολεκτικά και συμβολικά.

Κατ'αρχήν άλλαξε η χρήση του χώρου και από αγροτικός μετατράπηκε σε ακαδημαϊκό χώρο αφού πέρασε μέσα από μακρά περίοδο (που διαρκεί μέχρι και σήμερα) που ήταν ένα απέραντο εργοτάξιο. Κτίρια ξεφύτρωναν κάθε τόσο, μπουλντόζες και σκαφικά μηχανήματα δούλευαν ασταμάτητα, βυτία με μπετόν έριχναν χιλιάδες τόνους έτοιμου σκυροδέματος. Την ίδια στιγμή ο χώρος κατακλύζεται από χιλιάδες φοιτητές και δεκάδες πανεπιστημιακούς ,που το τελευταίο πράγμα που τους αφορά είναι τα δέντρα και τα χωράφια που έχουν απομείνει. Το κέντρο βάρους μετατοπίζεται βεβαίως στα κτίρια όπου παράγεται και μεταδίδεται η γνώση, ενώ όλος ο υπόλοιπος χώρος θεωρείται οικόπεδο προς μελλοντική οικοδόμηση.

Ακόμη και σήμερα, στο ρυθμιστικό σχέδιο της πανεπιστημιούπολης του 2010⁹⁴, διακρίνουμε στο τοπογραφικό της πανεπιστημιούπολης- που το βλέπουμε στην τρίτη φωτογραφία της πρώτης σελίδας αυτής της εργασίας- με τον τίτλο “ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ” τον χώρο γύρω από τα κτίρια σημασμένο με πράσινο χρώμα. Στο υπόμνημα του τοπογραφικού, στο πράσινο χρώμα διαβάζουμε “ ΠΡΑΣΙΝΟ-ΧΩΡΙΣ ΧΡΗΣΗ” . Με την βίαια εισβολή του στον χώρο το πανεπιστήμιο τον μετέτρεψε σε έναν άχρηστο χώρο, σε έναν “περιβάλλοντα χώρο πρασίνου” που μόνο σκοπό του έχει να περιβάλλει τις σημαντικές ακαδημαϊκές εργασίες που εκτελούνται εντός των κτιρίων που γεμίζουν βίαια τον χώρο. Τον κατέστησε εν τέλει έναν ξένο, άδειο χώρο.

⁹³ Βλ.Παράρτημα Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

⁹⁴ Βλ. *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης Πατρα 2010*, Σελ.48

Άδειο από χρήση, άδειο από νοήματα, άδειο από το συμβολικό φορτίο που έφερε μέχρι τώρα όντας χώρος παραγωγής λαδιού και κρασιού, βασικών αγροτικών προϊόντων. Έγινε ένα μη -χώρος, χώρος που χρησιμεύει μόνο για να διέρχεται κανείς χωρίς να δημιουργεί δεσμούς, χώρος που λειτουργεί μόνο ως σύνορο και περίγυρος κάποιων άλλων πιο σημαντικών κέντρων.

Όλη τη δεκαετία του 1970 ο χώρος έμεινε ακαλλιέργητος και αγρίεψε. Οι αγρότες συμμετείχαν στους πλειοδοτικούς διαγωνισμούς, συνέλεξαν μόνο τον καρπό και δεν ασχολούνταν άλλο με τα χωράφια. Τα αμπέλια δε που θέλουν συνεχή φροντίδα δεν έδιναν ούτε συγκομιδή. Σε δημοσίευμα του 1983, λίγο μετά την συμφωνία ΥΝΓ, Πανεπιστημίου Πατρών και Νομαρχίας Αχαΐας για την σύσταση τριμελούς επιτροπής και την χρηματοδότηση του εγχειρήματος, ο πρόεδρος του δηλώνει ότι :”η εγκατάλειψη των κτημάτων του Πανεπιστημίου και η απαράδεκτη όψη του περιβάλλοντος χώρου” τον προβλημάτιζαν ,αλλά δεν έβρισκε λύση γιατί “ο ασθενικός προϋπολογισμός του Πανεπιστημίου δεν άφηνε περιθώρια παρά μόνο για μια στοιχειώδη συντήρηση”, μέχρι που βρέθηκε ο Συνεταιρισμός⁹⁵.

Ο χώρος αυτός λοιπόν που έμενε ακόμη άκτιστος άρα άχρηστος για τον ακαδημαϊκό του ρόλο και ακαλλιέργητος μετατράπηκε σε έναν “άγριο” (raw, undomesticated) χώρο, σε έναν χώρο που βίαια του αφαιρέθηκαν όλες οι συμβολικές και πολιτισμικές αναφορές. Την δυνατότητα του επανεπιοικισμού αυτού του χώρου με συμβολικά νοήματα είδε λοιπόν ο Πέτρος όταν το φθινόπωρο του 1982 και του 1983 “είδε τα δέντρα με άλλα μάτια” και μαζί με τον αρχικό πυρήνα φοιτητών ξεκίνησαν το εγχείρημα. Θυμίζουμε επίσης ότι είχε μόλις γυρίσει από την παραμονή του σε “εναλλακτικούς χώρους” όπου επικρατούσαν οι ιδέες της ισορροπίας και της αρμονικής συνύπαρξης με τη φύση⁹⁶.

⁹⁵ Βλ. *Το Βήμα* Εφημερίδα *Φοιτητές Αγρότες σ’ ένα πείραμα...* άρθρο του Ηλία Θεοφυλάκτου στο *Αφιέρωμα Νεολαία* που αναφέρεται στην ίδρυση της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 27/03/1983

⁹⁶ Βλ. Θεοδώρου Θ.,*Ηθικός Πανικός και η Αντικουλτούρα των Χίπις στα Μάταλα* στο Καραμανωλάκης Β.,Ολυμπίτου Ε.,Παπαθανασίου Ι. (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο 2010

Τα δέντρα δεν ήταν πια για τον νεαρό φοιτητή ένας "χώρος πρασίνου", ένα φυσικό ντεκόρ για να ξεκουράζεται το μάτι μετά την έντονη μελέτη αλλά ένας ζωντανός μα εγκαταλελειμμένος και αφρόντιστος χώρος που είχε αγριέψει. Τα ελαιόδεντρα είχαν δέσει τον καρπό τους και περίμεναν κάποιος να τον συλλέξει. Και έτσι ο Πέτρος, που όπως μας είπε, πέρασε τα παιδικά του χρόνια σε χωριό της υπαίθρου, στην Ακανθού, χωριό στην κατεχόμενη σήμερα περιοχή της Κύπρου και έφυγε από εκεί το 1974 πρόσφυγας για την πόλη, είδε τις δυνατότητες αυτού του χώρου και αυτού του καρπού, αντιστρέφοντας για άλλη μια φορά την συμβολική ιεραρχία του που είχε αναστραφεί βίαια: το κέντρο βάρους του χώρου στα μάτια των νεαρών φοιτητών μετατίθεται πάλι από τα κτίρια στην αγροτική έκταση και στα ελαιόδεντρα.

Η μετανάστευση αυτή του Πέτρου από την ύπαιθρο βίαια στην πόλη και από την Κύπρο στην πανεπιστημιούπολη⁹⁷ μας φέρνει σε μια άλλη αντιμετώπιση του θέματος.

“Επανεδαφοποίηση” των Σημασιών

Το Πανεπιστήμιο, σαν χώρος παραγωγής της γνώσης και ανταλλαγής και διάδοσης των ιδεών είναι καθαρά αστεακό φαινόμενο. Τα μεγάλα ιστορικά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια αναπτύχθηκαν παράλληλα και συνέδεσαν την ιστορία τους και το όνομά τους με τις αντίστοιχες πόλεις που τα φιλοξενούν. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, τα δύο ιστορικά πανεπιστήμια, το “Καποδιστριακό” της Αθήνας και το “Αριστοτέλειο” της Θεσσαλονίκης βρίσκονται κοντά στο κέντρο των πόλεων και ιδιαίτερα την περίοδο της δικτατορίας και της μεταπολίτευσης έχουν παίξει έναν έντονο και ενεργό πολιτικό ρόλο, με αιχμές την κατάληψη του Πολυτεχνείου τον Νοέμβρη του 1973 και τις γενικευμένες καταλήψεις του 1979. Χώροι φορτισμένοι λοιπόν από αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις, χώροι που

⁹⁷ Ο Πέτρος την εποχή εκείνη φοιτούσε αλλά και διέμενε στην πανεπιστημιούπολη, στην Φοιτητική Εστία που βρίσκεται δίπλα στα κτίρια “Α” και “Β”. Στην Φοιτητική Εστία διέμεναν πολλοί φοιτητές από την Κύπρο αλλά και από διάφορες αραβικές και αφρικανικές χώρες. Κάποιοι απ’αυτούς υπήρξαν μέλη του Συνεταιρισμού

συνδιαλέγονται άμεσα με τις δύο μεγάλες πόλεις της ταχύτατα αναπτυσσόμενης Ελλάδας.

Το Πανεπιστήμιο Πατρών είναι το πρώτο (μαζί με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων⁹⁸) που ιδρύθηκε με άλλη λογική, με τη λογική του “Campus”, στα πρότυπα των Βορειοαμερικανικών πανεπιστημίων που βρίσκονται σε υπαίθρια έκταση, μακριά από αστικά κέντρα ώστε να μπορούν ανενόχλητοι οι φοιτητές και οι επιστήμονες να μελετούν και να διεξάγουν τις έρευνές τους. Ιδρύθηκε σαν ένα πανεπιστήμιο προσανατολισμένο στις τεχνολογικές σπουδές (engineering), περισσότερο σαν ένα ινστιτούτο έρευνας, που αργότερα πλαισιώθηκε και από τμήματα θεωρητικού χαρακτήρα.

Στεγάστηκε προσωρινά στην πόλη της Πάτρας αλλά ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 άρχισαν οι εργασίες ανοικοδόμησης στο οικόπεδο των 2500 στρεμμάτων (σήμερα 4500) στην περιοχή του Ρίου, 12 χιλιόμετρα από την πόλη της Πάτρας⁹⁹. Τμήματα και Σχολές μετακόμιζαν καθ'όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 μέχρι και το 1984 όπου μετακόμισε οριστικά από την πόλη στην πανεπιστημιούπολη. Πολλοί από τους φοιτητές αυτής της μεταβατικής περιόδου θα στεναχωρήθηκαν γι'αυτή την μετακόμιση γιατί ήθελαν σπουδάζοντας να φύγουν από τις επαρχίες καταγωγής τους και να κοινωνικοποιηθούν σε μια μεγάλη πόλη, όπως ο Μανόλης, κι αυτός ένα από “τα παιδιά του Πέτρου”, που έμαθε για τον Συνεταιρισμό σαν μαθητής Λυκείου από τις εφημερίδες και έγινε μέλος του το φθινόπωρο του 1983:

“ εγώ στην αρχή ήμουνα πάρα πολύ στεναχωρημένος που είχε φύγει το πανεπιστήμιο από το “Παράρτημα” και είχε πάει απάνω, μου άρεσε παρά πολύ να ζω στην πόλη μέσα, και όταν πήγα στο Ρίο έλεγα:τι κάνουμε εδώ στα χωράφια, αλλά έψαχνα τον Συνεταιρισμό” Σ 9 (1:31´57”-1:32´15”)

⁹⁸ Ιδρύθηκαν ταυτόχρονα και ακολούθησαν παράλληλη πορεία. Η πανεπιστημιούπολη του όμως απέχει 6 χιλιόμετρα από την πόλη των Ιωαννίνων ενώ της Πάτρας 12. Βλ. www.uoi.gr και www.upatras.gr

⁹⁹ Η συγκοινωνία από την Πάτρα προς την πανεπιστημιούπολη ξεκινά το πρωί και σταματά στις 10 το βράδυ, έτσι οι φοιτητές της Φοιτητικής Εστίας διαμαρτύρονταν συνεχώς γιατί έτσι αποκλείονταν από τη ζωή της πόλης τη νύχτα, αφού σπάνια διέθεταν ιδιωτικό μέσο.

Ένα πανεπιστήμιο -"μετανάστης" λοιπόν, αλλά ηγεμονικός μετανάστης αφού εισβάλλει βίαια στο χώρο και του επιβάλλει τον συμβολικό μετασχηματισμό που περιγράψαμε, υποδέχεται φοιτητές-μετανάστες που από την μία έχουν εγκαταλείψει, συνήθως με ενθουσιασμό και προσδοκίες, τους τόπους καταγωγής και τις οικογένειές τους και από την άλλη αφήνουν την πόλη της Πάτρας που επιθυμούν να ζουν, για να "ανέβουν" στο πανεπιστήμιο, "μέσα στα χωράφια", για να σπουδάσουν.

Πρόκειται για μια διπλή και αμοιβαία "απεδαφοποίηση" (deterritorialization), έναν όρο που χρησιμοποιούν οι θεωρητικοί της ύστερης νεωτερικότητας, όπως ο Arjun Appadurai, για να περιγράψουν τις επιπτώσεις που επιφέρουν οι διευρυμένες ροές ανθρώπων, αγαθών, οικονομικών κεφαλαίων, πληροφοριών και ιδεών στις πολιτισμικές ταυτότητες, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης (globalization)¹⁰⁰.

Ο Raul Zibechi, στο βιβλίο του *Αυτονομίες και Χειραφετήσεις*¹⁰¹ μας δίνει έναν χάρτη των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων που ξεπηδούν στην Λατινική Αμερική από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα, σαν αντίδραση στην επικράτηση, στις χώρες της περιοχής, κυβερνήσεων με νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα που επιβάλλεται με τη βία. Στο κείμενό του χρησιμοποιεί τον όρο "(επαν)εδαφοποίηση" (reterritorialization) "για να περιγράψει την διαδικασία ριζώματος των κινημάτων των "από κάτω" σε φυσικούς χώρους στις πόλεις και στην ύπαιθρο, τους οποίους έχουν καταλάβει μετά από σκληρούς αγώνες και στους οποίους δημιουργούν συλλογικά νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης της ζωής, αυτόνομες από κεντρικούς κρατικούς θεσμούς"¹⁰²

Πρόκειται για μια δημιουργική και επινοητική διαδικασία και όχι για μια επιστροφή στις παλιές τοπικότητες η οποία μας κάνει να μιλάμε "όχι μόνο για άλλα εδάφη αλλά και για άλλα υποκείμενα, ...που διαμορφώνουν τους δικούς

¹⁰⁰ Βλ. Arjun Appadurai, *Modernity at Large* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997 .

Για τη σχέση της "απεδαφοποίησης" με την μετανάστευση βλ. Nikos Papastergiadis *The Turbulence of Migration*, Cambridge 2000

¹⁰¹ Βλ. Raul Zibechi *Αυτονομίες και Χειραφετήσεις* Αλάνα, συλλογική μετάφραση Αθήνα 2010

¹⁰² Βλ. Raul Zibechi όπ. Σελ 23

τους χώρους σε μια πορεία αγώνων στην οποία αναπτύσσονται οι ίδιοι ως υποκείμενα. Αυτός ο τύπος οργάνωσης συνεπάγεται την ύπαρξη ενός κοινοτικού κινήματος όπου η ζωή στο σπίτι φαίνεται να επεκτείνεται στην κοινότητα”¹⁰³ .

Βλέπουμε λοιπόν ότι αυτή η “επανεδαφοποίηση” είναι η “εξοικείωση με το χώρο” που μας είπε η Πόπη. Όντας μια επινοητική διαδικασία και προς το χώρο, αποδίδοντας του άλλα συμβολικά νοήματα, και προς τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, συντελώντας “στην εσωτερική σύνδεσή μεταξύ τους” και εν τέλει και προς τον εαυτό, εκβάλλει στην επαναδιαπραγμάτευση της ταυτότητας που θα δούμε παρακάτω. Για την ώρα θα αναφέρουμε λεπτομερέστερα τους τρόπους αυτής της “επανεδαφοποίησης”, αυτού του “αποικισμού” του άδειου και ξένου περιβάλλοντα χώρου της πανεπιστημιούπολης με πολιτισμικά νοήματα που επιχείρησε ο Συνεταιρισμός, κάνοντας “μια τεράστια κατάληψη” όπως μας είπε ο Λάζαρος, έχοντας προφανώς στο νου του τις αλλεπάλληλες καταλήψεις που ‘σάρωναν τα ελληνικά πανεπιστήμια από τον Νοέμβρη του 1973 και καθ’όλη τη δεκαετία του 1970 και 1980.

Μέθοδοι Συμβολικής “Καλλιέργειας” του Χώρου

“εμείς αισθανόμαστε ότι είμαστε μια ομάδα η οποία έχει μια δυναμική, υπάρχει εδώ ένας χώρος ο οποίος ήταν εγκαταλελειμμένος και μεις βρεθήκαμε εδώ, ήρθαμε, τον πρασινίζουμε τον δουλεύουμε και αυτή τη στιγμή δίνουμε τη δυνατότητα σε εκατό άτομα, φοιτητές να έχουν μια εργασία, μια πρόσβαση στη γη”

Ερευνητής :Ανεξάρτητα αν ήταν ιδιοκτησία Πανεπιστημίου;

Τι ιδιοκτησία πανεπιστημίου ,απαλλοτρίωση έγινε, δημόσιος χώρος είναι , δουλεύουμε, μας έδωσε το κράτος κάποια πράγματα και δουλεύουμε και προχωράμε τον κοινοτισμό , την αυτοδιαχείριση, την οικολογία, την βιοκαλλιέργεια κ.λ.π.... αυτοί ήμαστε. (Σ9 1:33’45’’-1:34’20’’)

¹⁰³ Βλ. Raul Zibechi ό.π. Σελ 83

μας λείπει ο Μανόλης ορίζοντας το εγχείρημα του Συνεταιρισμού. Ας δούμε λοιπόν έναν έναν τους τρόπους αυτού του “πρασινίσματος” που έκανε τον χώρο ξανά οικείο.

Κατ'αρχήν αυτή η “εξημέρωση” (domestication), αυτή η “καλλιέργεια” του “άγριου” χέρσου χώρου έγινε με την εργασία των μελών του Συνεταιρισμού στα χωράφια και δευτερευόντως στα κυλικεία. Τα ελαιόδεντρα δεν έδιναν μόνο τον καρπό τους, αλλά κλαδεύτηκαν, λιπάνθηκαν και πρόσφεραν βιώματα στους ανθρώπους που τα φρόντισαν. Κυρίως τα αμπέλια “αναστήθηκαν” αφού για δεκαπέντε χρόνια είχαν μείνει ακαλλιέργητα και είχαν αγριέψει*. Στα κυλικεία έγινε προσπάθεια να δοθεί μια όψη πιο οικεία με καλλιτεχνικές παρεμβάσεις που έγιναν στους τοίχους καθώς και με την προσφορά χειροποίητων εδεσμάτων και χυμών που παρασκεύαζαν τα μέλη του Συνεταιρισμού για τους φοιτητές.

Κυρίως όμως η εργασία που συνέβαλλε προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η μη κερδοφόρα εργασία του καθαρισμού του χέρσου χώρου. Οδηγημένοι από την ανάγκη για δημιουργία θέσεων εργασίας ιδιαίτερα τις χρονιές που δεν υπήρχε συγκομιδή ελαιοκάρπου, έχοντας αρκετό αποθεματικό μετά τη συγκομιδή του 1985, και διαθέτοντας αρκετά αγροτικά μηχανήματα και εργαλεία πλέον, τα μέλη του Συνεταιρισμού καθαρίζουν το χώρο. Ξελογγώνουν παλιά χωράφια, κόβουν βάτα και ανοίγουν χώρο για νέες καλλιέργειες. Κυρίως όμως φροντίζουν τον χώρο και τον επαναφέρουν στην αγροτική χρήση.

Είναι νομίζουμε ο χαρακτήρας της εργασίας αυτής, ο χαρακτήρας της μη κερδοφορίας της που την κάνει συμβολικά δραστική. Είναι μια εργασία προσφοράς, προσφοράς εργασίας προς τους φοιτητές αλλά κυρίως προσφοράς προς τον ίδιο τον αγροτικό χώρο, προς την ίδια την αγροτική “γη”. Και είναι μια προσφορά, ένα είδος “δώρου” χωρίς ανταπόδοση, μια μορφή γενικευμένης και ανιδιοτελούς αμοιβαιότητας που δημιουργεί δεσμούς και παράγει σημασίες. Έτσι, έχει την δυνατότητα να αντιστρέφει το συμβολικό περιεχόμενο του χώρου, να τον “εξημερώνει”, να τον καλλιεργεί κυριολεκτικά και μεταφορικά, να τον κάνει χρήσιμο, να τον γονιμοποιεί και από άδειο και ξένο χώρο να τον μετατρέψει σε

* Τα αμπέλια, σε αντίθεση με τα ελαιόδεντρα, θεωρούνται δύσκολη καλλιέργεια γιατί θέλουν συνεχή φροντίδα.

φορέα καρπών και νοημάτων¹⁰⁴. Στην πρώτη φωτογραφία της πρώτης σελίδας της εργασίας αυτής βλέπουμε δύο μέλη του Συνεταιρισμού-δεξιά ο Λάζαρος-να καθαρίζουν τους ελαιώνες με το αλυσοπρίονο.

Στον χώρο αυτό υπήρχαν πριν από την απαλλοτρίωσή του από το κράτος ορισμένες κατοικίες που με τα χρόνια της εγκατάλειψης είχαν μετατραπεί σε ερείπια. Η δημιουργική δράση του Συνεταιρισμού στρέφεται και προς τα εκεί και κάποια μέλη του αποφασίζουν να επισκευάσουν τα πιο καλοδιατηρημένα απ'αυτά και να μείνουν ένα με δύο χρόνια, ζώντας χωρίς τις στοιχειώδεις ευκολίες της ύδρευσης και του ηλεκτρικού ρεύματος. Είναι παροιμιώδεις οι αντιδράσεις των υπόλοιπων φοιτητών όταν έβλεπαν αυτούς τους “αγριάνθρωπους” να πλένονται στο παρακείμενο ποτάμι ή να προσπαθούν να ζεσταθούν το χειμώνα με αυτοσχέδιες ξυλόσομπες. Νομίζουμε ότι αυτή η δραστηριότητα ολοκληρώνει την “κατάληψη” σαν οικειοποίηση και μετατροπή του έρημου χώρου σε βιωμένο χώρο και δεν είναι τυχαίο ότι στράφηκε προς εγκαταλελειμμένα κτίρια, αποδεικνύοντας την διαφορά οπτικής και την επινοητική δράση αυτών των ανθρώπων.

Αυτό όμως που σημάδεψε το χώρο αυτό ήταν οι “γιορτές” του Συνεταιρισμού στα χωράφια και τα πάρτυ στα κυλικεία. Από το πρώτο γλέντι που αναφέρει ο

¹⁰⁴ Εδώ ακολουθούμε την ερμηνευτική γραμμή ανάλυσης του Παπαταξιάρχη που στο *Ο Κόσμος του Καφενείου* διαχωρίζει τις συμβολικές σφαίρες του “καφέ” και του “ρακιού”. Από την μία η σφαίρα της υλικής συναλλαγής και της ιδιοτελούς αμοιβαιότητας και από την άλλη η σφαίρα του “κεφιού”, του “γλεντιού” και της ανιδιοτελούς αμοιβαιότητας. Βλ. Παπαταξιάρχης Ευθύμιος *Ο Κόσμος του Καφενείου* στο Παπαταξιάρχης Ευθύμιος, Παραδέλλης Θεόδωρος (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα* Αλεξάνδρεια Αθήνα 1998 Σελ.227-240.

Επίσης στο *A Contest With Money* δείχνει πως η χαρτοπαιξία όπως και το “κέφι” ,επιτελεί μια συμβολική αντιστροφή του “άγριου χρήματος” και το “εξημερώνει”, το αδειάζει από την αξία του σαν μέσο συναλλαγής και δείκτη ιεραρχίας και το μετατρέπει σε περπτό βάρος και υλικό προς (καταν)άλωση. Έτσι χαρίζει, ιδιαίτερα στους “μεγάλους χαμένους” την απεξάρτηση από το χρήμα και τους ιεραρχικούς δεσμούς που προϋποθέτει δηλαδή την προσωπική αυτονομία. Βλ. Papataxiarchis Evthymios *A Contest With Money :Gambling and the Politics Of Disinterested Sociality in Aegean Greece* στο Sophie Day, Evthymios Papataxiarchis , Michael Stewart (edit) *Lillies of the field : marginal people who live for the moment* Westview Press Boulder, Colorado 1999 Σελ. 170-171.

Πέτρος στον απολογισμό των πρώτων χρόνων, που έγινε σε μια κρίσιμη καμπή για το Συνεταιρισμό, “ένα γλέντι που κράτησε από το πρωί μέχρι αργά το βράδυ, στον τόπο της δουλειάς και συμμετείχαν όχι μόνο τα άτομα που δουλεύουν αλλά και πολλοί άλλοι”¹⁰⁵ μέχρι τα γλέντια που έζησε ο γράφων το 1989 -90 κατά τις πανσελήνους του Φεβρουαρίου και του Μαρτίου με τις τεράστιες φωτιές που άναβαν οι κλάρες από το κλάδεμα των ελαιόδεντρων, είναι η τελετουργία που συμπύκνωνε το βίωμα των μελών της ομάδας, και έφερνε σε επαφή τα μέλη με νέους γνώριμους, δημιουργούσε δεσμούς με το χώρο και με τους ανθρώπους και έτσι προίκιζε το χώρο με νέες σημασίες. Η δεύτερη φωτογραφία στην πρώτη σελίδα είναι χαρακτηριστική: μπροστά από τη φωτιά, τέσσερα μέλη του Συνεταιρισμού κρατούν θριαμβευτικά τα κοκορέτσια που μόλις έψησαν και ετοιμάζονται για την «γιορτή». Πίσω αριστερά ορθώνονται οι τσιμεντένιοι τοίχοι του κτιρίου του Φυσικού τμήματος που τότε ολοκληρώνονταν η οικοδόμησή του.

Αυτές τις σημασίες προσπάθησαν να αναβιώσουν το 2001, γιορτάζοντας τα 20 χρόνια του Συνεταιρισμού, πρώην μέλη του απ’όλες τις γενιές, που αρκετοί δεν γνωρίζονταν καν, και μαζεύτηκαν και αποπειράθηκαν ένα τέτοιο γλέντι στον ίδιο χώρο .

Κυριολεκτικά δεν ξέρω ποιοι άλλοι άνθρωποι μέχρι και σήμερα, πέρα από τα μέλη του Συνεταιρισμού, γνωρίζουν το χώρο αυτό και τον συνδέουν με βιώματα και εμπειρίες που τους γεννούν συγκινήσεις. Οι παλιοί αγρότες-ιδιοκτήτες έχασαν την σχέση τους μετά την απαλλοτρίωση και αυτοί που κατά καιρούς συλλέγουν τον καρπό , το κάνουν σαν μια γρήγορη και εύκολη συγκομιδή χωρίς περαιτέρω υποχρεώσεις. Οι μόνοι που αναφέρονται σε ζωντανό και βιωμένο χώρο, που ονομάτισαν τοποθεσίες και θυμούνται πρόσωπα και γεγονότα μέσα σ’αυτές είναι τα μέλη του Συνεταιρισμού.

Ενηλικιώσεις

“κοίταξε ο Συνεταιρισμός μας έχει στιγματίσει σε σχέση με το πως σκεφτόμαστε στη ζωή μας γενικά έτσι...εμείς ήμασταν τότε πιτσιρίκια, μπήκαμε σε

¹⁰⁵ Βλ.Παράρτημα Πίνακας Β Τεκμήριο Αριθ 4

μια φάση που τότε γνωρίζαμε τον εαυτό μας, γνωρίζαμε και τους άλλους και κυρίως ας πούμε ότι ορίζαμε τις σχέσεις μας με τους άλλους ανθρώπους .Μπαίνοντας λοιπόν σ'ένα χώρο σ'αυτήν την ηλικία μας τράβηξε”

(Σ 1 Α 40':45''-41':15'')

μας λέει η Βάσω δείχνοντάς μας την ρευστή και μεταβατική ηλικία στην οποία βρίσκονταν τα περισσότερα μέλη όταν πρωτοξεκίνησαν να εργάζονται στο Συνεταιρισμό. Εκφράσεις στις συνεντεύξεις όπως “μας επηρέασε” ,“μας καθόρισε”,“μας σημάδεψε”, “μας έβαλε σε άλλο τρόπο” δείχνουν την δραστικότητα του εγχειρήματος στη διαμόρφωση των αξιών και των πεποιθήσεων των υποκειμένων. Τελικά ο Συνεταιρισμός, ο δικός τους Συνεταιρισμός για κάθε γενιά, μετατρέπεται για κάποιους σε ένα πολυδύναμο σύμβολο στο οποίο καταφεύγουν για να αντλήσουν νοήματα και να ορίσουν την ταυτότητά τους. Άλλοι το βλέπουν σαν μια “φάση” και άλλοι σαν ένα “φοιτητικό παραμύθι”, μια κοινωνική “θερμοκοιτίδα” από την οποία άργησαν να βγουν. Η δραστικότητα ποικίλει αλλά οι επιδράσεις είναι κοινές.

Πολλοί βίωσαν μια κοινωνικοποίηση, ένα είδος “ενηλικίωσης” .Αρκετοί ,όπως ο Λάζαρος που είδαμε, ανέφεραν στις συνεντεύξεις ότι εκεί έμαθαν να μιλούν δημόσια, ότι “ξεψάρωσαν” και “βγήκαν από το καβούκι τους”. Άλλοι πάλι βίωσαν αυτήν την “ενηλικίωση” σε συνδυασμό και με την απομάκρυνση από την οικογένεια τους. Ας δούμε πως το θέτει ο Παύλος:

“Είχα τσακωθεί με τον πατέρα μου για να μείνω παραπάνω με τα μαθήματα που χρώσταγα και από τον Τ. μου λέει: ρε συ υπάρχει μεροκάματο ..και πάω για το μεροκάματο . Το Συνεταιρισμό τον ήξερα σαν εικόνα εκείνη την εποχή, σαν φοιτητής :κάτι μαλλιάδες ας πούμε και κάτι φιλοφρίκουλες είχανε τα κυλικεία ...τώρα δουλεύοντας με τα παιδιά κατάλαβα, στις κουβέντες εκεί...

Ερευνητής: Εσύ είσαι ένας άνθρωπος που μεγάλωσε στην πόλη. Πως πας σε αγροτική δουλειά;

Ε, εντάξει ,δούλευα όμως ...γιατί ήταν ο πατέρας μου, μάζευα ελιές. Έτσι πήρα και προαγωγή συμμετέχοντας στο μάζεμα των ελιών το 85 ως “κλαδευτής” , θεωρήθηκα ειδήμων ,ο Πέτρος με έχρισε ειδήμονα, εκεί που μοιράζανε τις ομάδες, σε κάθε ομάδα έμπαινε ένας κλαδευτής και δύο που μαζεύανε. Άρα

μπήκα στο συνεργείο αναβαθμισμένος ως κλαδευτής. Γιατί ναι μεν πήγαινα και μάζευα ελιές με τους γονείς μου αλλά ως καθαρά ιεραρχική οικογένεια το πριόνι το κράταγε ο θεός, ο μεγάλος αδελφός του μπαμπά”

Σ4Α (1':45''-5': 15'')

Αρκετοί από τους νέους που ζήτησαν εργασία στο Συνεταιρισμό είχαν πάρει τις αποστάσεις τους από την φυσική τους οικογένεια. Είχαν την ανάγκη να ανεξαρτητοποιηθούν, καθορίζοντας τις επιλογές τους οι ίδιοι. Μπαίνοντας ωστόσο στο Συνεταιρισμό βρίσκουν ή καλύτερα “κατασκευάζουν” μια νέα “οικογένεια”. Ο Μανόλης όταν συζητούσαμε για την ομοφωνία στις γενικές συνελεύσεις, παρατήρησε: “γιατί εσύ, με την οικογένειά σου, ψηφίζεις;”

Αυτή η “κατασκευή συγγένειας” συνεχίζεται μέχρι σήμερα μια και ο Μανόλης έχει παντρεύει, σαν κουμπάρος, τον Λάζαρο που με τη σειρά του πάντρεψε τη Βάσω με τον Άγγελο. Και αρκετοί έχουν βαφτίσει ο ένας τα παιδιά του άλλου δίνοντας στην “οικογένεια” αυτή άλλον ορίζοντα.

“Φοιτητής” ή “Συνεταιρισμένος Αγρότης”

“Για κάποιους από μας που ζήσαμε εκεί μέσα έφυγε από το φοιτητικό και πήγε σ’άλλα πράγματα...φύγαμε από το Πανεπιστήμιο, είχαμε αποκοπεί από την οργανική φάση του πανεπιστημίου, δεν αισθανόμασταν κομμάτι του. Εμείς αισθανόμασταν μια κοινότητα αυτόνομη. Και αυτό ήταν ένα πράγμα που ήτανε πιστεύω από τα λάθη μας”

(Σ 9 1:32'40''-1:34'35'')

συνεχίζει ο Μανόλης τον ορισμό του εγχειρήματος κάνοντας αυτοκριτική όσον αφορά την σχέση με το Πανεπιστήμιο που θα έδινε κατά την άποψη του βιωσιμότητα και συνέχεια στον Συνεταιρισμό.

Στις συνεντεύξεις ακούσαμε αρκετές ιστορίες για το πως ξεχώριζαν τα μέλη του Συνεταιρισμού, ιδιαίτερα οι “χωραφάδες”, από τους άλλους φοιτητές. Κυκλοφορώντας γύρω από τις σχολές με τα λερωμένα ρούχα της δουλειάς, πάνω στα τρακτέρ ή στην πιο ακραία περίπτωση κατοικώντας στα εγκαταλελειμμένα σπιτάκια, θεωρούνταν οι “Άλλοι” του φοιτητικού χώρου ή “τα

φρικιά” όπως τους αποκαλούσαν τότε. Οι ίδιοι θεωρούσαν ότι ζούσαν αντισυμβατικά και ελεύθερα σε σχέση με τους άλλους φοιτητές. Έπαιρναν απόσταση από τη θεσμική ταυτότητα του “φοιτητή” παρ’όλο που οι περισσότεροι ολοκλήρωσαν τελικά τις σπουδές τους.

Από την άλλη μεριά έπαιρναν απόσταση και από τον τρόπο πολιτικοποίησης των φοιτητικών νεολαιών, από τις συνελεύσεις των αμφιθεάτρων. Τα μέλη του Συνεταιρισμού πίστευαν ότι οι ίδιοι καλλιεργούσαν έναν τρόπο πολιτικοποίησης στο εσωτερικό του Συνεταιρισμού πολύ πιο ριζοσπαστικό, ότι έκαναν “αυτό που λέμε επανάσταση στην καθημερινή ζωή”.

Θα επιχειρήσουμε μια ερμηνεία γυρίζοντας πάλι για λίγο στην ανασήμανση του χώρου. Στο ρυθμιστικό σχέδιο του 2010 προτείνεται ο “χωρίς χρήση” χώρος να διαμορφωθεί ως “χώρος περιπάτου”¹⁰⁶. Γενικότερα σχεδιάζεται “η ζώνη πρασίνου να περικλείει , να οριοθετεί και να προστατεύει”¹⁰⁷ τις σημαντικές και κυρίαρχες λειτουργίες του ιδρύματος που επιτελούνται βεβαίως εντός των κτιρίων. Η μόνη δραστηριότητα καλλιέργειας είναι ο βοτανικός κήπος του Βιολογικού τμήματος, ενώ στις δράσεις του “πράσινου πανεπιστημίου” που προβλέπονται δεν περιλαμβάνεται πουθενά η ενεργητική ενασχόληση με την καλλιέργεια αυτού του “περιβάλλοντος χώρου”¹⁰⁸

Όπως λοιπόν αυτός ο άδειος χώρος, ο μη χώρος, αναβαθμίζεται από το πανεπιστήμιο (και τους άλλους φοιτητές) στην καλύτερη περίπτωση σε οριακό χώρο, σε αναλώσιμο σύνορο που η μόνη του αποστολή είναι να οριοθετεί τις λειτουργίες του πανεπιστημίου που θεωρούνται κυρίαρχες, σ’ένα “χώρο διερχομένων” (που εξακολουθεί να είναι μη χώρος) ¹⁰⁹ , έτσι νομίζουμε και τα μέλη του Συνεταιρισμού, έχοντας κάνει αυτόν τον περιθωριακό χώρο ζωτικό τους χώρο, αντιστρέφοντας για μια φορά ακόμη την ιεραρχία, αντιμετώπισαν την

¹⁰⁶ Βλ. *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης Πατρα 2010*, Σελ.46

¹⁰⁷ Βλ. *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης Πατρα 2010*, Σελ.35

¹⁰⁸ Βλ. <http://www.upatras.gr/index/page/id/141#actions>

¹⁰⁹ Βλ. Marc Augé *Non-Places : Introduction to an Anthropology of Supermodernity* Μετ. John Howe Verso London, New York 1995

ταυτότητα του “φοιτητή” ανταγωνιστικά , στην καλύτερη περίπτωση σαν μια περιθωριακή ταυτότητα που αρκούσε για τις διατυπώσεις και την παροχή “πάσου”, δελτίου φοιτητικής ταυτότητας για την παροχή μειωμένου εισιτηρίου.

Κατά τα άλλα επεξεργάστηκαν και ανέδειξαν με τους τρόπους που είδαμε την ταυτότητά τους σαν μέλη του Συνεταιρισμού, μια συλλογική ταυτότητα που άφησαν να ορίσει την υποκειμενικότητά τους, τουλάχιστον αυτήν την εποχή.

Όπως το έθεσε ο Πέτρος ήδη από το 1984, στον απολογισμό: “είναι δύσκολο να είσαι καλός φοιτητής και καλός συνεταιρισμένος αγρότης. Το άσχημο είναι ότι στα μικρά έτη οι περισσότεροι φοιτητές θέλουν να είναι καλοί, και δεν τους μένει καιρός για τίποτα άλλο. Έχει περάσει η εποχή που η λέξη “σπάστης” ισοδυναμούσε με βρισιά”¹¹⁰.

Ο Συνεταιρισμός ήταν, τουλάχιστον για κάποια από τα μέλη του, μια κοινωνική εμπειρία καθολικού χαρακτήρα. Δεν εργάζονταν μόνο μαζί αλλά έκαναν σχέσεις, γλεντούσαν και ονειρεύονταν παρέα. Έτσι αν και αρκετοί διατήρησαν φιλικές σχέσεις και με φοιτητές εκτός Συνεταιρισμού, διαμορφώθηκε βαθμιαία η αίσθηση μιας κλειστής παρέας, ενός κέντρου και οι φίλοι των μελών είτε έρχονταν προς αυτό είτε χάνονταν.

Διαμορφώθηκε επίσης, όπως παρατηρήσαμε ακόμη και σήμερα στις συνεντεύξεις, και ένας κοινός κώδικας, μια κοινή γλώσσα, που όριζε το εγχείρημα. Αυτούσιες φράσεις, με κυριότερες την “ομοφωνία” και την “αυτοδιαχείριση”, που είναι γραμμένες στο καταστατικό που οι πληροφορητές έχουν να διαβάσουν είκοσι πέντε χρόνια, τις ακούγαμε ξανά και ξανά από το στόμα διαφορετικών ανθρώπων. Είναι οι στερεότυποι “δείκτες βιωμένης ιστορίας” που μας λέει η Μπουσχότεν, και που κατασκεύασαν την συλλογική ταυτότητα του Συνεταιρισμού¹¹¹.

Την δραστικότητα αυτής της συλλογικής ταυτότητας, την μετασχηματιστική της δύναμη πάνω στα υποκείμενα που την διαμόρφωσαν δείχνει ανάγλυφα η οδύνη που συνόδευσε την απώλειά της αργότερα:

¹¹⁰ Βλ.Παράρτημα Πίνακας Β Τεκμήριο Αριθ 4

¹¹¹ Βλ.Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια* Σελ.218-219

“Ζήσαμε πολύ καιρό σε μια θερμοκοιτίδα που ήταν εντελώς αποκομμένη, υπήρχε μια κοινωνία που ήταν εντελώς άλλη, και μεις δεν το πήραμε χαμπάρι, υπήρχε μια κοινωνία η οποία έμπαινε στο 90 και έμπαινε στη ξεφτίλα της ακμής , και όταν εμείς βγήκαμε από τη θερμοκοιτίδα ξαφνικά πέρασε σ'αυτό. Εγώ για να καταλάβεις εξαιτίας αυτού άργησα τόσο πολύ να κάνω κάποιες επιλογές .επαγγελματικές, ψαχνόμουνα, όλα μου βρωμούσαν...ξεκίναγα κάτι ,τα παράταγα...εκείνη την εποχή είχαμε την αίσθηση, και δικαίως πιστεύω, ότι ζούσαμε πράγματα αντισυμβατικά, αυτό που δεν είχαμε συνειδητοποιήσει τόσο καλά είναι ότι είμαστε μέσα σε μια θερμοκοιτίδα, και θα βγαίναμε από κεί , πιστεύαμε δηλαδή ότι ήταν τόσο δυνατή η ομάδα μας που θα μας φτούραγε να πάμε και παραπέρα. Αυτό ήταν εκεί που την πατήσαμε. Και πάει η ομάδα , κατέρρευσε, και καταρρεύσαμε και πολλοί από μας μαζί. Μας μπήκε ένα μικρόβιο ,έχεις μπολιαστεί με ένα πράγμα πολύ έντονα, το οποίο ζητά τα δικαιώματά του”
(Σ9 1:13':50''-1:26':00').

Μετασχηματισμοί

Κλείνοντας θα λέγαμε ότι ο Συνεταιρισμός υπήρξε για τα μέλη του ένα μεγάλο εργαστήριο. Ένα εργαστήριο στο οποίο πειραματίστηκαν, επινόησαν, κατασκεύασαν ή απέτυχαν. Ένα εργαστήριο δημιουργικών δράσεων, δράσεων πάνω στον χώρο, πάνω στους άλλους, πάνω στον εαυτό τους

Τελικά ένα εργαστήριο μετασχηματισμών, αλοιώσεων, συμβολικών αντιστροφών. Ένα πολιτισμικό δυναμικό πεδίο όπου ασκήθηκαν μετασχηματισμοί στον χώρο και στις ταυτότητες με σταθερό προσανατολισμό την αυτονομία. Έτσι ο Συνεταιρισμός κατέληξε να μετασχηματίσει και να οικειοποιηθεί και την ίδια την σημασία της λέξης με την οποία επιμένει να ορίζει το εγχείρημά του:την “αυτοδιαχείριση”.

Η “αυτοδιαχείριση” γεννήθηκε σαν τολμηρή πολιτική εξαγγελία ενός δυναμικού πολιτικού σχηματισμού (ΠΑΣΟΚ), προγραμματική αιχμή ώστε να υπερφαλαγγίσει την Αριστερά σε ριζοσπαστισμό, και κατέληξε σε ιδεολογικό τραγέλαφο μέσα από την διαφθορά και την κατασπατάληση των επιδοτήσεων και

των κρατικών κεφαλαίων που δόθηκαν στους κρατικούς συνεταιρισμούς από τη δεκαετία του 1980 και ύστερα.

Ο Συνεταιρισμός που μελετήσαμε, επιμένει να χρησιμοποιεί τις ίδιες εκφράσεις, “Συνεταιρισμός” και “Αυτοδιαχείριση”, όχι επειδή πιστεύει σε κάποια “ορθοδοξία” των εννοιών που ο ίδιος δεν πρόδωσε αλλά γιατί είχε την επινοητικότητα και την δύναμη να μετασχηματίσει και να οικειοποιηθεί τις έννοιες, φορτίζοντάς τες με άλλο συμβολικό νόημα. Αυτή η ελευθερία συμβολικής δράσης που διαχειρίζεται σημασίες και τις μετασχηματίζει είναι, νομίζουμε, το περιεχόμενο της “αυτοδιαχείρισης” του Συνεταιρισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α

Κατάλογος Ηχητικών Αρχείων Προφορικών Συνεντεύξεων

Αριθμός Συνέντευξης	Ηχητικά Αρχεία	Πληροφορητές	Ημερομηνία Συνέντευξης	Τόπος Συνέντευξης
Σ1	A,B	Βάσω-Άγγελος	25/08/13	Πάτρα
Σ2	A,B,Γ,Δ	Λάζαρος	26 και 29/08/2013	Πάτρα
Σ3	A	Ελένη	27/08/13	Πάτρα
Σ4	A,B	Παύλος	31/08/13	Αθήνα
Σ5	A	Νίκη	27/08/13	Πάτρα
Σ6	A	Νέλλη-Νίκος	28/08/13	Πάτρα
Σ7	A	Δημήτρης	30/08/13	Πάτρα
Σ8	A,B	Ανδρέας	31/08/13	Αθήνα
Σ9	A	Μανόλης	20/10/13	Αθήνα
Σ10	A,B	Πέτρος	8 και 9/03/2014	Λευκωσία-Μόλυβος μέσω Skype
Σ11	A,B	Πόπη	30/08/13	Πάτρα
Σ12	Σημειώσεις	Θηρεσία	29/08/13	Πάτρα

Κατάλογος Γραπτών Τεκμηρίων

- Δημήτρης -Σ7 Πρόταση για την Αναδιοργάνωση του Συνεταιρισμού 1987
Νομαρχία Αχαΐας Συγκρότηση Τριμελούς Επιτροπής για την Αξιοποίηση του κτήματος του Πανεπιστημίου 22/03/83
- Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων Απόδειξη Αγροτικής Αποζημίωσης της ΦΑΕ 12/03/85
- Πανεπιστήμιο Πατρών Επιστολή προς Νομαρχία Αχαΐας για την Αξιοποίηση του κτήματος του Πανεπιστημίου 04/03/83
- Πανεπιστήμιο Πατρών Αίτηση Ασφαλιστικών Μέτρων κατά του Φ.Π.Σ.Π. ΣΥΝ/ΠΕ 26/10/90
- Πανεπιστήμιο Πατρών -Οικονομική Υπηρεσία Προκήρυξη Πλειοδοτικού Διαγωνισμού 22/08/90
- Πανεπιστήμιο Πατρών -Οικονομική Υπηρεσία Προκήρυξη Πλειοδοτικού Διαγωνισμού 05/02/91
- Πανεπιστήμιο Πατρών -Οικονομική Υπηρεσία Προκήρυξη Πλειοδοτικού Διαγωνισμού 13/11/91
- Φοιτητική Αγροτική Εταιρεία Α΄ Καταστατικό ΦΑΕ Μάρτιος 1983
- Φοιτητική Αγροτική Εταιρεία - Πέτρος Σ10 Χειρόγραφο Απολογισμού Πρώτων Χρόνων Φεβρουάριος 1984
- Φοιτητική Αγροτική Εταιρεία Β΄ Καταστατικό ΦΑΕ Φεβρουάριος 1985
- Φοιτητική Αγροτική Εταιρεία Αναφορά Λειτουργίας-Αίτηση Χρηματοδότησης προς το ΥΝΓ 1985
- Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε Εξώδικος Δήλωσης- Διαμαρτυρία κατά του Πανεπιστημίου Πατρών 16/10/90
- Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε Προσφορά για τη συμμετοχή στον Πλειοδοτικό Διαγωνισμό 1991
- Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε Ανακοίνωση (για την διαμάχη με το Πανεπιστήμιο) 20/01/92
- Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε –Βιβλίο Πρακτικών Απόφαση Διάλυσης Φ.Π.Σ.Π. ΣΥΝ/ΠΕ-Διαγραφή Μελών 15/10/92

Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε -Ειρηνοδικείο Πατρών
Καταστατικό Φ.Π.Σ.Π. ΣΥΝ/ΠΕ 06/03/87

Φοιτητικός Παραγωγικός Συνεταιρισμός Πάτρας Συν/πε -Ειρηνοδικείο Πατρών
*Αίτηση Διαλύσεως Φ.Π.Σ.Π. ΣΥΝ/ΠΕ-Διαγραφής απο τα Μητρώα
Συνεταιρισμών Ειρηνοδικείου Πατρών 01/02/93*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Αγγελόπουλος Γιώργος , Ροτζώκος Νίκος Το “κίνημα για το Στρατό” τη Δεκαετία του 1980 στο Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Ολυμπίτου Εύη, Παπαθανασίου Ιωάννα (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο, Αθήνα 2010

Arjun Appadurai *Modernity at Large* University of Minnesota Press, Minneapolis 1997

Βιοκαλλιεργητές Εφημερίδα για την Οικολογική Γεωργία Εκδ.Συντονιστική Επιτροπή Βιοκαλλιεργητών Αρ.Φυλλου 2 Αθήνα Οκτώβριος 1985

Βούλγαρης, Γιάννης *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης* Θεμέλιο, Αθήνα 2008
Bourdieu Pierre *Η Αίσθηση της Πρακτικής* Μετ.Θεόδωρος Παραδέλλης Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006

Burnicki Ralph *Anarchismus und Konsens* Verlag Edition AV, Frankfurt am Main 2002.

Ευτοπία Περιοδική Έκδοση για τον Ελευθεριακό Κοινοτισμό *Αφιέρωμα στις Ελευθεριακές Κοινότητες* Τεύχος 13 Καρδίτσα Μάρτιος 2006

Ελ.Στατ (Ελληνική Στατιστική Αρχή) *Δείκτης Τιμών Καταναλωτή* Πειραιάς 2011

Evans-Pritchard E.E *Κοινωνική Ανθρωπολογία* Μετ.Αριστέα Παρίση Καρδαμίτσα, Αθήνα 1988

Evans-Pritchard E.E *The Nuer* Oxford 1940

Zibechi Raul *Αυτονομίες και Χειραφετήσεις* Συλλογική Μετάφραση Αλάνα, Αθήνα 2010

Geertz Clifford *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών* Μετ.Θεόδωρος Παραδέλλης Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003

Graeber David *Fragments of an Anarchist Anthropology* Prickly Paradigm Press, Chicago 2004

Θεοδώρου Θανάσης *Ηθικός Πανικός και η Αντικουλτούρα των Χίπις στα Μάταλα* στο Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Ολυμπίτου Εύη, Παπαθανασίου Ιωάννα (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο, Αθήνα 2010

Ιδρυμα Σάκη Καραγιωργα *Δομές και Σχέσεις εξουσίας στη Σημερινή Ελλάδα* Αθήνα 2000

Κασίμης Χ.-Λουλούδης Λ. (επιμ.) *Ύπαιθρος Χώρα Πλέθρον* 1999 Αθήνα
Κομνηνού Μαρία, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιμ.) *Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και το Έργο του* Παπαζήση Αθήνα 1990

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Ολυμπίτου Εύη, Παπαθανασίου Ιωάννα (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο, Αθήνα 2010

Κορακάκης Θανάσης, Κοροντζής Κώστας *Αυτοοργάνωση, Ένα Λουλούδι Πάει ν'Ανθίσει (1917-2011)* Κοροντζή Αθήνα 2011

Λουλουδης Λ. *Πολιτικές Όψεις της Κρατικής παρέμβασης στη Γεωργία στο Κράτος και Αγροτικός Χώρος* Παπαγεωργίου Κ. Μαραβέγιας Ν., Ναπολέων Ν. , Σολδατος Π. , Παπαζήση 1996 Αθήνα

Λουλούδης Λ.-Μαραβέγιας Ν. *Αγρότες ,Κράτος και Εξουσία στην Ελλάδα (1981-1996)* στο *Ύπαιθρος Χώρα* Κασίμης Χ.-Λουλούδης Λ. (επιμ.) Πλέθρον 1999 Αθήνα

Μπουσχότεν Ρίκι Βαν *Ανάποδα Χρόνια* Πλέθρον, Αθήνα 2003

Οράματα Κοινοτισμού -Αναρχοχριστιανισμός Εναλλακτικό Πολιτικό Περιοδικό Εκδ.Απόστολος Αρτινός Τεύχος 1 Αθήνα Αύγουστος 1986

Οράματα Κοινοτισμού Εκδ.Απόστολος Αρτινός Τεύχος 2 Αθήνα Φθινόπωρο 1990

Πανάγος Γαβριήλ *Βασικές Αρχές για καλλιέργεια χωρίς Δηλητήρια* φυλλάδιο που διένειμε ο Συνεταιρισμός χωρίς χρονολογία

Πανεπιστήμιο Πατρών *Μελέτη Αναθεώρησης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Πανεπιστημιούπολης* Πάτρα 2010

Πανταζόπουλος Νικόλαος *Τόπος και Νόμος στη Συλλογική Συνείδηση των Ελλήνων* στο *Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και το Έργο του Κομνηνού Μαρία, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος* (επιμ.) Παπαζήση Αθήνα 1990

Πανταζόπουλος Νικόλαος *Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση* Παρουσία Αθήνα 1993

Παπαγεωργίου Κ. Μαραβέγιας Ν., Ναπολέων Ν. , Σολδατος Π .*Κράτος και Αγροτικός Χώρος* , Παπαζήση 1996 Αθήνα

Παπαδογιάννης Νίκος *Η Πολλαπλή Υποδοχή της Ροκ Μουσικής από τις Κομμουνιστικές Οργανώσεις Νεολαίας στην Ελλάδα στα τέλη της Δεκαετίας του 1970* στο Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Ολυμπίου Εύη, Παπαθανασίου Ιωάννα (επιμ.) *Η Ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα* Θεμέλιο, Αθήνα 2010

Papastergiadis Nikos *The Turbulence of Migration* Polity Press Cambridge 2000

Παπαταξιάρχης Ευθύμιος *Περί της Πολιτισμικής Κατασκευής της Ταυτότητας* στο Πούλος Παναγιώτης (επιμ.) *Τοπικά β΄ Περί Κατασκευής Νήσος*, Αθήνα 1996

Παπαταξιάρχης Ευθύμιος *Ο Κόσμος του Καφενείου* στο Παπαταξιάρχης Ευθύμιος, Παραδέλλης Θεόδωρος (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα* Αλεξάνδρεια Αθήνα 1998

Papataxiarchis Evthymios *A Contest With Money :Gambling and the Politics Of Disinterested Sociality in Aegean Greece* στο Sophie Day, Evthymios Papataxiarchis , Michael Stewart (edit) *.Lillies of the field : marginal people who live for the moment* Westview Press Boulder, Colorado 1999

Πατρώνης Βασίλης *Κράτος και Συνεταιρισμοί στη Μεταπολίτευση (1974-1998)* στο *Δομές και Σχέσεις εξουσίας στη Σημερινή Ελλάδα* Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα Αθήνα 2000.

ΠΑΣΟΚ *Διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρη* ΠΑΣΟΚ, Αθήνα 1974

Πρόντζας Ευάγγελος *Ο Μηχανισμός του Cift στην Κοσμική και Εκκλησιαστική Περιουσία* στο *Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και το Έργο του Κομνηνού Μαρία, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος* (επιμ.) Παπαζήση Αθήνα 1990

Σπουρδαλάκης Μιχάλης ΠΑΣΟΚ *Εξάντας*, Αθήνα 1988

Thompson Paul *Φωνές από το Παρελθόν Πλέθρον*, Αθήνα 2002

Τα Νέα Εφημερίδα *Οι Αγρότες-Φοιτητές είχαν...και κέρδη!* άρθρο του Γ.Διακογιάννη που αναφέρεται στην εκδήλωση-δημόσιο απολογισμό λειτουργίας της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 26/02/1984

Το Βήμα Εφημερίδα *Φοιτητές Αγρότες σ'ένα πείραμα...* άρθρο του Ηλία Θεοφυλάκτου στο Αφιέρωμα *Νεολαία* που αναφέρεται στην ίδρυση της ΦΑΕ. Εκδ.ΔΟΛ Αθήνα 27/03/1983